

CELÂL ÂL-İ AHMED

Batılılaşma Hastalığı

Farsça Aslından Çeviren
Saniye Simla Özçelik

BATILILAŞMA HASTALIĞI

CELÂL ÂL-İ AHMED

Farsça Aslından Çeviren
Saniye Simla Özçelik

Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap)

©Çizgi Kitabevi
Aralık 2023

ISBN: 978-625-396-181-7

Yayıncı Sertifika No: 52493

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -
CELÂL ÂL-İ AHMED
BATILILAŞMA HASTALIĞI

Farsça Aslından Çeviren
Saniye Simla Özçelik

Yayına Hazırlık: Çizgi Kitabevi Yayınları
Tel: 0332 353 62 65- 66

ÇİZGİ KİTABEVİ

Sahibiata Mah.	Alemdar Mah.
M. Muzaffer Cad. No:41/1	Çatalçeşme Sk. No:42/2
Meram/ Konya	Cağaloğlu/ İstanbul
(0332) 353 62 65 - 66	(0212) 514 82 93

www.cizgikitabevi.com
📞 / cizgikitabevi

İÇİNDEKİLER

Giriş: On Altı Ton	7
Önsöz	8
Bir Hastalığı Gündeme Getirmek	11
Hastalığın İlk Temelleri	22
Selin Esas Kaynağı	34
İlk Kokuşmuşluklar	45
Tezatlar Savaşı	55
Tılsımı Bozma Yolu	71
Aslan Postunda Bir Eşek mi ya da Bayraktaki Aslan mı?	87
Birbirine Girmiş Bir Toplum	98
Eğitim ve Üniversite Ne Yapıyorlar?	109
Biraz Da Makine Hastalığından	121
Kıyamet Yaklaştı	137

GİRİŞ

ON ALTI TON

Ben güneşin ışığı olmadığı bir sabah dünyaya geldim. Küreğimi aldım, madene gittim ve on altı ton dokuz numaralı kömür yükledim. Ufak tefek olan şefim şöyle dedi: “Ha maşallah! Hoşuma gitti.”

Sen on altı ton kömür yüklüyorsun ve karşılığında ise bir gün daha yaşlanmış oluyorsun ve borçlar içinde daha da derine batıyorsun. Kutsal Peter, bizim ruhumuzun çevresini es geç çünkü biz ruhumuzu şirketin ambarına teslim etmişiz.

Gelmekte olduğumu gördüğünüz zaman kenara çekilmeniz daha iyi olur. Çoğu kişiler bu işi yapmadılar ve öldüler.

Bir yumruğum demir öbürü çeliktendir. Eğer sağ yumruğum sizi vurmazsa sol yumruğum vurur. Bazıları insanın topraktan yaratılmış olduğuna inanırlar ama kastan ve kandan yapılmış olan, deli yoksul bir adam da var deriden, kemikten ve zayıf bir beyin ve güçlü bir sırttan oluşan.

On altı ton yüklüyorsun ve karşılığında bir gün daha yaşlanmış oluyorsun, borçlar içinde daha da derine batıyorsun. Kutsal Peter! Bizi ölüme çağırma. Biz gelemeyiz. Biz ruhumuzu şirketin ambarına teslim etmişiz.

Şiir: Merl Travis Seslendiren: Ernie Ford Alıntı: Sayfa 33, Yapım: Amerika “Capitol Records” (Bettie Tavakol’ye sayfa bilgilerini çıkardığı için teşekkürlerimle.)

ÖNSÖZ

Bu kitabın ilk taslağı birçok oturumdan oluşan “İran Kültür Hedefi Kongresi”nin 8 Azer 1340/ 29 Kasım 1961 Çarşamba ve 27 Dey 1340/17 Ocak 1962 Çarşamba günleri düzenlenen iki oturumunda sunulan bir bildiridir.

O kongredeki üyelerin bildirimleri, Behmen 1340/ Ocak-Şubat1962 ‘de Kültür Bakanlığı tarafından bir kitapçık olarak yayımlandı. Ancak bu bildiri ne o sayfalara layık görüldü ne de orada yer alabilme olanağı buldu. Her ne kadar kongrenin saygıdeğer üyeleri dinlemeye tahammül edebilmiş olsalar da Kültür Bakanlığı’nın herhangi bir biriminin bunu resmi olarak yayınlayabileceği zaman henüz gelmemiştir.

Çaresiz bu bildiri yayınlanmamış olarak kaldı ve daktilo edilmiş nüshaları onu okuyan, inceleyen ve geliştirilmesine dair hatırlatmalarda bulunan arkadaşların eline ulaştı. Bu saygıdeğer kişilerden biri, Nihilizm konusunda “Ubûr Ez Hat” adlı, Alman yazar Ernst Jünger’in eserlerinden birini incelemem için beni oldukça teşvik eden Doktor Mahmûd Hûman’dı.

Kendisinin de belirttiğine göre, biz aşağı yukarı aynı konuyu ele almıştık, ancak iki farklı gözle ve iki farklı dilde. Ve Almanca bilmeyen ben ona sarıldım; üç ay boyunca, günde en az üç saat, haftada en az iki gün öğrencisi oldum, dersler aldım. Bu şekilde “Ubûr Ez Hat” onun açıklamaları ve benim yazımla tercüme edildi.

Bu dönemde, 1341/1962 yılının başlarında, “Ubûr ez Hat”ın ilk bölümü ve Batılılaşma Hastalığı’nın üçte birlik

kısmını içeren Kitâb-ı Mâh yayın hayatına başladı. Fakat bu üçte birlik bölüm, Kitâb-ı Mâh'ın yayını durdurdu ve sonuç olarak, Batılılaşma hastalığı bölümünün çıkartılmasının yanı sıra, sadece bir sayıdan fazla sürmeyen Keyhân-ı Mâh'a dönüşmesine sebep oldu.

Ancak, Batılılaşma Hastalığı metnini Mihr 1341/ Eylül-Ekim 1962'de bin nüsha olarak bağımsız bir şekilde yayınladım. İşte şimdi, fazlalıkları, eksiklikleri, hüküm ve yargılamalarıyla birlikte aynı metni sunuyorum.

Bu "Batılılaşma Hastalığı" tabirini, "İran Kültür Hedefi Kongresi"nin katılımcılarından biri olan diğer hocam Sayın Ahmed Fardîd'den sözlü iletişiminden aldığımı burada belirtmek isterim. Eğer o oturumlarda bir fikir alışverişi olduysa, birisi de onunla benim aramda geçen ve aynı başlık altında anlatılmaya değer, oldukça da dinlenesi bir alışverişti. Ben bu kalemin cesaretinin onu da dile getireceğinden ümitliydim.

Ve şimdi tamamını 1342/1963'ün sonlarına doğru kaleme aldığım bu ikinci baskı birincisinden daha ayrıntılıdır. Daha fazla nüshadan oluşan ve cep kitabı boyutunda olan ikinci nüsha ise ne yazık ki basım aşamasında durduruldu, çünkü yayınevi Bunyâd-ı Cavid iflas etti. Ama faaliyetsiz kalınabilir mi? Bu yüzden bir kez daha Ferverdî'nin 1343 /Mart-Nisan 1964'de 'da onu yeniden yazdım ve Avrupa'da ikamet eden öğrenci gençlerin eliyle basılıp yayınlanır niyeti ile oraya gönderdim. Fakat olmadı. Kötü malı başından def edemezsin. Bütün iyileştirmelere rağmen gördüğünüz gibi geri döndü. Ve affediniz ki, yeniden yazmaya sabrım yok; zaten eğer öyle olsaydı şimdi önünüzde başka bir eser bulunurdu.

Ama bu süreçte birkaç kez Tahran ve bir kez de Kaliforniya'da birinci metnin faksimile yayını yazarından gizli ve onaysız şekilde yayınlandı ve Allah'ın kulları bunları satın almak için ne boş paralar harcadılar. Bir eserin yayın hakkını sahibinin elinden alan, cesaret sahibi, pazarlamacı

ve yalnızca menfaat düşünen insanlara fiilen veren Sansürün başı sağ olsun.

İşte bu şekilde bu zırvallıklar üzerinde bir söz etmektense daha çok gürültü patırtı çıkardılar. Ve bir hakkın yerine getirilmesinden ziyade bir isim dillere düştü. Ama yazılarında öğütler aldığım ve eleştirilerinde sağlam noktalar gözlemleyip, riayet ettiğim bazı eleştirmenler bu kitabın yansıttığı gerçekliğe inanacağım kadar geç uykudan uyandılar. Bu karışık sayfaların, yazarının beklentisinin aksine hala altı yedi yıldan sonra bile tartışmaya değer liyakate sahip olduğuna inandım. Yalnızca günlük meselelerden oluşan bir konu olduğunu ve en geç bir iki yıl sonra unutulacağını zannediyordum. Ama derdin aynı şekilde organlarda durduğunu ve hastalığın sırayet alanını gün be gün nasıl arttırdığını görüyorsunuz. Bu yüzden bütün hükümleri, yargılamaları ve sahip olduğu aceleci çıkarımlara rağmen yine de onun basılmasına razı oldum. Eğer bütün bu samimiyetten sonra kalem hala küstah davranırsa affediniz. Ayrıca bu eseri, şeytanın dostları olan zamanenin iblislerinin müdahalesinden koruyacağınızı ümit ediyorum.

BİR HASTALIĞI GÜNDEME GETİRMEK

Batılılaşma hastalığı diyorum aynen veba hastalığı gibi. Eğer bu benzetme hoşunuza gitmediyse sıcak çarpması ya da soğuk çarpması gibi diyelim. Ama hayır; en azından buğday biti istilası gibi bir şey. Buğdayı nasıl çürüttüğünü gördünüz mü? İçerden. Sağlam kabuk yerinde kalır ama yalnızca kabuktur. Bir kelebekten ağacın üzerinde geriye kalan bir koza gibi.

Her halükârda söz bir hastalıktır. Dışarıdan gelmiş ve uygun bir ortamda gelişen bir hastalık. Bu hastalığın tanırlarını, neden veya nedenlerini ve eğer olursa tedavisini teşhis edelim.

Bu Batılılaşma hastalığı iki başa sahiptir. Biri Batı, diğeri ise Batılılaşma hastalığına uğramış olan bizler. Biz yani Doğudan bir köşe. Bu iki baş yerine iki kutup ya da iki uç diyelim. Çünkü söz en azından dünyanın iki ucu olmasa bile bir sınıflandırmanın iki ucudur.

Batı'nın yerine, Avrupa'nın tamamını, Sovyet Rusya'yı ve Kuzey Amerika'nın tamamını koyalım. Ya da ilerlemiş, sanayileşmiş ülkeleri; makine yardımıyla ham maddeleri daha karmaşık bir şekle dönüştürebilen ve aynı şekilde piyasaya bazı ürünler sunabilen tüm ülkeleri alalım. Ve bu ham maddeler yalnızca demir, petrol, hayvan bağırsağı pamuk ya da kitre değildir; Mitolojilerdir, İnançların esaslarıdır, müzik ve de yüksek dünyalardır.

Diğer kutbun bir parçası olan bizim yerimize ise Asya ve Afrika ya da Batı mallarının tüketicisi haline getirilmiş geri

kalmış, gelişmekte olan ya da sanayileşmemiş ülkeleri koyalım. Ancak saydığımız ürünlerin hammaddeleri dünyanın bu tarafından yani gelişmekte olan ülkelere gitmiştir. Petrol Körfez kıyılarından, Kenevir ve baharat Hindistan'dan, Caz Afrika'dan, İpek ve esrar Çin'den, antropoloji Okyanus adalarından, toplumbilim Afrika'dan. Bu son ikisi ise tümüyle Hristiyanlığa kurban edilmiş olan Aztek ve İnka kabilelerinden, Güney Amerika'dan. Her halükârda her şey bir yerden geliyor ve biz ortadayız. Bu son kategori ile birlikte imtiyaz ve farklılıklardan daha çok ortak noktaya sahibiz.

Bu iki kutup ya da iki uç için ekonomik, politik, sosyolojik, psikolojik açıdan bir tanım yapmak bu kitabın alanı değildir. Bu, uzmanlar için titiz bir çalışmadır. Ama mecburen zaman zaman bu alanlarda bazı genellemelerden yararlanacağım.

Yalnızca burada belirtilebilecek tek nokta şudur: Artık Doğu ve Batı, benim nazarımda iki coğrafi kavram değildir. Bir Avrupalı ya da Amerikalı için Batı, yani Avrupa ve Amerika; Doğu ise Sovyet Rusya, Çin ve Doğu Avrupa ülkeleridir. Ancak benim için Batı ve Doğu ne siyasi ne de coğrafi bir anlam taşır; bunlar iki ekonomik kavramdır

Batı, yani doymuş memleketler; Doğu ise aç memleketlerdir. Benim için Güney Afrika da Batı'nın bir parçasıdır. Ve Latin Amerika ülkelerinin çoğu, kürenin o tarafında olmalarına rağmen, Doğu'nun bir parçasıdır.

Her halükârda üniversitenin sismografından bir depremle ilgili kesin veriler elde etmek gerekse de köylünün atı (her ne kadar soysuz olursa olsun) sismograf bir şey kaydetmeden önce emniyetli bir alana kaçmış olacaktır.

Ve bu kalemin sahibi de en azından çoban köpeğinden daha keskin bir koku alma yetisi ve bir kartaldan daha keskin bir göz ile başkalarının göz yumdukları ya da dikkate almaktaki kendileri için bir yarar görmedikleri şeyi görmek istiyor.

İlk kategorideki ülkeleri bu genel ve karışık tanımlarla ifade edeyim: Yüksek gelir, düşük ölüm oranı, düşük doğur-

ganlık, düzenli sosyal hizmetler, yeterli gıda maddeleri (günde en az üç bin kalori), kişi başına yıllık üç bin tümenden fazla gelir ve nominal demokrasi (Fransız Devrimi'nin mirası).

İkinci kategorideki ülkeler ise şu şekilde tanımlanabilir: Düşük ücret, yüksek ölüm oranı, fazla doğurganlık, sınırlı veya ücretli sosyal hizmetler, yetersiz gıda maddeleri (günde en fazla bin kalori), yılda beş yüz tümenden az gelir ve sömürgeciliğin ilk dönemlerinden kalan bir miras olarak demokrasiden habersiz.

Bizim bu ikinci kategorideki aç ülkeler grubuna ait olduğumuz açıktır. Birinci grup ise Josue de Castro'nun "Cogrâfyâ-yi Gorisnegî" kitabındaki tanımına uygun olarak tüm tok uluslardır. Bu iki uç arasında sadece büyük bir mesafe olmadığını, aynı zamanda Tibor Mende'nin ifadesiyle günden güne daha da derinleşen ve genişleyen, doldurulamaz bir uçurum olduğunu görüyorsunuz. Böylece dünyada zenginlik, fakirlik, güç, güçsüzlük, bilim, cehalet, refah, yıkım, medeniyet ve vahşilik iki kutup haline gelmiştir. Bir kutup, tokların, zenginlerin, güçlülerin, üreticilerin ve ihracatçıların inisiyatifinde; diğer kutup ise açların, fakirlerin, güçsüzlerin, ithalatçıların ve tüketicilerin inisiyatifindedir. Gelişimin ritmi dünyanın ilerleyen kısmında, durgunluğun nabzı ise dünyanın ölmeye yüz tutmuş bu kısmındadır. Yalnızca zaman ve mekân boyutundan doğan ya da nitelik açısından bir ihtilaf değildir bu iki uzaklaşan kutbun niceliksel ihtilafıdır.

Bir tarafta artık kendi hareketinden dolayı dehşete düşmüş bir dünya diğer tarafta ise kendi dağınık hareketlerine rehberlik için bir mecra bulamamış olan bizim dünyamız. Boşa akan su gibi bu iki alemden her biri bir yönde gelişmekte.¹

Bu şekilde artık dünyayı Doğu, Batı, komünist ve komünist olmayan diye iki bloğa ayırdığımız zamanlar geçmiştir. Her ne kadar dünya hükümetlerinin genelinin anayasasının

¹ "Cihân-ı Miyân-ı Ters o Omîd" eser: Tibor Mende , tercüme: Halil Melikî, Tahran: 1339.

birinci maddesi hala yirminci yüzyılın büyük hilekarı olsa da ABD ve Sovyet Rusya'nın (iki bloğun tartışmasız iki ek-seni olduğu varsayılan) Süveyş Kanalı veya Küba üzerindeki flörtleri, iki komşu köyün aynı masada oldukça rahat otura-bileceğini gösterdi. Peşinden de Atom denemelerinin yasak-lanması anlaşması ve diğer olaylar.

Bu şekilde zamanımız artık sınırlar içinde zengin ve fa-kir tabakaların çatışma zamanı ya da milli devrimlerin za-manı olmadığı gibi, öğreti ve ideolojilerin çatışma zamanı da değildir.

Zanzibar, Suriye ya da Uruguay'daki her isyan, darbe ya da ayaklanmanın perde arkasında şirket sömürgecilerinin ve destekçi hükümetlerin gizlice neler planladığını görmek ge-rekir; çağımızın bölgesel savaşları artık çeşitli inançların gö-rünürdeki savaşı olarak yutturulamaz.

Hatta günümüzde her okul çocuğu bile yalnızca iki dünya savaşı örtüsü altında iki karşıt tarafın endüstriyel gelişme ta-lebini görmekle kalmıyor, hatta Küba, Kongo, Süveyş Kanalı ve Cezayir meselelerinde de sırasıyla şeker, elmas ve petrol iddiasını görüyor. Kıbrıs, Zanzibar, Aden ya da Vietnam'da dökülen kanlarda, devletlerin politikalarının en önemli belir-leyicisi olan ticareti güvence altına almak için tasarlanmış bir köprübaşının kurulduğunu görüyor.

Bizim zamanımız, Batı'da insanları komünizmden, Doğu'da ise burjuvazi ve liberalizmden korkutma zamanı değildir. Şimdi ülkelerin şahları bile görünüşte devrimci ola-biliyor, anlamsız sözler söyleyebiliyor ve hatta Kruşçev bile Amerika'dan buğday satın alabiliyor. Tüm doktrinler ve ide-olojiler, makineleşmenin yüce arşına ulaşan yollar haline gel-miştir. En ilgi çekici olay ise, dünyanın tümünde solcuların ve solcu görünenlerin siyasi kutuplarının göstergesinin Uzak Doğu'ya dönmesi ve Moskova'dan Pekin'e doğru 90 derece dönüş yapmış olmasıdır. Çünkü artık Sovyet Rusya "Dünya Devriminin Rehberi" değil, aksine atom füzesi sahiplerinin

masasında birinci derece rakiplerdendir. İngiliz aracılığına bir ihtiyacın olmadığına göstergesi olarak Moskova'daki Kremlin sarayı ile Washington'daki Beyaz saray arasında doğrudan telgraf bağlantısı kurulmuştur.

Memleketimizin yöneticileri dahi Sovyet Rusya tehlikesinin azalmış olduğunu anlamış durumda. Sovyet Rusya'nın otladığı mera, birinci Dünya Savaşının uğursuz sofrasının artıklarıydı. Şimdi, Stalinizasyondan arınma dönemi, Moskova radyosu 6 Behmen referandumunun onaylayıcısı olmuştur.

Her halükârda Komünist Çin, Sovyet Rusya'nın yerini aldı, peki niçin? Çünkü tam da 1930 yılı Rusya'sı gibi, yarının cennetine ulaşma ümidiyle dünyanın bütün açlarını birliğe çağırıyor. Ve eğer Rusya o yıllarda yüz küsur milyon nüfusa sahipse, Çin şimdi yedi yüz elli milyon nüfusa sahiptir.

Şimdi Marks'ın deyimiyle savaşmakta olan iki dünyaya sahip olduğumuz doğrudur, ama bu iki dünya onun zamanından daha geniş bir alan bulmuş ve o savaş, işçi ve patron savaşından daha karmaşık özellikler kazanmıştır. Bizim dünyamız, dünyanın geniş alanında fakirler ile zenginlerin çatışmasıdır. Çağımız iki dünya çağıdır; birisi makine üreten ve ihraç eden, diğeri ise onu tüketen, eskiten ve ithal eden. Birisi üretici diğeri tüketici. Bu savaşın sahnesi tümüyle dünya pazarıdır. Silahları ise zaten Batı dünyasının yapımları olan tank, top, bombardıman uçakları ve füzelerin yanı sıra, UNESCO, FAO, UN, ECAFE ve sözde global olan uluslararası diğeri kurumlardır.

İşin aslı, yeni kılıklar içinde bu ikinci dünyayı yani Güney Amerika'yı, Asya'yı, Afrika'yı sömürgeleştirmeye giden Batılı dolandırıcılarıdır. İşte Batılı olmayan tüm ulusların Batılılaşma hastalığının temeli. Mesele, makine ve teknolojiyle nasıl yüzleşileceği meselesidir.

Söz konusu mesele şudur ki; biz gelişmekte olan ülkelergördüğümüz ikinci grup ülkelerin halkları- makine üreticisi

değiliz. Ama ekonomik ve siyasi zorlayışla ve zengin ve fakir dünyasının çatışması ile Batı'nın endüstriyel ürünleri için seçkin ve itaatkâr tüketiciler ya da en iyi ihtimalle Batı'dan gelenler için kanaatkâr ve düşük ücretli tamirciler olmamız gerekti. Bu da kendimizi, devletimizi, kültürümüzü ve günlük yaşamımızı, her şeyimizi makineye göre makineye göre uydurmamızı gerektirdi. Makineyi yapan, iki yüz üç yıllık aşamalı dönüşümün ardından yavaş yavaş bu yeni tanrıya ve onun cennetine ve cehennemine alışmış olsa da dün makineye kavuşmuş olan Kuveytli, Kongolu veya ben bir İranlı olarak ne diyeyim? Bu üç yüzyıllık tarihsel çukurdan nasıl çıkacağız? Diğerlerini geçiyorum; İran'ı ele alayım. Makine ve onun kaderci saldırısı karşısında kendi tarihsel-kültürel karakterimizi koruyamadık. Hatta yok olduk.² Bu yeni yüzyılın canavarı karşında belirli bir pozisyon alamadık. Batı uygarlığının gerçek özünü, temelini ve felsefesini kavramadığımız, Batı'yı sadece dıştan ve biçimsel olarak (makinelerini tüketerek) taklit ettiğimiz sürece, aslan kılığına bürünmüş eşek gibi olacağız.

Onun zamanında ne olduğunu gördük. Makineyi yapan şimdi kendisi yüksek sesle haykırıyor ve afakanlar bastığını hissediyor. Biz makine hizmetçisi kılığına bürünmekten hiçbir şekilde şikâyetçi olmadık üstelik poz da verdik.

Her halükârda iki yüz yıldır keklığı taklit eden kargaya benziyoruz. (Eğer karganın kim ve keklığın hangisi olduğu kesinse.) Ve bütün bu saydıklarımızdan yeni bir şey elde ediyoruz o da tüketici olarak kaldığımız sürece, makineyi üretmediğimiz sürece, Batılılaşma hastası olarak kalmaya devam edeceğiz. Espri şudur ki; makine ürettiğimiz zaman da makine hastası olacağız. "Teknoloji" ve makinenin başına buyrukluğundan feryadı havaya ulaşan Batı gibi!³

² Bu olayın aynı örneğini ben "Cezire-i Hârg" da verdim. İntişârât-ı Dâniş, Tahrân: 1339.

³ Örnek olarak müracaat ediniz: Fransız yazar Georges Bernanos'ın eseri.

Yüz yıl önce Japonya'nın yaptığı gibi kendimizi makineye alıştırmaya girişiminde bulunmadığımızı kabul edelim. Japonya, makineleşmede Batı'ya rakip olmayı ve Çarları (1905'te) ve Amerika'yı (1941'de) ezmeyi ve daha da önce onlardan pazar almayı düşündü.

Sonunda atom bombası onlara karpuz ziyafetinin ardından gelen hazımsızlığın ne demek olduğunu öğretti. Ve şimdi Batılı "özgür uluslar" küresel pazarlardaki yağma sofrasının bir kısmını Japonya'nın mallarına açmışlarsa, bunun nedeni Japon sanayiinin tamamında yatırımda bulunmuş olmalarıdır. Ve de askeri teçhizat ve ordu konusunda cahilce davranan ve ikinci dünya savaşından sonra akılları başlarına gelen devlet erkânının o adaları korumak için yaptıkları askeri harcamaları telafi etmek istemeleri de olabilir. Belki de Amerikalı sade vatandaş, o cehennem uçağının pilotunun delirmesine neden olan vicdan azabını telafi etmek istiyordur.⁴ Nitekim, Âd ve Semûd hikâyesi "Hiroşima" ve "Nagasaki"de yenilendi.

Apaçık ortada olan bir gerçek daha var ki o da; Batı'nın Orta Çağ'ın kış uykusundan uyandığı ve güneş, baharatlar, ipek ve diğer malları aradığı zamandan beri bizi – Doğu Akdeniz kıyılarından Hindistan'a kadar - "Doğu" olarak adlandırdığıdır. Önce Doğu'nun Hıristiyan kutsal yerlerine (Beytüllahim, Nasıra vb.) hacı kılığında, sonra da Haçlıların savaş zırhları içinde, tüccar kılığında, ardından topların koruması altında mal nakliyecileri olarak, en sonunda da Hristiyanlık misyonerleri ve medeniyet misyoneri adında geldiler. Bu son isim gerçekten cennetten gönderilmişti. Nitekim İstimar (sömürge) umran (bayındırlık) ile aynı kökten gelmektedir. Umran eden kişinin şehir ile de işi vardır.

⁴ Bu pilotun ismi Paul Warfield Tibbets'di. Avusturyalı bir yazarla yazışmalarını içeren kitap Bertrand Russe'nin önsözü ile yayınlanmıştır. Bu kitap 1342 yılında Firdevs dergisinin dönüşümlü sayılarında İrec-i Karîb tarafından "Virân Sâhten-i Hiroşima" başlığı ile tercüme edilmiştir. Edt: Robert Laffont, Avoir détruit Hiroshima.

İlginç olan şudur ki; bu hazretlerin çekicinin altına giren tüm topraklar arasında Afrika en kabulcü, en umut verici olanıydı. Biliyor musunuz niçin? Çünkü altın, elmas, bakır, gümüş ve fildişi gibi sahip olduğu ham maddenin yanı sıra yerlileri hiçbir bölgede şehirleşme ya da yaygın bir din meydana getirmemişti. Her kabile kendisi için bir Tanrı, bir önder, bir adet ve bir dile sahipti. Ne dağınık! Ve de ne çaresiz ne itaatkâr! Hepsinden daha önemlisi Afrika yerlilerinin tümü çıplak dolaşıyordu. Zaten böyle bir sıcakta insan kıyafet giyemez.

Nispeten hümanist İngiliz gezgin Stenley bu son müjde ile Kongo'dan vatanına döndüğünde Manchester'da törenler yaptılar ve dualar ettiler. Nitekim Kongolu kadın ve erkeklerin giyinmeleri, medenileşmeleri ve kilise ayinlerine katılmak üzere bir gömlek yapmak için gereken yılda üç metre kumaşı, Manchester fabrikalarının yıllık 320 milyon yardalık kumaşına denk geliyordu.⁵ Sömürgeciliğin öncü askerinin Hristiyan misyonerliği olduğunu biliyoruz.

Dünyanın dört bir yanındaki her ticaret misyonunun yanına bir kilise inşa ettiler ve her türlü latifeyle yerli halkı bu kiliseye davet ettiler. Ve şimdi, o yerlerden sömürgecilik o bölgelerden temizlendiğinde ve her ticaret misyonu sona erdiğinde, bir kilise de aynı şekilde kapanıyor.

Afrika yerlileri, her türlü Batı laboratuvarı için hammadde görevi gördüğü için de bu hazretler için daha umut vericiydi.

Antropoloji, sosyoloji, etnoloji, dilbilim ve diğer binlerce bilim dalı, Afrika ve Avustralya üzerindeki deneyimlere dayanarak derlendi. Cambridge, Sorbonne ve Leyden üniversitelerinin profesörleri, bu alanlardaki bilimlerle kürsülerinde oturuyorlar ve Afrikanın bedevi yaşamında kendi şehirleşmelerinin diğer yüzünü görüyorlar.

Ancak biz Ortadoğulular ne böyle kabulleniciydik ne de böyle umut vericiydik. Peki niçin? Eğer daha samimi ol-

⁵ Du Zambeze au Tanganyika, 1858- 72. Livingstone ve Stanley, Paris, 1958.

mak istersem- yani daha samimi konuşmak istersem –biz Müslümanların neden daha az anlayışlı olduğumuzu sormam gerekir. Cevabın zaten sorunun içinde olduğunu görüyorsunuz. İslami bütünlüğümüz içinde incelenmeye açık değilmişiz gibi görünüyordu.

Böylece Batı bizimle karşılaştığında sadece bu İslami bütünlük ile mücadele etmekle kalmadı (Safevi döneminde Şiîleri kan dökmeye teşvik ederek, Osmanlılarla aramıza ihtilaf sokarak, Kaçar döneminin ortasında Bahâîliği teşvik ederek, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayarak, meşrutiyet ayaklanması sırasında Şiî din adamlarıyla karşı karşıya gelerek vb), aynı zamanda dışarıdan bir bütünlüğe sahip olup içerden parçalanmış bu birliği mümkün olduğunca çabuk birbirinden koparmaya çalıştı. Bizi Afrika'daki yerliler gibi bir hammaddeye indirgeyip, sonra da laboratuvara götürecekti. Bu, Batılılar tarafından yazılan ansiklopedilerin başında neden İslam Ansiklopedisi'nin geldiğini açıklıyor. Biz hala uykudayız fakat Batılı bizi bu ansiklopedide laboratuvara götürdü. Nitekim Hindistan da dil, ırk ve mezhep çeşitliliği ile Afrika'ya yakın bir yerdedi.

İspanyolların kılıcı ile Hristiyan olan Güney Amerika ya da bir adalar topluluğu olan ve bu nedenle ihtilafı körüklemek için ideal olan Okyanusya da. Böylece sadece biz, resmi ve gerçek İslami bütünlüğümüzle, Avrupa medeniyetinin yayılmasını (sömürgecilik =Hristiyanlık) yani Batı'nın endüstrilerine yeni pazarlar açılmasını engelledik.

19.yy'da Viyana kapısı arkasında durdurulan Osmanlı topu, Miladi 732'de İspanya'da (Endülüs) başlamış olan bir olayın sonuydu.⁶ Eğer Doğu'nun Batı'ya karşı bu on iki yüzyıllık rekabetini, İslam'ın Hristiyanlığa karşı mücadelesi olarak görmezsek nasıl değerlendirebiliriz?

⁶ Abdurrâhmân Emevî'nin Fransız komutan Charles Martel karşısında Puvaty'da yenilgisine ve miladi sekizinci yüzyılın başlarında batı İslam hilafetinin yayılmasının durdurulmasına işaret ediyorum. Bu Martel'in bugün tanınmış bir konyak ismi olduğu aklınızda bulunsun.

Her halükarda şimdi bu içinde bulunduğumuz dönemde İslami bütünlüğün bir parçası olarak Asyalı ben, şu Afrikalı ya da şu Avustralyalının ilkelliğin ve vahşiliğinin bir kalıntısı ölçüsündeyim. Her ikimiz de aynı ve bir değerdeyiz.

Müzelik olmaya kanaat ettiğimiz için Batı'nın medeni ulusları ve makine üreticileri için aynı ölçüde kabul edilmeye değeriz. Yalnızca bir müzede ya da bir laboratuvar da incelenmeye değer bir nesneyiz ve bundan fazlası değiliz. Bu hammaddeye el sürmeyesiniz! Şimdi konu Huzistan'ın ham petrolünü veya Katar'ın malını ya da Katanga'nın işlenmemiş elmasını veyahut Kirmanın arıtılmamış kromunu istemeleri değil; konu bir Asyalı ya da Afrikalı olarak benim bilgimi, kültürümü, müziğimi, mezhebimi ve diğer bütün her şeyimi hazretler gelsinler, kazsınlar, götürsünler ve "Evet, bu da başka bir ilkellik!"⁷ diyerek müze de sergilesinler diye toprağın altından çıkmış bir antika gibi el değmeden korumam gerektiğidir.

Bu ön bilgiler ışığında, şimdi izin verin, geleneksel Doğu kültürünü sürdüren, iki üç yüz yıllık bir atılım yapma arzusu taşıyan, geri kalmışlık, acizlik ve parçalanmış İslami birliğin etkisi altında olan biri olarak, Batılılaşma hastalığını şu şekilde yorumlayayım.

Batılılaşma hastalığını, hiçbir destekleyici geleneği, tarihsel sürekliliği, dönüşüm derecesi olmayan, dünyanın bir noktasında bir halkın yaşamı, kültürü, uygarlığı ve düşünce tarzında sadece makinenin hediyesi olarak meydana gelmiş olayların toplamı olarak tanımlarsak, bizim böyle bir halk olduğumuz açıktır.

⁷ Değerli müzisyen arkadaşım, sayın Semin Bahçeban. Tahran da 1340/1961 Mart ayındaki Müzik sempozyumuna dair bazı notları (basılmamış) vardı ve onda şu şekilde buyurur:

Deniélou (Fransız temsilci) için Sasani döneminde yaşayan bizden daha ilginç bir şey yoktur. Yirminci yüzyılın kalbinden gelmiş bizler onun için araştırmaya değerdik nitekim gelişmiş cihazlarla ve son sistem kayıt makineleri ile Sasani sarayına girdi ve Barbod ve Nekisa'nın sanatkarlığını kaydetti. Daha sonra Sasani başkentine yakın olan ve oryantalistler ve şiir, resim ve müzik uzmanları için yapılmış olan hava alanından Fransız uçağı ile Paris'e döndü.

Ve bu kitabın konusu öncelikli olarak yazarının bölgesel, dilsel, geleneksel, mezhepsel çevresine ait olduğu için biz makineye sahip olduğumuzda yani onu yaptığımızda artık onun hediyelerine öncüllerinden ve yardımcılarından daha az ihtiyaç duyacağımızı daha net bir şekilde söyleyebilirim.

O halde Batılılaşma hastalığı bizim henüz makineye el atmadığımız ve onun yapılış sırrına vakıf olmadığımız bir dönemi tavsif eder.

Batılılaşma hastalığı, makinenin ön hazırlıklarına yani yeni ilim ve teknolojiye tanıdık olmadığımız bir dönemi tavsif eder.

Batılılaşma hastalığı piyasa, ekonomi ve petrol hareketinin zorlaması karşısında çaresiz olarak makine alıcısı ve tüketicisi olduğumuz bir dönemi tavsif eder.

Bu dönem nasıl meydana geldi? Ne oldu da makinenin gelişim ve ilerlemesinden tamamen vazgeçtik ve başkaları yaptılar, yöneldiler, gittiler, geldiler ve biz uyandığımızda her petrol yatağı bu civarda çakılmış bir çivi haline geldi? Ne oldu da biz Batılılaşma hastası olduk?

Tarihe geri dönelim....

HASTALIĞIN İLK TEMELLERİ

Tarih boyunca biz, her zaman Batı'ya ilgi duyduk. Hatta Batılılar bize "Doğulu" demeden önce biz "Batılı" ifadesini kullandık. (İbn Battûta'nın "Magribî" ıstılahına ya da ondan önce İslam bölgesinin son " Batı" noktası olan Cebeli Tarık'a bakınız.) İslam medeniyetinin doğuşundan teknolojinin hakimiyeti karşısında her bir değerimizi yitirdiğimiz zamana kadar, biz her zaman dünyanın bu tarafında, bir medeniyetin parçası olarak, dünyayı kendi zannımızca tanıyorduk; bu işi başkaları bizim adımıza yapmadan önce. Ancak her düşüşün bir yükselişi yok mudur?

Birkaç bin yıl geriye gidip etrafımıza baktığımızda, bu bölgenin bizim bölgemiz olduğunu görürüz: İndus Vadisi'nden Nil Vadisi'ne kadar uzanan, Keldani, Asur, Elam ve Mısır'ı, İbranileri, Buda ve Zerdüş'tü doğuran, Batı medeniyetinin içerdği her şeyin kurucusu olan Orta Doğu. Elbette iftihar ve övünçten uzak!

Bu birkaç yönlü "Biz", bütün bu dönemlerde Uzak Doğu (Hindistan, Çin ve Hint-Çin) ile meşgul olmadan, onların çini eşyalarını, baskılarını, kursilerini, resimlerini, Yoga'sını, meditasyonunu, safranını, baharatlarını, saman'ı vb. alma-ya heveslenmeden önce, Batı'ya baktık. Akdeniz kıyılarına, Yunanistan'a, Nil Vadisi'ne, Lidya'ya (şimdiki Türkiye'nin merkezi), uzak Batı'ya ve kuzeyin amber kokulu taşıyan denizlerine kadar. Biz İran platosunun sakinleri de saydığımız bu bütünlüğün bir parçası olduk. Peki neden böyle oldu?

Tahminen cevap verelim. Çemberin daha da daraldığının ve şimdi sözün biz İranlılar olduğunun farkındasınız.

Belki de ana Hindistan'dan kaçışımızdı- batıya ilk dönüşümüz. Kökenlerden kaçış mı? Bilmiyorum.

Bunu, ırk bilim veya dilbilimin (Hint- Avrupa) aydınlatması gerekir. Ben sadece tahmin ediyorum.

Her halükârda, aynı annenin zor günlerde bize nasıl sıcak bir kucak hazırladığına dair bir söz yoktur. Aynı Hindistan bir dönemde İslami cizye vergisini dahi ödemek istemeyen, kaçan ve Hindistan'a sığınan Zerdüşt direnişçilere sığınaklık sağlamıştır. Ve şimdi, sömürge yıllarında İngilizlerin zulmüne yardım eden ve Hindistan'ın sanayi aristokrasisine hükmeden Hindistan Parsi'lerinin varislerine sahibiz. Aynı şekilde başka zamanda, Moğol saldırısı ve Sufi görünümlü Safevilerin fanatiklerinin kılıcından kaçanlara ev sahipliği yapmıştır. Bu son iki örnekte bu kaçış sayesinde ne fikri hazineler güvende kaldı!

Ama bu sıcak anne kucağı biz başıboş çocuklar için her zaman bir sığınak olsa da hangi çocuk annesinin kollarında bir yere varabilmiştir ki? İslam Mekke'de hiçbir yere varamadı; bu yüzden önce Medine'ye, sonra bir imparatorluğa layık görkemin temelini atıldığı yerler olan Şam'a, Bağdat'a, Kahire'ye, Sevilla'ya, Kurtuba'ya göç edildi.

Celile ve Nasıra'dan ilan edilen Hıristiyanlık, putperest Roma dünyasının kalbinde bayraklarını hemen yükseltti.

Tusbun'da doğan Maniheizm Turfan'da toprağa gömüldü. Hindistan'dan yeşeren Buda başını parlak güneşin diyarından yükseltti.

Bu şekilde Hindistan'dan kaçan (eğer böyle ise) veya ona arkasını dönen biz Batı'yı fark ettik. Ve bu muhtemel anne ile, Bozorgmıhr'in gidiş gelişi, ulemanın gezintisi ve Serendib'in ziyareti gibi iyi ilişkilerimizin yanı sıra, lanetli Gazneli Mahmud'un savaşları ve Zorba Nadir Şah'ın saldırıları gibi

kötü alışverişlerimiz de olmuşsa da Hindistan ile olan bu etkileşimlerde hiçbir zaman bir yakınlık kurma niyetinde olmadık. Bu sıcaklıktan kaçışta Batılılaşma hastalığı olarak adlandırıldığı şeyin olası bir nedenini görüyorum.

Belki de Batı'ya ilgi duymamıza neden olan şey; Aryanların geldiklerinde Şahname'deki devleri Mazenderan'dan Haliç'in kıyılarına kadar sürmeleri gibi kuzeydoğumuzdaki kabilelerin baskısının da bizi bu tarafa doğru itmiş olmasıdır. Şahname'deki Turanlılar'dan ve Akhunlular'dan tutun da....

Her birkaç on yılda bir (İranlı ya da Türk) bir kabile, çevredeki çöllere süreğen zamansız kuraklığını telafi etmek için evini eğere vurup mera bulmaya bu tarafa akın ederdi. Kuruş dahi o uzak çöllerde köpeklerin peşinde öldü. Gazneli, Selçuklu ve Moğol hanedanları da aynı çöllerden geçtiler. Siyavuş'un kanı da o çöllerde Efrasyab'ın eline bulandı.

Her halükârda, efsanevi ve tarihi dönemlerimizde kuzeydoğu kabilelerinin atlarının toynaklarının yüzünde iz bırakmadığı bir yüzyıl yoktur.

Bir iki istisna hariç, İslami dönem sultanlarına ait hanedanların tümü aynı kabile kılıçları ile kurulmuştur. Hatta İslam öncesi de . Yoksa Partlar kimler? Tarih kitabımızı her zaman bu kabileler oluşturdular, hanedanlar değil. Bir ev inşa ettiğimizde ve çatısına ulaştığımızda, her seferinde kuzeydoğudan aç ve saldırgan bir kavim gelip, ayağımızın altındaki merdiveni çekti ve her şeyi yok etti.

İran platosu olan bu geniş savaş meydanındaki şehirlerimiz her zaman bir satranç tahtasındaki taşlar gibi, kuraklıktan bunalmış göçebe atlıların oraya buraya vurduğu polo topları gibi olmuştur.⁸

⁸ İtiraf edilmemiş bir tarihsel gerçekte şudur ki; her ne kadar ekim inkılabı zamanından şimdiye kadar kırk dört yıldır bizi sürekli Rusya ve komünizm korkutuyor olsa da, bizim şehir medeniyetimiz yalnızca Rusya ve Türkistan, Kırgızistan ve Türkmenistan gibi ona bağlı cumhuriyetlerin kurulmasında sonra o bölgenin göçebe kabilelerinin kronik saldırılarından kurtulmuştur. 1917 yılından sonra saydığım bu bölgedeki yeni tür hükümetlerin kuruluşu

Sultaniye Kümbeti, tüm mimari görkemi ve devasa ölçęiyle, bugün tarihimizin iniş çıkışlarla dolu manzarasındaki yüzlerce aralıktan gülümsüyor.

Bu coğrafyada sadece şehirlerimizden birkaçı büyüme, gelişme, durgunlaşma, çürüme ve Tusbun harabelerinden doğmuş Bağdat misali güzel ve çekici bir kuş olan Anka gibi yeniden doğma fırsatına sahip oldu.

Bu yüzden “Bu da geçer”çi olduk ve “Herkesin sırası vardır.” ilkesi temel prensibimiz haline geldi. “Her gelen yeni bir imar yaptı.” sloganımız oldu.

Bu nedenle arşivlenmiş tarihimiz boyunca tam manasıyla şehirleşmemiz neredeyse hiç mümkün olmadı, hiçbir zaman şehir medeniyetine erişemedik denilebilir.

Ve eğer bugün, makinenin etkisiyle şehirciliğe ve onun zorunluluklarına giderek daha fazla uyum sağladığımızı görürseniz, bu gecikmiş de olsa hızlı hareket, çaresiz bir kanser görünümündedir. Şehirlerimiz şimdi her yerde kanserli bezeler gibi büyüyor. Kökü bir köye ulaştığında, o köyü çürütecek bir beze.

Şehir medeniyetimizin sürekliliğini sütun ve duvarda, ev ve çarşıda arayamayız- geçmiş tarihte Huzistan çölünde gördüğünüz gibi ya da Şuş, Orta Sahra, İsfahan, Kaşan ve Rey gibi istisnalarla bu konuda hüküm vermek mümkün değildir.

Çünkü her düzenini kuran hanedan öncelikle kendinden önceki hanedanın tüm gereçlerini silip süpürdü. Eşkaniler’den kalan her şeyi yok eden Sasaniler’den tutun da Safevi yapısına ait olan her şeyi ortada kaldıran Kaçarlar’a kadar.

---

göçebeleri yerleştirmiş ve köyleri nispeten bayındır yapıp, şehirleri fabrikalar, ekim alanları, okullar ve diğer şehirsal kurumlarla genişletmiştir. Artık işe saldırmak için göçebelik yoktu eğer olsa da artık Horasan’a ulaşmak için binlerce fersah gelmesine gerek yoktu. En yakındaki şehirlerde köylerde ve tarlalarda iş bulabilirdi. Bu şekilde kabile yağmalaması yani memleketin kuzey doğusundan yabancı göçebelerin saldırısı artık anlamını yitirmiştir. Yirminci yüzyılın başlangıcından itibaren yerini endüstriyel yağmaya(petrol) ve yabancı medenilerin saldırısına bırakmıştır. Üstelik Batı’da ve Güneybatı’da.

Bugün bile Bank-ı Millî, Takyeh-i Devlet binasının bulunduğu yere inşa edilmiştir. Kerim Han'ın türbesinin yerine Maliye bakanlığı, Mescit ve imamzadelerin yerine ise her bir köşeye bir okul yapıldılar.

Bu kadar açık ufuklu olmamıza rağmen niye bu kadar dar görüşlü hale geldiğimiz konusunda şaşkınım. Sadece Ahemeniş ve Safevi dönemlerinde baba ve oğulun bir yapının tamamlanmasına gayret ettiklerini görürsün.

. Geriye kalan dönemlerde "Her gelen yeni bir yapı yaptı..." Ama nasıl?, ölümlerin bıraktığı malzemelerle. Hatta dün dahi Aberkuh'dan Müslümanların mermer mezar taşları Tahran'da kraliyet sarayları inşa etmek için getiriliyordu. Gittiğin her memleket köşesinde, her binanın temelinde ölümlerin mezar taşlarını ve her küçük köprünün eski kale taşlarından yapıldığını görürsün.

Dolayısıyla yarı kentsel uygarlığımız, birinin temelini atıp, diğersinin üzerine inşa ettiği üçüncüsünün süsleyip, dördüncüsünün geliştirdiği bir yapı üzerine kurulmamıştır.

Prensip olarak merkezi yönetimi kabul eden sözde kent uygarlığımız çadır direkleri ve hayvan eğerleri üzerine kuruludur.

Hahamenişler kışlık ve yazlık olarak ikamet ediyorlardı, Sasaniler de. Bu nedenle hem Şuş hem de Hemedan'a, (her iki başkent), hem Tisfun hem de Firuzabad'a sahibiz.

Hatta arkeologlar, işi tarihi dönemlerimize ait yapıların eyvanında çadıra oldukça benzeyen unsurları bulmaya kadar götürmüşlerdir. Eğer bunun nedenini bizim geri kalmışlığımız ve Batı'nın ilerlemesi olarak tahmin edersem, büyük olasılıkla yanılmış olmam.

Tarihimiz boyunca bu coğrafyada yaz gecesini damların üzerinde ve yıldızların altında geçirdiğimiz de aklınızda bulunsun. Kuru bir tabiatın ve böylesi haşın bir havanın bizi kucaklamış olduğu doğrudur, ancak bu huşunet kuruluktandır.

Böyle bir iklime eşlik eden sel baskınları ve çok kısa süren kış mevsimi haricinde, kendini bundan korumak o kadar da zor değildir.

Büyük şehirlerimizin hiçbirinde yılda üç aydan fazla yağmur, kar yağışı ve donma olmaz. Bu durumda, kentsel teknolojik uygarlıkların yalnızca yerkürenin soğuk olan ve Yengeç dönencesi ile Kuzey kutbu arasında yer alan bölümünde meydana geldiğine inan Tibor Mende'ye hak verilemez mi?⁹

Elbette her zaman kuzeydoğu çöllerinden saldırıya uğramadık. İskender, Kuzeybatı illerinden İran platosuna, geldi, İslam ise güneybatı çöllerinden.

İskender'in veliahtları ve Partların tüm "Hellenist" döneminde İranlı kimliğinin kısa veya uzun süreli duraklama dönemi geçirmesine rağmen, arşivlenmiş tarihimizde Batılılaşma hastalığının ilk tezahürü İskender ve göçebe askerleriyle ilgili bir karşılaşma değildi. İranlı hühümdarların gizemli serveti peşinde açık heybelerle ve sulanmış ağızlarla ata binip, Hemedan, Şuş ve Ishtar hazinelerini elde etmeye bu tarafa gelmiş olan Anabosis' den cesaret alan Akdeniz'in kıyı şehirlerinin istekli, ücretli asker ve maceracıları ile ilgili bir karşılaşmaydı.

Bunlar, Fenikelilerden sonra tarihin ilk emperyalistleriydi. Şehir kurma isteğine sahip olduklarını biliyoruz. Üstelik Sur'u ya da Persepolis'i dağıtmalarına rağmen, Nil'in başlangıcından İndus'un başlangıcına kadar o kadar çok İskenderiye'nin tohumlarını ektiler ki, ikisi bugün bile büyüyor ve Akdeniz'in kıyıları boyunca, mavi sularının ötesinde daha yeni yeni ortaya çıkan halkların geliş ve gidişlerine tanıklık ediyor. Eğer bu ücretli askerler yağmaya girişmişlerse, biz onlardan önce davranmıştık.¹⁰ Kuzeydoğu göçebelerinden tokat yiyen biz, acısını Akdeniz'deki halklardan çıkardık.

⁹ Zikri geçen Tibor Mende'nin aynı tercümesine başvurunuz.

¹⁰ Perviz Dâryuş'un kalemiyle Kitâb-ı Mâh-ı Keyhân (1341) birinci sayısındaki "İskender-i Guceste ya Bozorg" makalesine başvurunuz.

İstahr'ın yakılmasının karşılığı olarak, Atina da aynı şekilde yakıldı.

Dicle ve Fırat arasındaki yerleşik topraklara ulaştığında İslam olan İslam- o zamana kadar Arap ilkeliliği ve cehaletidir- asla kan akıtmak için ayaklanmamıştır. İslam kılıcı hakkında pek çok şey işittiğimiz doğrudur, ancak bu kılıç çekilseyse daha çok Batı'da, Hristiyanlık alemine karşı çekildiğini düşünmüyor musunuz?

Her halükârda bu şöhretin esas olarak İslami Cihadının erken dönem Hristiyan şehadeti ile mukayesesini denediğini sanıyorum. Yoksa Hristiyanlığın yerleşik hale gelir gelmez neler yapmadığını! Biliyoruz. İspanya'da "Engizisyon" döneminde, Güney ve merkez Amerika'nın boyun eğdirilmesi olayında veya Afrika ve Güney Doğu Asya'nın ele geçirilmesinde, "Kimmer"¹¹ medeniyetinin ortadan kaldırılmasında.

İslamî selam dünyada bir dinin sahip olduğu en barışçıl slogandır. Bu yüzden İslam bizi karşılamaya gelmeden önce onu davet eden bizdik. Sasanilerin şövalyeliğini ve Zerdüşterin yobaz geleneğini savunan Rüstem Ferruhzâde'yi göz ardı edelim ama Tisfun halkı, ellerinde ekme ve hurmalarla, kraliyet mallarını yağmalamaya giden Arapları karşılamak için şehrin sokaklarında toplanmıştı. Selmân-ı Fârisî, Yezdigird'in Merv'e kaçmasından yıllar önce İsfahan yakınlarındaki Cay'dan kaçmış ve İslam'a sığınmıştı ve de kendisi İslam'ın ortaya çıkışında müneccim Mecusi'nin Hristiyanlığın ortaya çıkışında sahip olmadığı kadar bir role sahipti. Buna göre, İslam'ı, örneğin İskender'i bildiğimiz tabire göre bir fatih olarak kabul edilebileceğini zannetmiyorum..

¹¹ Engizisyonla için ulaşabildiğiniz her Avrupa medeniyeti tarihine başvurunuz. Hristiyan aşkının ve barışının misyoneri olarak yalnızca İnka ve Aztek medeniyetlerini ortadan kaldıran fatihlerinin macerasıyla birlikte Güney Amerika, Afrika ve Güneydoğu Asya için sırasıyla son belgeler olarak başvurunuz: "Bazgeşt ez Çah" Andre Gide, "Cadde-i Şâhî" Andre Malraux ve hepsinden daha önemlisi Goftârî der Bâb-ı İsti'mâr" Aimé Césaire. Tercüme: Hezârhanî, İntişârât-ı Nil, Tahran.

Makedonyalı'nın ücretli ve özgürlüğüne kavuşmuş askerlerinin her biri kendi diyarından hazine aramaya bu tarafa gelmiş olan bir sürgündü ve her halükârda onlardan hiç birisi ayağı çıplak Arapları Amu ve Sir'e kadar sürükleyeceklerine dair bir inancı okluklarında gizli tutmamışlardı.

Son zamanların Şuûbiyesi olan hatırı sayılır âlimlerimizin şimdiye kadar söylemiş olduklarına ve de Rey ve İskendireye'de Ömer'in yaktığı kitaba rağmen İslam, hanedanların bu kavrulmuş arazisinde sesinin yükselmesinden üç yüz yıl önce kızgın kurşun darbeleriyle ağızları kapatılan Mani ve Mazdek'in davetine bir itaat ediş olmuştur.

Daha yakından incelendiğinde, İslam'ın, İran ve Bizans arasındaki uzun savaşlardan dolayı, ovaların yağmurla ıslanmış kurtları gibi yorulmuş ve bu bölgede daimi bir barışı tesis edebilecek herhangi bir ayaklanma için potansiyel yardımcıları olan Fırat ve Şam arasındaki kentli nüfusun taleplerine dayanan yeni bir çağrı olduğu ortaya çıkar.

İslam peygamberinin gençliğinde Şam'da ticaret ile uğraştığını ve Şam'da manastırda bir rahip ile yapmış olduğu konuşmayı biliyoruz. Yoksa, "Allah'tan başka ilah yoktur ve başarılı ol" demekten daha basit bir şekilde bir din tebliğ edilebilir mi?

Ve Tahlilin sonunda, İslam'a yönelişimiz zaten Batı'ya yönelişimiz değil midir?

Taşlaşmış Sasani gelenekleri metninden insanların başına gelmeyen kalmadığını öğrendiğimiz zaman bu sorunun tam cevabı verilebilir.

Belki de bu kurak geniş ovada daima Akdeniz bulutlarının yolunu gözlediğimiz için Batı'ya yöneldik. Işığın doğudan yükseldiği doğrudur ama biz İran platosunun sakinleri için yağmur yüklü bulutlar her zaman Batı'dan gelmiştir. Böylece su ve bayındırlık arayışıyla güney ve kuzeydoğunun çöllerinden kaçtık, güç veren baharatları Afrika, Hindistan ve

Amerika’da aramak için Kuzey Avrupalıları evlerinin soğundan, yağmurundan ve buzundan sıcak güney denizlerine sürükleyen ve ardından da giderek emperyalizmin somut şeklini alan şeyin aksine.

Bu karşılıklı çekim, insan uygarlığı tarihi boyunca açıkça görülmektedir. Aryanların kuzeyden, don tutmuş “Vercem Kerd” ve “Âryâvîç”in İran’a girişleri de bu bıkkınlıklardan birisidir.

Her ne kadar biraz cesaret gerektirse de , zannımca eğer Ruslar sıcak denizlere ulaşma imkânı bulsaydı, mevcut topraklarının güney ve güneydoğu uçlarındaki sömürgeleri yağmalamak pahasına sonunda bir gün büyük Petro’nun rüyasını gerçekleştirebilselerdi, St. Petersburg ve Bakülü işçilerin maaş, sigorta ve emekliliklerini Manchester ve Lyons’daki işçilerinin ücreti civarına yükseltebilselerdi ve bunlar, uyu bastırınca kadar Sibiryâ buzulunda ya da Türkistan’ın kumlu yapısında çalışmak zorunda kalmasalardı 1917 ‘de böyle bir devrim insanlığın önünde olmazdı.

Rusların İnkılapçı geleneklerini Afrika ve Güneydoğu Asya’ya ihraç etmesi (tanık olduğumuz en son siyasi dönüşüm olan Çinlilerin hareketi dışında), yeni bir kılıkta ortaya çıkmadan önce uzun yıllar boyunca bastırılmış bir rüyaya işaret etmektedir. Biraz daha dikkatli olursak biz bu Batı’ya dönüşün birçok emaresini görürüz. Ab-ı hayatın Doğunun karanlıklarında olduğu doğrudur ama onu aramaya giden İskender bir Batılıydı. Nizâmî-i Gencevî’imiz de onu peygamber olarak adlandırdı ve Zülkarneyn ile karıştırdı. Aden cenetleri de Batılıdır ve amber kokusu her zaman kuzey Batı denizlerinden gelir. Maniheistlerin kabesi olan Bağdat İran platosunun Batı sonunda yer almaktadır. Zengî ve Bizans ordularının gece ve gündüz ya da güzellerin saç ve yüzüyle ilişkilendirilmesini de kesinlikle duymuşsunuzdur. Belki de bu nedenle hiçbir Doğu haremî beyazlık ve beyaz bahtla aşı-

lanmış günün müjdecileri olan Bizanslı köle kızlardan eksik değildi.

Hatta bütün o Doğululaşma hastalığına rağmen (eğer bu tabir kullanılabilirse) bedevi Şeyh San'an Bizans cariyesinin bağında irtidat eder ve zünnar bağlar. Yine Şiîlerin vaat edilmiş Mehdi'sinin annesi Nergis hatun da Bizans asıllı bir cariyedir. Her halükârda bu tarz birçok emare bulunabilir.

Kesin olan şudur ki; Hiçbir zaman duygusuz, bağınaz bir millet olmayan bizler için Batı yolu her zaman açık olmuştur. Sa'dî gibi biz de Trablus üzerinden Mekke'ye gidip ırgatlık yaptık. Ya da hafiflemek için Kerbela ve Necef'e gittik. Şimdi de eğlenmek için Avrupa'ya gidiyoruz.

Bütün bu zanları ve olasılıkları bir kenara bıraktığımızda, Batı ile yaşanan tüm bu trafik, her gün bir önceki günden daha iyi yaşamak, daha çok şey bilmek ve daha huzurlu ölmek isteyen bir millet için olağandır. Hiç olağanüstü bir durum değildir. Bu, yakın ve uzak komşularla karşılıklı ilişkidir. Başka bir varlığın alanında insanlığını daha geniş bir arayış ve gayrettir.

Garip olan şu ki, üç yüz yıl öncesine kadar batıya bakışımızın tek yönü, nedeni nefret, kıskançlık ve rekabet olmasına rağmen, o zamandan beri bunların yerini esef, özlem, pişmanlık almıştır!

Bu son üç yüz yıldan öncesine kadar bayındır ülkeleri, kalabalık limanları, sakin şehirleri ve devamlı yağmurları nedeniyle her zaman Batıyı kıskandık ya kin besledik ya da Batı ile rekabete kalkıştık.

Tüm o geçmiş zamanlar boyunca böylesi nimetlere sahip olmayı kendimize müstehak bildik, Kendi inançlarımızı ve geleneklerimizi de haklı olarak değerlendirdik. Onlara kâfir diyorduk; onları yoldan çıkmışlar olarak görüyorduk. Sasanilerin bağınaz Zerdüştlüğüne rağmen İskenderiye ve Konstantinapol'den kaçan ulemalarına sığınaklık yapmış ol-

sak da, bunları kendi ölçütlerimize göre değerlendirdik. İşi bazen onların canlarını ve mallarını helal sayacağımız bir yere kadar vardırđık ve bu yüzden gücümüzün yettiğince onlara müdahale ettik.

Her durumda, bu rekabet, kıskançlık ve kin, Asurluların kabalığınđı hafifletme ve toprakları boyunca yayılma, Lübnan'dan sedir ağacı, Lidya'dan altın getirme, Batı'nın karanlık Orta Çağlarında Aristo'yu tercüme etme, Romalı lejyonerlerin düzenini takdir etme ve şehirleşmeyi öğrenme konusunda bir tetikleyici olmuştur.

Batı ile yapılan bu iki bin yıllık alışveriş hakkında ne söylenirse söylensin, tüm yenilgi, kazanç ve yıkımlara rağmen (kendisi de yaşamın bir sırrıdır), her iki taraf da kazanan taraf olmuştur. İkisi de bir şey kaybetmedi.

Eğer iki dost ilişkisine sahip olmadıysak da, kesinlikle iki rakip olarak karşı karşıya geldik. Bundan dahi iyisi ne? İpek ve petrolü verdik. Hindistan'a, Zerdüş't'e ve Mithra'ya bir geçiş sağladık. Endülü's'e kadar İslam'ın okluğunda sefer yaptık. İslam önderlerinin başına Hintli ve Horasanlı sarığı bağladık. İlahi nuru haleye çevirdik ve Müslüman ve Hristiyan azizlerin başına koyduk. Ve daha niceleri... Ama bu son iki üç yüzyıl içerisinde madalyonun diğeri yüzüne de hâkimiz! Evet; haset ve esefi söylüyorum.

Artık bizde rekabet duygusu unutuldu onun yerini çaresizlik ve bağıllık duygusu aldı. Artık kendimizi haklı ve hak eden olarak hissetmiyoruz. (Petrolü götürüyorlar çünkü haklılar, çünkü biz liyakate sahip değiliz. Siyasetimizi yönlendiriyorlar çünkü zaten bizim elimiz bağı. Özgürlüğü alıyorlar çünkü güce sahip değiliz.) Hayatımızın herhangi bir yönünü değerlendirmek istediğimizde, bunu danışmanlarının öngördüğü şekilde, onların kriterlerine göre yapıyoruz.

Aynı şekilde eğitim alıyoruz, aynı şekilde istatistik yapıyoruz, aynı şekilde araştırma yapıyoruz.

Bu bilimin evrensel yöntemleri olduğu ölçüde anlamlıdır: bilimsel yöntemler hiçbir ulusun rengini taşımaz, aidiyeti yoktur.

Ama ilginç olan; aynı Batılılar gibi evleniyoruz, aynı onlar gibi özgürlük taklidi yapıyoruz, aynı onlar gibi dünyayı iyi ve kötü olarak değerlendiriyoruz, Onlar gibi giyiniyoruz. Onlar gibi yazıyoruz. Onlar onayladığında gece ve gündüz, gece ve gündüzdür.

Sanki bizim değerlerimiz ortadan kalkmış gibi. Hatta onları tek gözlü evladı olmakla övünüyoruz. Evet, şimdi bu iki kadim düşmandan gördüğünüz gibi birisi meydan süpürücüsü oldu, diğeri ise savaş meydanı sahibidir. Ne savaş meydanı! Alayın, övüncün savaş meydanı! Peki, bu son birkaç yüzyılda ne oldu? İşleri tersine çevirecek ne oldu?

Tekrar tarihe dönelim

SELİN ESAS KAYNAĞI

Bu son üç yüzyılda, bir taraftan Batı dünyası sanayi devriminin kazanında kıyam bulup feodalizmin yerini şehirleşmeye bırakırken, diğer taraftan biz doğunun bu köşesinde, Şiîliğe dayanan “Millî birlik” hükümetinin etrafında bir koza-ya sığındık ve her geçen gün kendi ağıımızı daha çok ördük. Meydana gelen her türlü karışıklık “Bâtinîler”, “Noktavîler” ve “Hurufîler” kılığında ortaya çıktı. Batı’da inşa edilen her okul ve laboratuvar için gizli meclisler kurduk ve Yedi İç Anlam ve Yüce İsim’ie sığındık.

Bu son üç yüzyılda Batı sonunda makinenin yardımı ile devasa üretim elde etti ve ucuz ham madde elde etmek ve kendi sanayi ürünlerini satmak için dünyanın evrensel pazarına ihtiyaç duyar hale geldi. Bizim ise Osmanlının korkusundan başımıza çekmiş olduğumuz siperlerin arkasında uyuduğumuz bu üç yüz yılda Batı yalnızca Osmanlıları yemekle kalmadı hatta onun her bir kemik parçasından Irak, Mısır, Suriye ve Lübnan halkının ayaklanacağı gün için bir güzr yaptı ve kısa süre içinde bizim de peşimize düştü. Ben Batılılaşma hastalığının kökünü burada görüyorum. Bir taraftan Batı sanayinin tecavüz kârlığı diğer yanda Sünnîlerin katledilmesi temelinde iktidara gelen ulusal bir hükümetin kısa erişimi. Din adamlarımız dönemin hükümdarları ile birlikte zulüme battıklarını unuttukları, “Mirdâmâd” ve “Meclis”nin en azından rıza gösteren sessizliği ile Şia propagandası yapmak için eline sağlık dercesine Safevi sarayının hizmetine girdikleri zamandan itibaren biz İslam bütünlüğü atına bi-

nenlerden mezarların bekçilerine ve şehitlerin masalarından kırıntı toplayan dilencilere dönüştürüldük. Şehadet mekânını bıraktığımız ve yalnızca şehitleri anmaya kanaat ettiğimiz günden beri mezarlıkların bekçisi olduk. Bu konuya “Nûn ve'l- Kalem”de işaret etmişim.

Bu metnin asla tarihi ya da felsefi iddiası olmamasına rağmen, benim her iki yöne dair bir işarete bulunmam gerektiğin görüyorsunuz. Hangi nedenlerin Batı sanayinin değişimiyle sonuçlandığı benim işim değildir. Batılılar zaten bu konu hakkında hikâyeler anlatmışlar ve son derece Batılılaşma hastası olan biz de okullarımız, radyolarımız ve yayınlarımızda Rönesans, kutbun keşfi, Amerika'nın fethi, Ümit Burnu'ndan geçiş, Buhar gücünün keşfi, Hindistan'a ayak basmak, elektriğin icadı gibi bu Batılı saçmalıkları yıllardır tekrar ediyoruz.

Hatta ilkokulun beşinci sınıf coğrafyasında dahi bu bilgilere ulaşılabilir. Çaresiz ben bu alanda bir konuya işaret edip, geçeceğim. O da şudur ki; Batı- yani Orta Çağların Hristiyanlık âlemi- mümkün olan en son derecede İslam âlemi tarafından kuşatıldığında yani iki üç taraftan (Doğu, güney ve güney-batı) İslami güçler onu yok olmakla tehdit ettiğinde ve kuzey Akdeniz'in birkaç ilinde gücünü toplamak zorunda olduğu zaman güçlkle uyandı ve İslam tehlikesi karşısında ümitsizlikten tearuza yöneldi. Tıpkı bir odaya hapsedilmiş bir kedi gibi. Peki bu ne zamandı? Altıncı yüzyılın sonları yani İslam âleminin bir başının Endülüs'de Kurtuba üniversitesinde, diğer başının Belh, Buhara okullarında olduğu ve bütün Kudüs toprakları, Akdeniz'in tüm doğu, batı ve güney kıyıları ve hatta karargâhları olan Sicilya'nın Müslümanların inisiyatifinde bulunduğu zaman.

Bu, İslami cihadı kınayan barışçıl Hristiyanların, uzun savaşları sırasında, beş ya da altı yüzyıl sonra Hristiyan Batı'yı bilimin ve sermayenin merkezine, yedi ya da sekiz

yüzyıl sonra da sanayinin, makinenin ve teknolojinin merkezine dönüştürecek olan İslam bilimleri taşıyan savaşçı Haçlılara dönüştüğü zamandır.

Bu şekilde Hristiyan Batı, İslam tehlikesi karşısında yok olma korkusuyla hemen uyandı, siper aldı, taarruza geçti ve kurtuldu. Acaba şimdi bizim de Batı gücü karşısında tehlike ve yok olma duygusu hissedip, ayağa kalkıp siper alma ve taarruza geçme vaktimiz gelmedi mi?

Zamansız uyukumuz ve ilgisizliğimizle ilgili olarak, daha nadir duymuş olabileceğiniz birkaç noktaya değineceğim. Diğer hususlar için medeniyet tarihine müracaat ediniz.

İlk nokta şudur ki; İran platosu deniz yollarının keşfinden önceye kadar- her ne kadar tek yol olmasa da – Uzak Doğu'dan Uzak Batı'ya Çin ve Hindistan'dan Akdeniz kıyılarına kadar olan yolların en büyük geçidiydi. İpek Yolu, baharat, kâğıt, mal yolu - Batı için. Servet yüklü bu kervanların güzergahı, görkemli şehirlerimizin burçlarını yükseltip, dünyanın dört bir yanından gelen kervancıları gölge veren çardaklarının altında barındırdıkları yerd.

Kandehar, Herat, Tus, Nişabur, Rey, Kazvin, Tebriz, Hoy ve Erzurum'u ya Trabzon'a ya da Diyarbakır ve Tripoli'ye bağlayan bu yol Kuzey ipek yoluydu. Sind nehrini denizden Hürmüz ve Kışm'e bağlayan ve daha sonra Kirman, Yezd, İsfahan, Veramin, Seva, Hemedan, Kirmanşah, Musul'a ve Akdeniz'in Doğu limanlarına kadar bağlayan başka bir yol vardı. Her birisi başka bir duruma sahip olan Mazenderan kıyısı ve Huzistan'da vardı.

İran platosunun en eski medeniyetleri saydığım bu şehirlerdedir. Ya da onların çevresindeki büyük tepelerin içinde gömülüdür. Ama deniz yolları açıldığı ve denizcilerin yakın ve güvenli sahilleri beklemeksizin okyanusların derinliklerine açılma cesaretini buldukları zamandan beri Batı, o tarafta zaten dünyayı ele aldıkları bir köprü olan Amerika'nın

yeni kıtasını elde etmekle kalmadı bu tarafta bizim şehirlerimizden, şehirciliğimizden ve medeniyetimizden kabuğunu bırakıp giden bir yılan gibi bir kabuk bırakarak gitti. Kervansarayların, şehirlerin, geleneklerin kültürün, mezhep ve inançların, ekonomik esasların kabuğu. Fakirlik tam manasıyla geldi ve biz canlıların dünyasının unutulmaları olduk. Artık açık yolların ve mallarla dolu kervanların hoş hatıralarının mezarlığıydık. Zenginlik gölgesini bizim şehirlerimizin başından alıp, doğrudan doğruya deniz yolundan Çin ve Hindistan'ı Batı'ya götürdüğü zamandan beri biz unutulduk. Ve bizim Safevi üslubu tasavvuf kozasına ve Şiîliğe dayanan milli birlik hükümetinin kozasına sarılmamız tam da bu zamandan sonraydı. Dünya bizden vazgeçtiğinde bizde dünyadan vazgeçtik ve Batı'yı kirli kıldık. Dünyanın iki ucu bizim kervansaraylarımızı misafirperverliğine ihtiyaçsız bir şekilde birbirleri ile kavuştuklarında biz artık Hindistan civarında tarafsız bölge olduk. Sakin ve rahatsızlık vermeksizin kalması gereken bölgenin tek vazifesi Hindistan için bir huzursuzluk ortaya çıkmasını ya da Doğu Hindistan şirketi için bir tehdit temeli oluşmasını. Bu durum bizi tekrar varlık dünyasının ilgi merkezi yapıp, Doğu ve Batı'nın, Amerika ve İngiltere'nin çekişme nedeni yapan Huzistan'dan petrol devi baş gösterinceye dek süregeldi.

Her hâlükârda bu üç yüzyılda Orta Doğuluların geri kalışlığının ve bu süre içinde Batıların öne geçmiş olmalarının nedenlerinin incelenmesinde oldukça araştırılmaya değer olmasına rağmen henüz kimsenin şu noktaya işaret etmiş olduğunu görmedim.

İkinci nokta; Müslümanların şerrini def etmek için- yani haçlı savaşlarının düşmanları- birlik aramak adına İran'ın kuzey Doğu putperest göçebelerine el uzatan Cumhuriyet soyluları ve de Hristiyan tüccarların ilk kimseler olmadığıdır. Bundan önce Horasan ve Irak isyanlarını bastırmak için Bağdat halifeleri bu sazi çaldılar. Saman altından su yürütür

gibi Karakum ovasına kadar hilelerini vardırıdılar. Çeşitli kabile gruplarına ve Gazneli, Selçuklu ve Moğol göçebelerine yardımla İslam'ın Doğu dünyasının tamamında geçiş, otlanma ve barınma izni verdiler ve iş öyle bir noktaya vardı ki Samani döneminin sonlarından itibaren Horasan, Belh ve Irak'ın askeri komutanlarının tümü Atabekler, Arslanlar ve Sebüktekinler gibi kabile reisiydiler.

Her halükârda bu işte bir kasıt olmasa da İslam bütünlüğü ile karşılaşma günü için bu dost ve yaver arayışının Cenevre ve Venedik ticarethanelerinin burç binasının kurulmasından önce başlamış olduğu kesindir.¹² Bu konu hakkında bir Batılının sözü şu şekildedir:

“Türk için Hristiyanlığın tarihsel önemi oldukça fazladır. Batılı Türkler'in Miladi 565'den itibaren yerleştikleri Sogdia ilinin Nestûrî kilisesinin en önemli merkezlerinden biri olduğunu biliyoruz. Nestûrî misyonerleri Asya'yı Hristiyanlaştırmak için buradan ve Belh'den yola çıktılar. Yaklaşık miladi bin yılında Nestûrî misyonerlerin Merkez Asya'da... Türk kabileleri Hristiyanlaştırma işini sona erdirdiği görülüyor. Bu kabileler şunlardan ibarettir: İç Moğolistan Ongotları, Orta Moğolistan Kereitleri, Batı Moğolistan Naimanları. Uzun zamanlar öncesinden Gobi sahrasında Hristiyanlık adetleri ile eğitilmiş Uygurlular dışında Cengizhan'ın imparatorluğunun yarı Hristiyan siması onun üzengisine kılıç vuran bu bütün Batılı Türklerin Nestûrî inancına aldırmaaksızın somutlaştırılmaz.”¹³

¹² İsmaili ikinci Hasan Moğolların geldiğini anlayınca kitap ehlinde kâfirleri yok etmek için yardım alsın diye bir elçiyi Fransa'ya yolladı. Fakat kitap ehlinin yardım etme isteği yoktu ve Fransa'dan ümidi kesen elçi denizi geçip, İngiltere'ye gitti ve aynı mesajı ilettili. İngiliz tarihçi Matthew Paris İngiliz şahı ile elçinin bu üzüntü veren görüşmesinin açıklamasını tarihinde nakletmiştir. Mecliste hazır bulunan papaz Wincshster Şah'ın coşkulu cevabını şöyle nakleder: “Bırakın bu köpekler birbirleri ile savaşsınlar ve birbirlerini çiğnesinler. Sağ kalanları da bizler İsa'nın düşmanları ile savaşa gittiğimizde öldüreceğiz.” Mihrdâd Samedî'nin kalemiyle “Mâh o Aftâb” adlı makaleden alınmıştır. Sayfa: 65-66, Kitâb-ı Hefte, 14 Mihr 1342.

¹³ Rene Grousset La Face Del Asie

Bu yüzden eğer İslam âleminin hicri yedinci ve sekizinci yüzyıllarda tümüyle iki taraftan tehlikeye düştüğünü görürsem şaşırmayacağım ve rastlantısal olarak kabul etmeyeceğim. Moğollar “yarı Hristiyan sima” ile doğudan ve tümüyle Hristiyan olan haçlılar ise Batıdan saldırırlar. Marko Polo yol arkadaşları ile birlikte bu şekilde çukura saplanmıştırlar.

Osmanlı Türkleri ile savaşılan, Afrika'nın Batı sahillerini keşfeden, Ümit burnu etrafında dolaşılan Hind okyanusunda Müslümanlarla savaşılan ve okyanusun o tarafında da Müslümanlara karşı eski dayanağını –yani Moğolların lideri- elde edeceklerine dair yanlış bir tasavvurda vakit geçiren miladi on dört ve on beşinci yüzyıl Avrupalıları, birinci dereceden haçlı mücahitlerinin torunlarıydılar.¹⁴ Olayın oldukça açık olduğunu görüyorsunuz.

Üçüncü nokta; İslam âlemi toprağını yok etmek için atlarına binmiş, İsveç'ten tut Roma'ya kadar Avrupa'nın her yerinden toplanmış, hepsi büyük Papa'nın emrinde, Cenevre ve Venedik'teki ticarethanelerin para, at, azık desteği arkasında olan Avrupa haçlılarıdır. Ve o zaman İslam âlemi olarak kiminle savaşıyorlardı? İslami memleketlerin toplamı ile değil hatta yalnızca yok olmak üzere olan hilafetin uzak düşmüş itaatkârları olan Mısır köleleriyle.

Hatta Sadi'nin bile kâfirlerle savaşı için bir gönüllü olarak o Trablus hendeğinde esir düşmüş olduğunu zannetmiyorum. O zamanlar İslam âleminin bu tarafında hiç kimse tehlikeyi görüp, kabile reislerinin çocukça oyunlarından el çekme ya da düşmanı çiğneme nedeni ile Kur'an'ın eskiliği ve yeniliği hakkındaki konuya göz yumma derdine sahip değildi. Moğol saldırısının bir insanın başkaldırması için bile bir meydan bırakmayacağı şekilde İslam âlemini viran etmiş olmasının dışında.

¹⁴ “Tarih-i Temeddun-i Garb ve Mebânî –i An der Şark” tercüme: Perviz Dâryuş, Çâp-ı Tahrân, 1338, İbn Sina, sayfa: 333.

Marko Polo'nun gerçekte Papa'nın elçisi görünürde ticaret için bütün bu viran olmuş alanı "Nerede krallar" diyerek dolaştığı bir zamandı. Venedik tüccarları için böylesi öneme sahip olan bir açtığı için hanların hanını tebrike gittiği böylesi bir dönemdi.

Bu Venediklinin gidiş gelişinin en hızlı neticesi Romeo ve Juliet sahnesine sahip Venedik köşklerinin bulunduğu ipek ve baharat yollarının düzene girmeseydi. Moğol İhanlıları ve Venedik tüccarlarının çabalarının neticesinde iki büyük yol açıldı. Birisi büyük Ermenistan yolu (Tebriz, Hoy, Malazgirt, Erzurum, Trabzon) ve diğeri küçük Ermenistan yolu.(Tebriz, Erzurum Sivas, İskenderun.)¹⁵ Ama Osmanlı Müslümanlarının eliyle İstanbul'un fethi ve hicri 857 yılında Doğu Bizans hükümetinin yok olması yeni güven bulmuş olan bu yolları yeniden kapattı ve Doğu nimetlerine alışmış Hristiyan Avrupa başka bir yol aramak için kolları sıvadı. İlk önce Amerika'nın keşfedilmesi ve sonra Ümit burnundan geçişin mümkün hale gelmesi bu aramanın sonucundaydı. İstanbul'un fethinden tam 53 yıl ve Safevi hükümetinin kuruluşundan tam 14 yıl sonra Bartolomeu Dimas Ümit burnundan geçti. Beş yıl sonra Vasco Da Gama aynı yoldan sıcak denizlere ulaştı ve Hindistan'ın Kalküta limanına indi. Yedi yıl sonra Alfonso De Albuquerque kendi toplarının darbesiyle Hürmüz emirlerinin hükümet merkezini ele geçirdi ve Hindistan'ın Goa'sında sömürgeciliğin ilk çivisini çaksın diye Fars Körfezi'nin girişini zapt etti.¹⁶ Nitekim bu çivi beş yüz yıl sonra bile ancak bu son zamanlarda yeryüzünden söküldü.

Bütün bu tarihsel olaylar kendine göre doğrudur ama Batı bunların öncesinde ve sonrasında dahi başka çareler düşünmüştür. Benim dile getirmek istediğim son nokta şudur ki; eğer İslam dünyasına gerçekleştirilen Moğol saldırılarının

¹⁵ "Mutale'at-ı der Bâb-ı Bahreyn, Cezayir, Sevâhîl-i Halîc-i Fârs", Abbâs İkbâl'in kaleminden. Çâp-ı Tahrân, 1328, sayfa:50.

¹⁶ "Cezire-i Hârg" Çâp-ı Tahrân, Dâniş, 1339 Hordad, sayfa: 71-72.

asıl nedenlerinden birisi uzak çöllerdeki Hristiyanlığın öncü zemin hazırlamaları değilse de en azından dünyanın bu tarafına gerçekleştirilen Timur saldırısında Haçlı savaşlarında aciz kalmış ve Doğu nimetlerine muhtaç olan Avrupa'nın birçok ayak izine rastlıyoruz.

Ömrünün sonlarında Timur'u görmüş ve onunla sohbet etmiş olan İbn Haldun şöyle yazar:

“Henüz Batı'da olduğum zaman Timur'un ayaklanması hakkında birçok kehanetler duymuştum. Astrologlar 766 yılı civarında onun ortaya çıkışını bekliyorlardı. Bir gün Fas'da Karaviyyîn camisinde fikri delil olan İstanbul vaizi Ebu Ali İbn Badis'i gördüm. Ona gerçekleşmesi gereken yaklaşmayı (iki yıldızın aynı burçta bir hizaya gelmesi) sordum. Bunun kuzeydoğu'dan bedevi halktan padişahlara galip gelecek ve dünyanın dörtte birlik kısmını ele geçirecek muktedir bir kimsenin çıkacağına dair bir delalet olduğunu söyledi. Kendisinin dışında Frenk padişahı İbn Alfanso'nun Yahudi doktoru İbn Zerzer de aynı şeyi bana yazmıştır.....”¹⁷

Bu olayın anlatıcılarından birisinin Osmanlı Müslümanlarının eliyle yeni fethedilmiş olan İstanbul'dan gelmiş bir vaiz, bir diğeri ise Frenklerin şahlık sarayından Yahudi bir doktor olduğuna dikkat ediniz. Bu şekilde bu aşikâr ayak izinden Moğol saldırısının henüz yeteri derecede İslam'ın belini kırmamış olduğuna dair tarihsel gerçeği okuduğumuz konusunda haklı olduğumuzu düşünmüyor musunuz? Batı'da her zaman gelip bu pehlivanların sırtını sonunda yere getirecek başka bir tetikçinin hayalini görmüşlerdir! Eğer hala bir şüphemiz varsa ne Moğolların yıkım ateşinden ne de Timur'un katliamından asla Hristiyanlık âleminin eteğine bir kıvılcım sıçramamış olduğunun farkına varınız. Rusya'nın da birazcık cezalandırılması Ortodoks olmasının ve Roma'nın Büyük Papa'sının eşiğine baş eğmemiş

¹⁷ “İbn Haldun ve Timur leng” tercüme: Saïd Nefisi, Nuşinduht Nefisi, Çap-ı Tahran, Zevvâr, sayfa: 57.

olmasının günahının karşılığıydı. Eğer yine de bir kuşkunuz varsa Müslümanların eliyle İstanbul'un fethinden tam elli yıl sonra, Safevi hükümetinin Erdebil'de yani Osmanlı'nın hemen arkasında hançeri saplamak için en uygun yerde kurulmasına dikkat ediniz.¹⁸ Ve acaba Çaldıran savaşında her iki taraftan halkın katledilmesi ile birlikte yaklaşık beş yüz bin Müslümanın kanının döküldüğünü biliyor muydunuz?¹⁹

Osmanlı Türklerini savunduğumu zannetmeyin; hayır. Biz orta Doğuların bugün böylesi bir döneme tutsak olmanızın nedeninin böylesi mertlikten uzak ve kanlı savaşların sonucunda gerçekleştiğini söylüyorum. Ve o dinsel ayrımcı siyaseti savunan bizim statü sahibi tarihçilerimizin haklı olup olmadıklarını görmek istiyorum. İster Osmanlıların veya isterse Safevilerin üstün geldiği doğru olsa bile Şiilik sancağı altında ayrı bir sistem kurmasalardı biz, bugün Osmanlı hilafeti vilayetlerinde bir vilayettik. Fakat şimdi Batı'ya tabi vilayetlerden bir vilayet değil miyiz? Ve yine İslam ayaklanmasının başlangıcından altı yedi yüzyıl sonrasına kadar biz aynı görünüşe sahiptik. Görünüşe göre Bağdat halifeliğinin vilayetlerinden bir vilayet olmamıza rağmen, bütünden bir parça görünümündeyken, İslam âlemini niçin omuzladık?

¹⁸ Şah İsmail'in taç giyinmesi 907, İstanbul'un fethi 857 ve bu diğer tarihsel olaya dikkat ediniz: Uzun Hasan'ın karısı Kalojoannes'in kızı ve Trabzon'un son imparatoru David'in kız kardeşiydi. Adı Despina Catherina idi. Bu kadından uzun Hasan bir erkek üç kız çocuğu sahibi oldu. Sultan Haydar ile evlenip Marta adını alan bu kızlardan birisi Şah İsmail Safevi'nin annesidir ve Yunanlı Hristiyan Despina Catherina'nın kızıdır. Doktor Abdülhüseyin Nevâî'nin kalemiyle "Uzun Hasan" makalesinden. Sayfa: 43, Mecelle-i Mâhnâme-i Ferhengî, sayı:4, 1341.

¹⁹ Şiiliğe dayalı İran milliyetinin yeniden dirilişi yalnızca içerden desteklenmedi hatta Şiiliği zındıklık olarak ilan etmiş olan dışardan Osmanlıların zora koşan kişilerinden de destek gördü. Birinci sultan Selim işi öyle bir yere sürükledi ki bir Şii öldürmenin yetmiş Hristiyan'ı öldürme sevabına sahip olduğunu ilan etti. Bu fetvaya göre birkaç gün içinde Osmanlıda kırk bin Şii toplu olarak katledildi. Rene Grousse'nun kalemiyle üç sayfadan fazla bilgi verilen "Simâ-yi Asya" kitabının 112. Sayfasından. İran'da bu sunilerin iki katının öldürülmüş olduğunu unutmayınız. Çaldıran savaşında İranlı asker büyüklerin genel mezarlığı olan Erdebil'de "Şehitlerin Mezar"ını bir süre önce yıkıp yerine yen okul yapmış olmaları ise üzüntü vericidir.

Hatta Emeviler saltanatının en karanlık günlerinde milliyetçiliğe ve İslam'a verdiğimiz İranlı kimliğimize dayanarak Abbasilerin siyah bayrağını Horasan'dan Bağdat'a kadar çeken biz değil miydik? Nitekim hala dahi tecrübesiz oryantalistler İslam medeniyetinden yüzde kaçını İran dışı etkenlerin meydana getirmiş olması gerektiğine dair çaresizdirler.

Bütün bunlardan kasıt şudur ki; zamanın ruhani meclislerinin gizli yardımı ve Şii- Sünnî ihtilafını körükleyen Batılı Hristiyan elçilerin teşviki ile böylesi ayrımcı, kanlı, onursuz ve sonsuz politikaların sonucunda Doğu'nun başına ya da Batılıların orta Doğulular olarak adlandırdığı bizim hepimizin başına ne belalar geldiğini görmemizdir. Şimdi bizim o dönemden hangi müzmin kansızlığı miras edinmiş olduğumuza ve Batılı bir yazarın o ayrımcı ve Doğuyu zayıflatan politikadan nasıl bir böbürlenme ile konuştuğuna bakınız. Evet, o saygıdeğer şöyle buyuran Rene Grousset'tir:

"İran dünyayı yöneten büyük devletler safında kendine yer buluyor. Bunun ilk nedeni İsfahan Sarayı'nın bir taraftan Moğol hanı diğer taraftan ise Batılı güçlerle olan ilişkileridir. Ve Batı ile olan bu ilişkiler özellikle Dünya tarihi açısından oldukça öneme sahiptir. Çünkü Osmanlı imparatorluğunun aksine, İran'ı Hristiyanlık âleminin doğal bir müttefiki haline çevirmiştir. 17. yüzyılın Avrupalı büyük seyyahlarının İsfahan saraylarına yönelmeleri de bu tarihsel göreve neden olmaktadır. İlk önce Şah Abbas'ın özel dostları olan bu şaşkınlık uyandırıcı İngiliz maceracılar Shirley kardeşler ve sonra da "Tavernier" ve "Chardin..."²⁰

Şimdi bırakınız kalemi bir kez daha İbn Haldun'a vereyim. "Yabacılardan asla yakınmam..." Bu saygıdeğer kişi Timur'un kişiliği hakkında şöyle söylüyor: bazıları onu arif mizaçlı bazıları da Rafizi olarak bilirler. Çünkü Hz. Ali soyunun yüceliğini görmüşlerdir..."²¹

²⁰ La Face del Asie, s: 116-117

²¹ "İbn Haldun ve Timur leng" sayfa:73.

Homurdanmaların Safeviler'den çok önce başlamış olduğunu görüyorsunuz. O zaman peki bu "Rafizî" Timur ne yaptı? Bir kez daha ne bahçe ne bahçıvan kalacak şekilde İslam dünyasını yıktı. Eğer Moğollardan Hülagu, Hicri 657'de yeri göğü titreterek, Allah'ın gazabıyla Bağdad'ın Abbasî halifesini boğulsun diye keçeye sardıysa, bu ikinci külhanbeyi, yani Timur, Türk Selçuklularının sonuncusu olan Yıldırım Beyazıd'ı kafese hapsetti ve Hristiyanlar için yaltaklık olsun diye tıpkı bir kaplan gibi onların seyrine bıraktı. Safevilerin ahit almak için hatta katliama dahi ihtiyaç duymadıkları hicri sekizinci yüzyılın derebeyliklerinin dünyasının böyle si vahşet, viranlık ve acizlik içinde karışması bu olaylardan sonraydı.

Bütün bu dikkatli incelemelerdeki kasıt geçmişe hayıflanmak ya da Sistan'da kahraman Rüstem vardı ya da yoktu diye kendimle iftihar için değildir. Amaç bu kurdun ağaçta nasıl yer etmiş olduğunu anlamamızdır. Nitekim "Sa'dî" Bağdat halifesinin öldürülmesinden tam bir yıl önce ve tam da Moğol saldırılarının ortasında şöyle söyler:

"Bizim için hoş olan zamanda

Hicretten altı yüz elli altı geçiyordu"

Bütün İslam âleminin Batısını emirlerin huzurunda kadı, vezir ve münşi olarak dolaşan ve tarih felsefesine dair böylesi bir kitap yazan İbn Haldun, nasıl da kadere teslim olmuştu. Endülüs Müslüman emirlerin içsel savaşlarından kaynaklanan yorgunlukla öylesine ümitsiz ve çaresizdi ki bütün o manipülasyonlarla birlikte dünyayı birleştirecek birini bekledi. Her ne kadar bu birleştirme bir yıkım olsa da.

İLK KOKUŞMUŞLUKLAR

Batı'da Rönesans döneminin ortaya çıkması ile eşzamanlı olarak bizim Orta Doğuda Orta Çağ'ın engizisyon şeytanı başkaldırır, ihtilaf ve mezhepsel savaşlarının potası kızıdır. Dünyanın bu tarafının yük taşıyan kervanlardan boşalmakta olduğunu ve bu nedenle fakirlik ve tasavvuf inzivasına çekilmesi gerektiğini önceki sayfalarda gördük.

Bu şekilde bizim saygıdeğer Fardîd'in deyimiyle tam da Batı'nın bitirmiş olduğu yerden biz başladık. Batı kalktığında biz oturduk. Batı kendi endüstriyel kıyametinde uyandığı zaman biz Ashab-ı Kehf uykusuna geçtik Batı'nın on sekizinci yüzyılın başlarında harekete geçirdiği aynı tahterevalli üzerinde olduğumuzu, Batı'nın sosyalizme, ekonomik, siyasi ve kültürel rehberlik tarzlarına geçmeye başladığı sırada, yirminci yüzyılın başında Anayasal Devrimimizi gerçekleştirdiğimizi bir kenara bırakalım.

Safeviler dönemi boyunca seyyah, tüccar, diplomat veya askeri danışman olarak- çoğunluğu da "Cizvitler"den²²- bu tarafa gelmiş olan herkesin seyahatnamelerinin sayfalarını karıştırınız.

Onların bedeviler için ne kadar teşvik edici ve sabırlı şahitler olduklarını ve Abbas Safevî'nin adam öldürmelerine ya da Sultan Hüseyin'in aldırışsızlıklarına nasıl yaltaklık yapmış

²² Onların isimleri bir kitaptır ve hepsini tanımak için en iyi belge üç cilt halinde basılmış olan Nasurullâh Felsefî'nin kalemiyle "Zindeği-yi Şâh Abbâs" dır. İstîşrak felsefesinin ilk ve en büyük kaynağının bu sefarnameler ve oryantalistlerin genelinde de bu hazretlerin müritleri olması ilginçtir. Ne söylediğimi anlamak için felsefe kitabını okuyunuz.

olduklarını görünüz. Son üç yüz yıldır aslında bizim devlet ricalimiz ve emirlerimizin eğiticileri olan Batılıların beğenilerine kulak vermemiz tam da o zamandan itibaren dir.

Bu Batılılaşma hastalığı selinin asıl kaynakları bunlardır. Ve ne yazık ki biz hala her birkaç yılda bir oryantalist, elçi ya da müsteşar kılığında buraya gelen ve işin sonunda boşuna methiyelerle ihanet dolu bir defter düzen bu dışışleri memurlarının maksatlı beğenilerine kulak veriyoruz. Nûşîrevân döneminden beri büyütülme sevdasına kapılmış ve övgüye gönül vermiş olan biziz! Batılıların bizim huyumuzu tanıyıp, bizim bakış açımıza vakıf olmaları ve nasıl borç verip daha sonra da gümrüklerimizi inisiyatifleri altına alacaklarını ya da dönemin şahının yetkisinde bulunan memleketin ipek tekeline (Safeviler dönemi) kendi rekabet pazarlarında nasıl kıracaklarını ve hayalleri gerçekleştikten sonra Afgan Galcayilerinin desteğiyle yavaş yavaş bostan korkulukları ölçüsünde korkutucu hale gelen ezik Safevi padişahlarından nasıl kurtulacaklarını öğrenmeleri bu yeni tarz gidiş gelişlerin ardındadır. Doğu Hindistan şirketi yani Batılı sömürgeci, Hindistan'ın güneyinde düzen kurmakta olduğu tam da o dönemde Nadir şah gelip korkusuzca Hindistan'a saldırınca kuzey Hindistan'daki Muhammed Şah'ın sarayına yoğunlaşmak gerekti. Ve sonra boş vaatlerle aldatılan Nadir Şah'ın, bu aslan postu altındaki gafilin son çığlıkları olan Türkmençay hikâyesi (1243/1828) ve daha sonra da bu sakaldan son kılın çekildiği Buşehr kuşatması olan Herat savaşı(1273/1857) hikâyesidir. Bu pehlivanın na'sını da bu şekilde yere serdiler.

Petrolün ortaya çıkması ve bizim yeniden hastalık olarak bir şey bulmamız bu son elli atmış yıllık süreçteydi. Bu entrikalar ve diğer geçmiş nedenler sonucunda siyaset ekonomi ve kültürümüzün kaderi şirketlerin ve onları koruyan Batılı devletlerin elinde olacak şekilde sonlandı. Ve Batılı karşısında son mukavemet kalesi olan din adamları da meşrutiyetten itibaren makinenin öncülerinin hücumu karşısında öylesine

kendi yuvalarına çekildi ve öylesine dış dünyaya kendilerini kapatıp, etraflarına öylesine bir koza ördüler ki, bu koza Kıyamet'e kadar yırtılamayacaktı..

Meşrutiyet taraftarı ruhani liderin meşrutiyet ayaklanmasında asılmış olması bile bu geri çekilmenin bir işaretidir. Dr. Tundar Kıya'nın, şehit Şeyh Nuri'nin darağacına, daha önce savunduğu meşrutiyete karşı olduğu için değil, meşrutiyetin savunucusu olduğu için çıkarıldığını yazmasına katılıyorum. Ve ben İslam ve Şiîliğin bütünlüğünün savunucusu olarak diye ekliyorum. Bu yüzden hepsi oturup Necedan'ı öldürmek için fetva gelmesini beklediler. Üstelik bizim Batılılaşma hastası aydınlarımızın öncülerinden Hristiyan Malkum Han ve Kafkasyalı sosyal demokrat Tâlibof'un olduğu bir zamanda. Her halükârda o günden beridir Batılılaşma hastalığı damgasını tıpkı bir yara gibi alnımıza vurdular ve ben o saygıdeğerin darağacına çekilmiş na'sını iki yüz yıllık keşmekeşten sonra Batılılaşma hastalığı istilasının alameti olarak memleket çatısına yükseltmiş olan bir bayrak gibi biliyorum.

Ve şimdi bu bayrağın sancağı altında biz kendine yabancı bir millete benziyoruz. Kıyafetimizde evimizde, yiyeceğimizde, adetlerimizde, yayınlarımızda ve hepsinden daha tehlikelisi kültürümüzde. Batılı gibi eğitiyoruz ve Batılı gibi her biz soruna bir çözüm yolu buluyoruz.²³ Eğer meşrutiyetin

²³ Seyyid Fahrüddin Şâdmân'dan "Teshîr-i Temeddun-i Frengî"ye başvurunuz. Çâp-ı Tahrân, 1336. Benden önceliğe sahiptir ve bu çalışmadan yıllar önce "Batılılaşma"nın çaresini aramaya başlamış, Batı'nın felsefi, ilmi ve edebi eserlerinin tercümesini ve Ana dilin ciddi anlamda öğrenimini önermiştir. Her ne kadar iyi bir şekilde hastalığı anlamış olsa da tedavi edici bir reçeteye sahip değildir. Çünkü o zamandan şimdiye kadar binlerce Batı kitabı tercüme edildi ve biz her birinde tamamiyle Batı'ya dair bilgiler okuduk ve gün be gün daha çok Batılılaşmaya yöneliyoruz. Çünkü bu Batılılaşma ya da benim söyleyimle "yapmacılık" Batılılaşma hastalığı olan daha büyük bir sorunun basit sonuçlarından birisidir. Belki de herkesten daha önce bu sorunun asıl nedenine ulaşan kimse her ne kadar Bahailiği ile meşhur olsa da Doktor Muhammed Bakir Huşyâr'dır. Nitekim 1327 yılında şöyle yazmıştır: Siz Avrupalıların tümünün okuryazar olduğunu kapının arasından görmüşsünüz fakat onların geleneklerinin sabit olduğunu görmemişsiniz. Onların eğitim sisteminin

ilk çıkışında tehlike kulağımızın dibinde ise şimdi ruhumuza oturmuş. Köyünün gezen berberinin yaygısında briyantın olmadığı için, köyde sinema olmadığı ve sandviç yenilemediği için artık köye dönmek üzere şehre kaçmış olan köylüden tut da, toza toprağa karşı alerjisi olduğu için on iki ay âlemin dört köşesinde dolaşan vezire kadar. Niçin böyle oldu?

Çünkü Meşrutiyet'ten bu yana bu topraklarda profesör, yazar, bakan, avukat, genel müdür vb. olarak yetişen bir iki kuşaktan sadece doktorlar gerçek bir uzmanlık yetkinliğine sahiptiler ve üstelik hepsinin gözü Paris, Londra ya da Berlin'de geçirdikleri gençlik dönemlerinin gösterişinde olmasa da en azından kulakları Ak Han Kirmânî'nin Celâlüddeve 'ye Üç Mektubu'ndaydı. Ve Malkum Han, Tâlibof ve diğerleri gibi Meşrutiyet döneminin diğer birinci nesil batılılaşma hastalığına uğramış olanların kalemindeydi...²⁴

Bu kalem sahibinin görebildiği kadarıyla bu vatani Montesquieus'ların her biri çatının bir tarafından düştüler. Her ne kadar hepsi bu konuda hem fikir olsalar da belli belirsiz kadim toplumumuzun ve geleneğimizin makine ve teknolojinin zorunlu hamlesi karşısında dayanma gücü kalmadığını hissediyorlardı. Ve de hepsi nitekim "İranlı adaptasyonu olmaksızın Batılı kültürünü edinme"²⁵ nin sapa yoluna girdiler. Ama bu etkisiz reçetenin yanı sıra her biri derde şifa aramada başka bir yola gittiler. Birisi sefaretin pırlav kazanının altını yaktı, bir diğeri Batı'dan taklitle Luther gibi bir oyun çıkarmak ve mezhepsel bir reform ile eski geleneğe

---

ilkokuldan tut Üniversiteye kadar kiliseye göre olduğunu bilmiyorsunuz ve siz memleketinizde bu esas Batı entelektüelliği aracılığıyla daha çok savunduğunuz için bir müddet ortadan kaldırmışsınız. Mecelle-i Amuşeş o Perveriş, 1327, "Amuşeş Hemegân ve Raygân" başlığıyla bir makaleden.

²⁴ "İslam, Ahund, Hatif Elgayb" "Heftâd o do Millet" "Risâle-i Yek Kelime", "Siyaset-i Tâlibî" Seyahatnâme-i İbrâhîm Beg" ... Batılılaşma hastalığı misyoneri ve din adıyla hurafelerin yok edicisidir. Benim inancıma göre bunlar Batılılaşma hastalığına giden yolu açan etmenlerdir.

²⁵ Aynen Malkum Hânî'nin cümlesidir. Mecmua- i Asâr, Çâp-ı Mohit-Tabâtabâi Tahrân, 1327. Ferîdun Ademiyet'ten " Fikr-i Azâdî" ye başvurunuz. Çâp-ı Tahrân 1340. Özel bir yetenekle farmasonlardan bir grubu suçlarken bir grubu aklar. Oysaki bana göre Farmasonlar hepsi aynı kumaşlardır.

yeni ruh üflemek gerektiğini zannetti, üçüncüsü ise Ermeni ve Kürt katliamlarının Osmanlının rezillik davulunu dünya pazarının başında çaldığı zamanda İslam birliğine davet etti. Affedersiniz ki gizli saklı bir biçimde söylüyorum. Açık söylemeye imkân yok. Meşrutiyetin başlangıç döneminde halkın ileri gelenlerinin işinin esas nedeni şuydu ki muhalif olan ve kabul eden kesimin “İslam= Meşrutiyet= Mezhep” bütünlüğü içinde makinenin, Batı’nın nüfuzuna karşı bir savunma ya da engel olarak görülüyordu. Birisi onu savunurken bir diğersinin onu ezmesi bu yüzdendi. “Meşrutiyet” ve Şeriat Hükümeti” nin dini olmayan ve dini olarak iki zıt kavram haline gelmesi bu yüzdendi. Bu şekilde benim zannıma göre bütün o liderler bu işi bilmiyorlardı. Gerçi belki biz de o dönemde yaşasaydık şimdi yaptığımız gibi böylesi zalim bir yargılamayı söz konusu etmek yerine o iki grubun hatasını tekrar ederdik. Çünkü o liderler her halükârda büyük Mirza Şirazi’nin basit bir fetva ile tütün imtiyazı defterin katlayıp, ulemanın nasıl bir rütbe ve tehlikeye sahip olduğunu gösterdiği döneme bizden daha yakındılar. Her halükârda o iyi insanlar meşrutiyetin ilk çıkışında teknoloji sahibinin Avrupa’da uzun yıllardır banka ve borsa piyasasının yüce arşından bu mülk kimindir davulu çaldığından ve artık hiçbir ilaha tahammül göstermeyeceğinden, bütün geleneklere ve ideolojilere bıyık altı güldüğünden gafildiler. Evet, meşrutiyetin makinenin öncüsü olarak ulemaları ezmesi bu şekildedeydi. Ondan sonra dini medreseler yirmi yıllık süreç içinde bir iki şehire sürüldü ve adliye ve noterlik sisteminden etkisi kesilip, elbise giyinmesi yasaklandı. Din adamları bütün bu baskının karşısında tepki olarak bir şey yapmamakla kalmadı hatta eskiden olduğu gibi dinin ilk giriş bilgileri ve namaz meselelerinin bağında kaldı ve ya da pislik ve temizlik ya da ikinci rekât mı üçüncü rekât mı arasında şüphelenerek serser bir şekilde bocaladı.

Öylesine gayret ettiler ki radyo ve televizyona ambargo uyguladılar, Rüstem’in onları durdurma gücünü aşacak kadar yayıldılar.

Oysa ki din adamları oldukça haklı bir şekilde düşmanın silahı ile silahlanabilirdi ve silahlanması gerekiyordu. Vatikan'da yaptıkları gibi Kum ya da Meşhed'den kendine ait vericilerle resmi ya da yarı resmi bir şekilde ile Batılılaşma hastalığına karşı savaşa yönelebilerlerdi ve yönelmesi gerekiyordu.

Üstü kapalı söylüyorum: Eğer din adamları “ Kural kocuclara itaatın gereksizliği” doktriniyle her zalim hükümete karşı halkın kalbine ektiği isyan tohumunun ne kadar değerli olduğunu bilseydi, ve genel dini ilkeyi kendi medya organları (gazeteler) aracılığıyla halka açıklayabilseydi genel ilkeyi özel ilkeye çekseydi ,özel ve uluslararası dini örgütlere katılarak çalışmalarına bir ivme kazandırabilseydi, bu kadar bilgisiz ve ilgisiz kalmasına yol açacak şekilde bu küçük ayrıntılara asla takılıp kalmazdı.²⁶ Geçiyorum ve örnek olarak yalnızca bir petrol şirketinin son altmış yılda bizim politikamızda ve toplumumuzda oynamış olduğu role işaret edip daha sonra bu bütün tarihsel konuyu kapatıyorum. Petrol imtiyazı tam olarak yirminci yüzyılın ilk yılında Kaçar Şahı tarafından İngiliz William Knox D'Arcy'ye verilmiş, o da hisselerini ta-

²⁶ Bu kitabın birinci ve ikinci baskısı arasında “Merceyyet ve Ruhâniyet” adında bir kitap yayınlandı. (1341, Çâp-ı Tahrân, Şirket-i İntişâr.) Din adamlarının alışılmış çok konuşmasıyla birlikte bu sorunlara, sorumluluklara ve çözüm yollarına yönelik haber ve bilinçten bahseder. Özellikle tek bir fetva merci yerine bir çeşit fetva verici meclis önermiş olan üniversite hocası Mühendis Bâzargân ve Hidayet Caminin İmamı Seyyid Mahmud Tâlekânî'nin makalelerinde var olduğu gibi. Eğer bu kitabın bütün eksikliklerine rağmen 15 hordad 1342 olaylarının bir çeşit kehanetçisi olduğunu kabul edersek o olaylardan bir geçiyorken ben şimdi dini makamlara şunu arz etme cesaretini kendimde buluyorum:

- a) Eğer din adamlarının aynı şekilde birisini benim arz ettiğim kurallara göz yumması kararlaşırsa
- b) Aynı şekilde ayrıntılarla ve o ya da bu şeyin ya da kimsenin yasaklanması ve aşağılanması ile mutlu olursa
- c) Şer'i düstur ve fetvaya dayanarak dönemin değişimlerinin kabulü için Sunnîlere göre (kadınların özgürlük fetvasını Şii ulemanın değil Ezher Camii İmamı Şeyh Mahmud Şeltut'un vermiş olmasına rağmen) Şiilerin önünde daha açık bir yol olduğunu unutursa. Her halükarda eğer din adamları zaman olaylarını dikkate alarak meşrutiyet kozasını yırtamazlarsa batılılaşma hastalığı karşısındaki bu son savunma siperinin hayat coşkusunu yitirip müzelerden başka yeri olmayan bir yozlaşma bir taşlığa dönüşeceği ya da en fazla bütün gerici güçlerin son sığınaklarından birisi olacağını kabul etmemizden başka bir çare yoktur.

nunmuş bir şirkete satmıştır. Ve biz de Meşrutiyet yaygarasının kopması da tam olarak 1906 yılı ve sonrasıdır. Anlaşma bölgesi nerededir? Bahtiyari dağlarının güney Batı yamaçları. İlk petrol kuyusunun izleri hala Mescid-i Süleyman'da mevcuttur. O halde İlk sondajlıların Mescid-i Süleyman'ın arazisini, dağı ve ovasını huzur içinde kazabilmeleri için Bahtiyarî Dağları'nın güneybatı yamaçlarının orada kışlayacak olan Bahtiyarî²⁷ aşiret halkından temizlenmesi gerekiyordu. Bu, Bahtiyarîleri Tebriz ve Reşt mücahitlerinin yardımıyla Tahran'ı fethetmeye kadar götürecek bir yola soktu.

Ve eğer bizim meşrutiyetimiz yarı özgür ise bizim hanlarımızın aslında feodaliteyi inkâr eden bir ayaklanmayı desteklemek üzere kalkışmalarındandır. Evet, bu şekilde birinci dünya savaşı başlayana dek bizim başımız meşrutiyet ve istibdat ile meşguldü. Ama şirket petrole ulaşmıştı ve resmen güney petrolü imtiyazına sahip olan İngiliz tuğamiralliği şimdi artık kendi güvenilir yakıtına sahiptir.

Gördüğünüz gibi ben tarih yazarlığı yapmıyorum. Sonuç çıkarıyorum ve oldukça da hızlı. Gidin kanıtları tarihlerden kendiniz bulun.

Daha sonra yaklaşık 1300/1920 yıllarında savaş sona erdi, şirket sahipleri galip geldi ve savaş meydanı soğudu. Çaresiz petrolün yurtdışı tüketimi azaltıldı ve petrol müşterisini iç pazarlarda aramak gerekti. O halde bütün yolları güvenli kılması, yol engellerinin ortadan kaldırılması ve petrol tankerlerinin Kaşan, Hoy ve Mehran'a rahatlıkla gidebilmeleri için güçlü bir merkezi hükümetin iş başına gelmesi gerekiyordu. Her köye benzin istasyonunun yapılabilmesi gerekiyordu ve hepsinden daha önemlisi imtiyaz sahibi şimdi İngiliz tuğami-

²⁷ Petrol şirketi hissedarlarından birinin Müşir ed- Devle (Nasrullâh Hân) gibi komutan Esad Bahtiyârî olduğu aklınızda olsun. Eğer bu komutan Esad'ı Rıza şah döneminde öldürselerdi kesinlikle onun da Huzistan'da toprak iddiasında bulunan Şeyh Hazal gibi ve Bahtiyari aşiretinin petrol çıkan topraklarında iddialarda bulunup dönemin hükümetini rahatsız ettiğini ve yine aynı şekilde Harg adasına yönelik iddialarda bulunup bu nedenle ok yağmuruna tutulan Hayat-i Davudiler gibi olduğunu zannetmez misiniz?

rallığı olduğu için artık iç karışıklığa, hanla ve basınla pazarlık yapmaya sabrı yoktu. Yalnızca bir kişi ile taraf olmak istiyordu. Bu yüzden 1299/1921 ayaklanması ve onun ardından gelen otokratik askeri hükümet meydana geldi ve Kürtlerin zorla iskânına, Simitku'yu çarpıntı tutmasına ve eğer birazcık akıllıca davranmış olsaydı şimdi Huzistan'da da Bahreyn emirliğinin benzerine olduğumuz Şeyh Hazl'ın yok olmasına sahip olduk.

Daha sonra 1311/1932 yılında Darcy'nin petrol imtiyazının süresi yavaş yavaş yarılanmıştı ve sona doğru yaklaşmaktaydı. İngiliz Amirallığı, yani İngiliz devleti, mevcut merkezi güçten (tüm kurum adına tek bir adam söz sahibiydi: meclis, bakanlar kurulu, ordu, güvenlik güçleri) istifade etmek zorunda kalırken ocak sıcakken imtiyaz süresini yenilemeliydi. Nitekim Takizade yeniden "Etkin Alet" olur ve meclis kukla oyunu ile oy verir, Darcy'in imtiyazını ilk önce iptal ederler sonra da deneyimli eski toprakların bile işin içinde nasıl bir hile olduğunu anlamayacakları bir patırtı ile yeniden kabul ederler. Her şey olup biterken ve Şehrivar 1320/1941 olayları hepsini ağına düşürürken içlerinden hiçbiri tarih önünde kendini temize çıkarmak için sesini yükseltmedi.

Elbette böylesi çirkin bir gerçeği zamana layık riyakârlıklarla süslemek gerekirdi. Yani gerçeği örtmek gerekirdi, peki ne şekilde? Şu şekilde, insanları tek tip bir giyim tarzına zorlayarak keçeden şapkayı erkeklerin başından, başörtüsünü kadınların başından alarak. Gelişmekte olan son değişimler ise petrol geliriyle değil ama şekerden alınan vergilerle ülkeyi boydan boya geçen bir demiryolu inşa ederek, asıl varlık nedeni İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalingrad'daki cepheye ikmal sağlamak olarak ortaya çıktı.

Daha Sonra, 1320/1941 yılında Avrupa savaşı ve Reşit Ali Geylanî tehlikesi vardı ve dönemin hükümetinin olgunluktan ziyade yaşlılık göstergesi olarak Mihver Devletleriyle flört et-

mesi vardı. Bir ahırın inekleri eğer aynı huyda olmasalar bile aynı kokularlar. Artık şaka götürür tarafı yoktu ve hepimiz nasıl bir durumun ortaya çıktığını gördük. Bütün o güç, kibir, ordu, ikinci tümen, emniyet gücü, bir günde dağıldı. Elbette Fransız bir komutanı olan Napolyon, St. Helena adasına razı olduysa İranlı komutanın da Mauritius adasına kanaat edebileceği aşikardır. Birinci dünya savaşından oldukça erken kendine gelen Amerika birleşik devletlerinin Fars körfezindeki silah taşıyan gemilerine petrol alımı yapması gerekiyordu. Eğer siz olsaydınız Faşizm'e galibiyet yolunda- yani Rus ve İngiltere'yi kurtarma yolunda dünya etrafında dolaşan gemilerin yakıtı karşılığında kendi cebinizden dolar verir miydiniz? Üstelik İngiliz petrol şirketine? Evet, güney petrolü meselesinde Amerika'nın müdahale alanı bu noktadan itibaren başlar ve özellikle de Azerbaycan olayında birleşmiş milletleri harekete mecbur kılan ve Sovyetler birliğine Azerbaycan'ı tahliye ettiren yalnızca Amerikan siyasetinin ağırlığıydı.

Çaresiz yine çalkantı ve özgürlük isteği vardı ve kuzey petrolü imtiyazı da gündemdeydi. İngilizlerin Amerika'ya teslim etmek istemediği inisiyatif onlar için harmanda bir korkuluk gibiydi. Bu kısa özgürlüğün tadı, petrolün millileştirildiği, Amerika'nın İngilizleri şah mat ettiği ve tahtadaki taşların birbiri ardına değiştirildiği 1329/1951 yılına kadar sürdü. Amerikan kapitalizmi petrol konsoryum hisselerinden yüzde kırkını kazanabilsin diye birisinin boş satranç kutusuna gitmesi, diğerinin ise mat olması gerekirdi. Tam olarak da İngiliz Amirallığı'nin sahip olduğu pay. 28 Murdad 1332/19 Ağustos 1953 milli ayaklanma hikâyesi tam da budur. Siyaset ve ekonomide takip etmek dediğimiz şey budur. Batı'yı, petrol şirketlerini ve Batılı devletleri takip zamanımızda Batılılaşma hastalığının ortaya çıkışının nedenleridir.

Batı endüstrisinin bizi yağmalaması, bize hükmetmesi ve kaderimizi elinde bulundurması bu şekildedir. Memleketin ekonomik ve siyasi inisiyatifini yabancı şirketlerin eline bırak-

tığın zaman sana ne satacağını en azından ne satmayacağını bilirler. Doğal olarak ürettiklerini size ebediyen satmak istediklerinden, en iyisi sizin ebediyen onlara muhtaç kalmanız Tanrı petrol rezervlerini daim etsin. Petrolü götürüyorlar ve karşılığında sana ne istersen veriyorlar. Kuş sütünden insan canına hatta buğdaya kadar. Bu zorunlu ticaret kültürel konulara, mektuplara, söylemlere bile uzanıyor.. Açınız ve edebi ağır yayınlarımızın parmakla sayılır sayfalarını çeviriniz. Dünyanın bu tarafından hangi haber onlarda yer alıyor? Genel anlamda Doğudan? Hindistan'dan veya Japonya'dan? Bütün haberler Nobel'den, Papa'nın değiştirilmesinden, Françoise Sagan, Cannes Ödülleri, en son Broadway gösterisi, Hollywood'un en yeni filminden. Üstüne Kötü haftalık dergiler. Bunları Batılılaşma hastalığı olarak adlandırmayacağız da ne olarak adlandıracağız?

TEZATLAR SAVAŞI

Şimdi biziz, yabancı bir halka benzeyen, yabancı geleneklerimiz var, topraklarımızda kökleri olmayan ve burada yeşerme şansı olmayan bir kültüre sahibiz.

Bu nedenle günlük yaşamda, politikada ve kültürde her şeyimiz yararsız ve aslında bu “Biz” kim? Yüzde yetmiş beşi köylerde ya da ilkel dönem adetleri ile çadır veya kulübelerde, yeni değerlerden habersiz, efendi- çiftçi adetlerine mahkûm, makine görmemiş, ilkel aletlerle ve hepsi de ilkelliğe yaraşır yiyecek, yakıt, giyecek ve ev ile yaşayan yaklaşık on dokuz ya da yirmi milyon insanız: Yani sırasıyla sapan, arpa ekmeği, tezek, kumaş, kulübe ile. Batı dünyasından bu köylere nüfuz eden tek şey askerlik ve transistördür ve bu ikisi de zaten dinamitten daha beter etkiye sahiptir.

Makine dönüşümünün ilk adımı, kursı'nın yerin, sobanın almasıdır. Ama sahip olduğumuz bu köylerde kömürü dahi bilmiyorlar, petrol ne gezer. Petrol üreten bir ülke olmamıza ve petrol tüketimini arttırmaya çalışmamıza rağmen, kişi başına yıllık petrol ve benzin tüketimimiz sadece iki yüz elli litredir - bu, şehirlerimizde dolaşp benzin tüketen ve kazalara neden olan tüm o dört tekerlekli hurda yığınlarına rağmen böyledir.²⁸ Bu petrol miktarı ile hatta günlük eşkane dahi pişirilemez. O zaman Batılılaşma hastalığı, bu köylüleri

²⁸ İran'ın tümünde 1342 yılında petrol ürünlerinin (Petrolden kaynaklı kimyasal katran hariç) genel tüketimi beş milyon “Ton Litrecik” olmuştur. Yirmi milyon kişiye bölündüğünde yılda kişi başı iki yüz elli litre eder, yani günlük yarım litreden biraz daha fazla.

petrol gelirlerimizle satın almamız gereken çeşitli traktörlere tabi tutmamızı gerektiriyor. Bu traktörler daha sonra tüm ata mülklerini ve sınırlarını kaosa sürüklüyor.

Gelin ve niçin yirminci yüzyılın bu kör sabanı komşunun sınırını üç karış aşmış Abbas Ali'nin tarlasına girdi diye ne ölümler yaşanıyor görün.

Bu kanlı karşılaşmaların, küreklerle yarılan kafaların ve benzerlerinin bir arşivini bir hikâye için derledim. Ve şimdi, bu koşullar altında, mülkleri parçalamak, küçük toprak sahipleri sınıfını genişletmek, ilerici reformlarda en son şey olarak görülüyor! Yani ekilebilir her arazi kendi dokusu içinde makineyi boğup, çalışma gücünü alacak hale getirmek için ayrı ayrı parsellerden oluşan bir örümcek ağına dönüştürülecektir. Sonra da ülkenin tarım arazilerinin hurdaya çıkmış traktörler için nasıl bir mezarlığa dönüştüğünü görün - bakımlarını yapacak ne tamir istasyonları, ne kullanacak ufku açık kişiler, açık araziler ne de tamir için şehre götürecek otoyollar yok. Ve bütün bunlara rağmen bir köyün halkı en az yılda üç ay işsiz! Ve soğuğa, sele, susuzluğa, kuraklığa ve çekirgeye tutsak. Pekâlâ, bunlar ne zaman çözülmeli?

Eğer sanayileşmiş ve gelişmiş bir memleketin halkının yiyeceğini halkın %9 ile %15 civarında bir kesim hazırlıyorsa biz memleket halkının %60'ını kendi midemizin hizmetine görevlendirmişiz demektir ve deyim yerindeyse tarımsal bir ülkede yaşayan bizler üstelik her yıl buğdayı Amerika'dan, şekeri Formosa'dan ithal ediyoruz. Çalışkan köylü halk çalıştıkları yılın dokuz ayında ne yapıyorlar? Ot topluyor, tezek kurutuyor, ineği, koyunu ırmak kenarına götürüyor ya da yağmur duası ediyor. "Bütün bunlar bizi nereye götürüyor? Radyo, şehirlerde parayı kürekle dağıttıklarını söylüyor. Çarşamba günleri. Hadi gidelim." Böylece sürüler halinde şehirlere kaçıyorlar: Ve bölük bölük köylerden şehirlere kaçmaları bu şekilde oluyor. Eskiden köylerin işe yarar gençlerini

askerlik yapmaları ya da zorla çalıştırılmaları için gönderdikleri şehirlere, gururlu insanların geri kalan yüzde 25'ini devasa duvarlarının arkasında, kerpiç çatılarının altında çağın değişimlerine karşı bağışık tutan şehirlere, çoğunlukla şişirilmiş köyler olan şehirlere (ya da arkadaşım Hüseyin Malik'in dediği gibi, her biri bir otoyolun ince ipliğinde bir yere bağlanmış bir düğüm). Ve o zaman bu şehirlerin her biri Batılı imalat ürünleri için bir ucuzluk pazarı.

Yezd'de bir yerde İngiliz Raleigh fabrikasının en az elli yıllık bisiklet üretimini Türbet-i Haydariye'de Mitsubishi fabrikasının bir aylık üretimini ve Tahran'da Ford, Chevrolet, Fiat'ın on yıllık üretimini görürsün. Kirman şehrinde tereyağı bulamazsın ve Tebriz'de Avusturya konservelerini yemen gerekir. Bunların tümünü ben denedim. Evet, o köylerden bu şehirlere kaçıyoruz. Şehirlerin seyrek ormanına ve hangi iş için? Bisiklete, piyango bileti satışına ya da en iyi işimiz inşaat işçiliğine ücret ne kadar? Günlük 7 ile 10 tümen. Sanayileşmiş ülkelerde işçinin bir saatine verdikleri ücret.

Bu tür şehirleşmenin her halükârda gelişmekte olduğu doğrudur fakat hangi zamanda şehrin köy olmadan idame edebildiğini işittiniz? Bu şekilde olan biz kısa süre içinde memleket de baştanbaşa şehirler ve köyler yerine hurdalık depolarına sahip olacağız. Her biri tıpkı Amerikalıların "Otomobil Mezarlığına"²⁹ benzer ve Tahran büyüklüğünde! Nitekim araba katırın arkasına havan topu gibi konamaz ve göç eden kabile eşliğine o dağı ya da bu tepeyi korumak için götürülemez. Hatta eğer bir Peugeot satın almış olsan dahi çaresiz gece onun için bir sığınak hazırlamalısın yoksa soğuk onun radyatörünü çatlatır ve o zaman taksitleri nasıl ödersin? Bu şeklide şehirlerde geceleyin misafirhanelerde geceliği 2 tümene uyuyan ve taksileri falanca otoparkta geceliği 1 tümene kalan birçok sürücüye sahibiz. Sahip olduğumuz iklim

²⁹ Hurda araba mezarlığı

bu. Evet. Makine tüketiminin zorunluluğu şehirleşmeyi getiriyordu ve bu şehirleşme de topraktan kopuştan bir uzantıya sahipti. Şehre göç ettiğin için ata toprağında kopmalısın ya da köyden kaçmalı ya da kabile avareliğinden yorulmalı ve kaçmalısın. İşte bizim Batılılaşma Hastalığımızdan kaynaklanan ilk çelişki budur: makinenin kentleşme çağrısına yanıt vermek için insanları köylerinden söküp, onlar için ne iş ne de barınak ve konutun olduğu kente gönderiyoruz, makine ise köye adım atıyor. Her makine on işçiyi ve bir öküzü yerinden etse de yine de köyde bile olsa görevlilere, kalifiye görevlilere ihtiyaç duyuyor. Peki onları nereden buluyorsunuz? İşlerin ne kadar üzücü bir karmaşaya dönüştüğünü görüyorsunuz!

Bu Batılılaşma hastalığından kaynaklanan başka tezatlarla da sahibiz: sayayım.

Şehirleşmenin attığı ilk adım şudur ki ilk önce mideye ulaşır daha sonra midenin altına; bu ikincisinin hasılı için de süs ve giyime.³⁰ Köyde olduğumuz için bütün bunlara ulaşma gücümüz yoktu. Bu şekilde yeni Burjuvanın ilk kaynağı yiyecek endüstrisi (Şeker yapımı, bisküvi, sıvı yağ, meyve suyu, pastörize süt) inşaat endüstrisi (çimento yapımı, lüks tuğla yapımı, mozaik...) giyim endüstrisidir. (Kumaş dokumacılığı, triko, Moda..) üstelik birkaç yüzyıldır kronikleşmiş fakir beslenme ile böylesi kıtlığa uğramış bizler için bu da ilerlemeye bir adımdır. Köyde bir ömür ayran ve ekmek ile karnını doyurmuş olan böylesi bir kıtlık görmüş şehirde sandviç ile karnını doyurduğu zaman kuaför aramaya gider sonra ayakkabı boyası ve ardından da genelev. Siyasi partiler ve cemiyetler yasaklanınca (kültür kulübü dediğimiz şey için ne denebilir ki?), cami ve mihrap unutulunca ya da sadece Muharrem

³⁰ Detaylı istatistikler İran'ın kuaför ve berber dükkânları açısından dünyanın on altıncısı ülkesi olduğunu gösteriyor. Tahran'da ruhsatlı 2200 bay ve bayan kuaförü, 2500 ruhsatsız kuaför kuruludur. 4200 bay ve bayan kuaförüne sahip Londra ve 3900 kuaförün çalıştığı Moskova ile kıyaslandığında son birkaç yıldır İran halkının ne ölçüde dış görünümüne önem verdiği anlaşılabilir. Mecelle-i Firdevs (haftalık) sayfa: 2, Salı, 21 Hordad 1342.

ve Ramazan aylarında hatırlanınca, sinema bunların yerini alıyor³¹ Televizyon ve dergiler her gün binlerce gururlu vatandaşımızı bir film yıldızının özelliklerini ve hareketlerini taklit etmeye teşvik ediyor! Peki tüm bu insanların yiyeceği nereden gelecek? Başları kesilmiş inekleri, uyumuş kehrizleri, kırılmış beş numara vidalı derin kuyu motoru, paslanmış ve çürümüş, yedekleri sipariş verilmiş ve bir yıldan daha erken gelmeyecek olan traktör pullukları ile boşalmış köylerden. Nitekim bir şehrin bütün halkı Amerika'nın bağışladığı süt tozu ya da Avustralya'dan gelen tahıllarla koca bir şehir doyurulamaz.

Bir başka tezat: Şehirleşme güvenlik ister. İster şehir ister köy olsun. Boşalan köylerin ve kasabaların çoğu aşiret göçlerinin güzergahı üzerinde yer alıyor. Kabileler sürülerini otlatıyor ve meraları çığnemelerine izin veriyor; dereleri mahvediyor, sulama kanallarına ölü köpekler atıyor, kümes hayvanlarını çalıyor ve kanunsuzluk getiriyorlar.. Sırf bu nedenle, bırakın köyleri, küçük şehirlerimizde bile güvende değiliz. Bu şehrin insanların başkalarına güvenmeksizin kerpiç ya da çimentodan yüksek duvarların arkasında sakınarak ve ikiyüzlülükle dönemin afetlerinin şerrinden saklanmaları bu nedendedir. Bir zamanlar şehirlerin etrafındaki yüksek duvarlar her evin etrafında yüksek duvarlar olması ihtiyacını ortadan kaldırıyordu. Bugün geniş caddelere, buldozere, traktörlere ve otobüslere geçit vermek için şehir duvarlarını ve kapılarını yıktığımızdan, artık her evin kendi çevre duvarına sahip olması gerekiyor. Ve de ne yüksek du-

³¹ Sinema, sigara ve uyuşturucu maddeler sırasında İran'da endişe, ev aile, okul ve cinsel mahrumiyetler ve diğer mahrumiyetlerden kaçanlara sığınak olmuştur. Tahran'da yalnızca halk yılda otuz beş milyon kere sinemaya gidiyor ve bu nedenle beş yüz bin riyal ödüyorlar... "Mecelle-i Mesâyil-i İran" Azer, 1342. "Sinema ve halk birbirlerinden ne istiyorlar" başlıklı makale. Bu makalede on altı uzman Amerikalının raporu olan "Kitâb-ı İrân" dan birkaç cümle İran (1957) ve sinema meselesi konusunda nakledilmiştir: Filmde Batı'ya eğilimli olan İranlı yeni eğitim ve öğretiminde ona söz verdikleri, yaşamında mahrum kaldığı yeni medeniyeti bulur. Onun için sinema mutsuzluklarla dolu bir toplumdaki kaçış yeri, Batılı değerlerinin onda gerçekleştiği rüya gibi bir dünyaya sığınmacılıktır.

varlar! Memleketimiz Lut Gölü ve yüksek duvarlar memleketidir. Köylerdeki duvarlar çamurdan; şehir duvarları tuğla ve çimentodan yapılmıştır. Bu sadece dış dünya için geçerli değil; her insanın içinde de duvarlar göğe yükselmiş durumda. Diğer taraftan bayındır bir yerde yaşayan bir şehirli veya köylünün ya toprak sahibinden ya aşiretten ya da göç eden aşiretlerin yıllık talan güzergâhından kaçarak şehirde ya da kasabada bir kenar çekilmiş olduğuna işaret ettim. Aynı aşiret reisinin on yıl sonra saltanata erişip, falanca Atabekler hanedanını kurabileceğini öngöremeyebilir (aşiretlerin tarihsel rolüyle ilgili olarak yukarıda söylediklerimize bakınız).

Sonra ondan kaçıp sığınılacak bütün bir köy ya da kasaba, ya da sulama kanalını yeni onarabilmiş bir köy, onu efendisi olarak bulur. Ve sil baştan.. Tüm küçük derebeylikler en son Meşrutiyet döneminde sınıflandırılmıştı. Mevcut feodal örgütlenme ve başıboş kabileler yığınıyla daha ne kadar güvensizlik, köksüzlük, karamsarlık, geleceğe dair umutsuzluk gibi sonuçlarla karşı karşıya kalacağımızı Allah bilir ve Üstelik hangi dönemde? Makinenin yalnızca en büyük han olup, hanların hanın tahtında oturduğu değil hatta güvenlik, sınırsızlık, saflık, (Temiz kalplilik demem daha iyi) itaat, bir başkasına itimat ve yarına güveni talep ettiği bir dönemde yaşanmaktadır.

Bir başka tez: Makine gelip şehirlerde ve köylerde yerleştiği zaman, ister motorlu bir değirmen isterse bir kumaş fabrikası olsun yerel endüstri işçisini işsiz bırakır. Köy değirmenini uyutur. Çıkrığı kullanım dışı bırakır. Halı dokuma, kilim dokuma ve Keçeciliğin üretimini düşürür. O zaman, sadece halı değil, el baskısı kumaşlar ve kanvas ayakkabılar gibi bu yerel el sanatlarında yarı yarıya yaşayabilir bir pazara sahip olan bizler, ne olduğunu açıklayamıyoruz.

Başlangıçta makineye duyulan aşktan dolayı makine köye taşındığında bizi ne gibi düzensizliklerin beklediğini

göremedik. Ga'in'den Gunabad'a kadar tüm değirmenlerin, hikayelerdeki gözden düşmüş şeytanlar ya da köylerde ve bayındır yerlerde uyuya kalmış yaşlı bekçiler gibi kullanım dışı kaldıklarını gördüm. Sadece Dizfûl'da, tüm güzel tuğla işçiliği ve örnek mimarisiyle, hepsi kullanılmayan yaklaşık yüz yel değirmeni saydım. Makine köye ayak bastığında, pastoral ve kırsal ekonominin tüm donanımlarını, yani tüm yerel zanaat endüstrilerini yok ediyor. Bütün bunlara rağmen olumlu tarafı, köy çocuklarının ellerinin, gözlerinin ve ciğerlerinin, zengin kişilerin evlerini süsleyecek halılar üretmek için zarar görmeyecek olmasıdır.

Makinenin çiftliklere ve köylere ulaşmasındaki en büyük güzellik, toprak sahibi ve halk ilişkilerinde ya da aşiret ve göçebelik geleneklerindeki bozulma değil, bu el sanatlarını ortadan kaldırılmasıdır. (Elbette daha çok para verebilecek koruyucu bir plan ve program olsaydı korunabilirlerdi, çünkü her halükarda yeni alıcılar bulunabildiği için ücretler de buna uygun olarak yükseltilebilirdi).

Başka bir tez: Sapan, kürsi, çarık, fitilli lambadan tut da orak, çırık haliya kadar göçebe yaşam aletleri göçebe yaşam tarzını da getiriyordu. Ya da tam aksi. Hurafelere inanç, Güneş ve ay tutulması için leğen çalmak, hastalık ve afetlerden kaçış için dua, büyü³², Gülsüm Nine'nin buyrukları gibi elbette makine geldiğinde bu düşünce tarzları da gitmelidir.

Fakat kısa sürede olacağını zannetmeyin. Çünkü bu batıl inançlı ve önyargılı insanlar, Güşüm nineler, şehirlere akın eden ve köylerde makinistlik yapan ya da traktör ve buldozer kullanan insanların ta kendileridir. İnsanı gökyüzünden getirmiyoruz ya da Makine ile birlikte ithal etmiyoruz. Bu insanlar günümüz eğitimini, makine eğitimi görsünler diye bir dönem kursa ihtiyaç vardır.

³² Kayınbiraderim Menuçehr Dânişver,1340 nevrusunda Ağacari'de bir yağmur duasına şahit olmuş. Petrol çıkarım merkezlerinden birisi! Kadınlardan her birisi ellerinde bir kuzu gökyüzüne dönerek şöyle diyorlarmış: "Ey Allah'ım, eğer biz günah işlediysen bu dilsizlerin ne günahı var?"

Harg Adası'nı, direksiyonundan mavi boncuk sarkan bir buldozerle süren bir adam gördüm! Bizim taksilerimiz böylesi büyülerle, dükkânlarımız dualarla, beddualarla ve "Bu da geçer" ve "Bu emanet rızık için bizimledir." gibi şiirleri ile dolu. Böylesi bir ortamda adam, bir anda Gangster oluyor ve banka soyuyor. Şehre gelmiş ve makinenin hizmetine girmiş olan bedevi insan tüm uyuşukluğuna ve kaderciliğine rağmen makineye yanıt vermek ve ona ayak uydurmak zorundadır. Kadere fal çan ve karnında adak çorbası olan bu adam, şimdi kader nedir bilmeyen ve aylık koyun kurbanlarına karşılık olarak daha düzgün çalışmayı ya da daha hızlı fren yapmayı reddeden bir makineyle uğraşmak zorundadır. Her aylık kurbanı bir fayda bağışlamadığı ve sürekli kaza geçirdiği zaman ansızın sabrı tükenir ve her şeye saldırır.

Bir başka tezat: Batılılaşma hastalığının gerekli koşullarından ya da zorunlu sonuçlarından birinin kadınların özgürleşmesi olduğudur. Görünüşe göre kesinlikle memleketteki bu insan gücünün %50'sine ihtiyaç duyduk ve nitekim kadınlar kervanının gelişini engelleyen engellerin ortadan kaldırılmasını istedik. Ama bu işi nasıl yaptık? Acaba bütün konularda kadın ve erkek eşit değil midir? Biz yalnızca yüzlerindeki örtüyü yırtmakla ve onlara bir dizi okul açmakla yetindik. Ama sonra ne oldu? Hiç. Bu kadarı onlara kâfidir. Kadından yargıç olamaz, tanıklık yapamaz, oy kullanma ya da Meclis'te görev yapma konusuna gelince, erkeklerin bile böyle bir hakkı yok, aslında hiç kimsenin oy kullanma hakkı yok.

Boşanma da erkeklerin ayrıcalığıdır. "Erkekler kadınlar üzerinde otorite sahibidirler. "O halde gerçekte ne yaptık? Kadına yalnızca kamuda ortaya çıkma izni verdik. Yalnızca ortaya çıkma. Yani kendini gösterme. Yani geleneğin, ailenin, neslin koruyucusu olan kadını boşluğa, sokağa çektik. Onları gösteriş ve ciddiyetsizliğe, her gün yenilenmeye, yeni bir tarz denemeye ve etrafta başıboş dolaşmaya zorladık. Peki ya iş, görev, sosyal sorumluluk ve karakter? Artık böyle şeylerle ilgilenen çok az kadın var.

Kadınların ve erkeklerin çalışmalarına ve topluma sundukları hizmetlere eşit değer ve ücret verilmedikçe, kadınlar erkeklerle birlikte toplumun bir kesimini (kadın ve erkek arasında paylaşılan özel bir işlev olan ev dışında) yönetme sorumluluğunu üstlenmedikçe, cinsiyetler arasında maddi ve manevi eşitlik sağlanmadıkça, sadece Batı'nın endüstrilerinin ürünleri olan pudra ve ruj tüketicilerinden oluşan bir orduyu şişirmeyi başarmış olacağız - başka bir Batılılaşma türü. Burada şehirlerden, ulusun liderliğinden söz ediyorum. Çelişkiler Savaşı hariç tutulmuştur. Elbette bu söz şehirlere, kadına fırsat tanımayan memleket önderliğinedir. Yoksa aşiret ve köyde kadın yüzyıllardır yaşamın asıl yükünü omuzlamıştır.³³

Oldukça karmaşık ve hiç kimsenin de anlamadığı bir diğer tez: Bu memleketin halkının %90'ını hala dinsel ölçütlerle yaşıyor. O %90'dan kastım şehirli esnaf, pazarcı ve bir kısım hizmetli sınıflarına ek olarak köylülerin tamamıdır. Ve bunun da tamamı memleketin üçüncü ve dördüncü sınıfını oluşturur. Bu sınıflar sahip olduğu fakirliğe oranla yalnızca dinsel inançlara dayanarak kendi yaşamlarına tahammül edebilirler. Ve çaresiz bir şekilde ele geçmemiş bugünün mutluluğunu gökyüzünde, din ve ahirette ararlar. Ne mutlu onlara. Bazen rakı da içerler ama ağızlarını temizler namaza durur ramazan ayında tövbe ederler. Hatta İmam zade Davud için kurban adarlar. Falanca çiftçi her yılki yedi tohumu on tohum olur olmaz ailesinin elini tutar ve Meşhed'e ya da en azından Kum'a gider. Ve eğer komşuları ile iyi bir ilişkiye sahipse Kerbela'ya veyahut zengin olduğunda Mekke'ye. Ve hepsi de zamanın Mehdi'sini beklerler. Yani hepimiz bekliyoruz ve haklıyız. Fakat hepimiz bir şekilde bekliyoruz.

³³ Bu kitabın birinci ve ikinci baskısı arasında kadınlara sözde özgürlük vermek gibi bu ülkede bir takım olaylar meydana geldi. Hatta kadınlar kukla oyunu meclislerine ve senatolara katılırlar. Ama bu kadınların özgürleştirilmesi, bir şahın güzergâhındaki kapı ve duvarı boyamaya benzer. Üstelik yabancı hükümetleri kandırmak için boş, yalnızca lafta, yalnızca gösteriş için. Bütün bunlara rağmen bir settin yıkılmış olduğunu zannetmiyoruz musunuz?

Hiçbir devlet kendi sözüne en küçük bir vefa göstermediği her yerde zulüm, hak yeme ve ayırım olduğu için. Şaban'ın on beşinde Nevruz'u kıskançlıktan çatlatacak kadar tören yapmamız bu nedenlerdendir. İran nüfusunun yüzde 90'ının devleti zulmün temsilcisi ve "Çağın İmamı'nın Yüce Allah dönüşünü çabuklaştırsın" - haklı yönetiminin gaspçısı olarak görmesi bu inanca dayanmaktadır. Bu nedenle vergi ödememekte, hükümet yetkililerini kandırmakta, bin bir bahaneyle askere alınmaktan kaçınmakta ve nüfus sayımı yapanlara dürüst bir cevap vermemekte haklıdırlar. Gazeteler Mazliqanchay'ın gururlu sakinlerinin yeni hayati istatistik kayıt memuruna tebrikleri ile dolu olsa da, bu köyün gururlu sakinlerinden hiçbiri jandarma ve radyo dışında devleti temsil eden kuruluşları tanımıyor. Hala Buşire ve Bender-i Abbas 'da "Acem duvarının altında uyumamak gerekir."³⁴ atasözü yaygındır. Bu acem devlettir, Tahran'dan gelen bir memurdur. Yani devletin hizmetçisi olmamak ve onun memuruna ve kurumlarına güvenmemek gerekir. Geçidin altındaki su sebili ve sokağın başındaki camiden tut da, köyün dışındaki ziyaret yerlerine kadar bu dinsel kurumların tamamı devlet ve onun ne hakkında olduğuna dair bu güvensizliğin çeşitli belirtileriyle kaplıdır ve vaat edilen Mehdi'nin, dönüşünü hızlandırması için Yüce Tanrı'ya içtenlikle yalvardığımız Çağın Efendisi'nin dönüşü için beklenti işaretleriyle doludur!

İnsanların dilinde, duvar üzerindeki yazıtlarda, Vaizin dilinde, namazda, ezanda ve yalvarmada, şairlerin kasidesinde, Şaban 15 kutlamasının ayrıntılı tezahürlerinde, düğün davetiyelerinin üzerinde, her yerde "Çağın Efendisinin hizmetlerinin gölgesinde" vakit geçiriyoruz. Bunlar doğrudur.

Böyle bir halk arasında devlet, örgütleri ve okulları, kışlaları, hapishaneleri ve radyo yayınlarının tantanası aracılığıyla "ulusal hükümet" fikrini yaymak ister. Bu insanlardan

³⁴ O bölgenin halkından olan sevgili arkadaşım İsmail Rayin'den şifahi olarak aktarıyorum.

zorbalıkla vergi talep eder, zorla onları askere alır, her yerde rüşveti yayar Elçilikleri en üstün elçiliklerdir; başka bir Efendi'yi yükselten propaganda yapar, feleğin kulağını artan binlerce övünçle sağır eder, topunu tüfeğini her zaman insanların gözüne sokar. Bu çelişki nedeniyle ilkokul çocuğu "Şahlık marşını" milli marş olarak ezberler ezberlemez namazı unuttur, altıncı sınıfa başlar başlamaz Cami'den kopar, sinemaya gider girmez ise dini unuttur. Dolayısıyla ortaokul eğitimi almış olanlarımızın yüzde 90'ı dinsizdir, daha doğrusu dine karşı kayıtsızdır. Bir boşlukta asılı kalmış durumdadılar. Dayanacakları hiçbir şey yok, kesinlik yok, inanç yok. Çünkü devletin bütün bu kibir, kurum bütçe, dış yardım, top ve tüfeğe rağmen diploma sahiplerinin işsiz olması gibi en küçük sosyal sorunu dahi çözmeye dair yeterli olmadığını ve aynı zamanda eski bir dinsel inancın çaresiz ve fakirler için nasıl bir sığınak olduğunu, Şaban'ın on beşinde nasıl mutlu olup, nasıl güzel vakit geçirdiklerini gördüklerinde çaresiz kalırlar. Radyo kulağına sürekli büyü okur, sinema bizden daha iyi dünyaları gözünün önüne çeker. Ama başka bir gerçek daha var. Dinsel inancın içeriği gerçekliği. Yoksa ne kadar düşünülebilir? İçe atılabilir ya da gerçeği keşfetmek niyetinde olunabilir? Niçin O da boş verip diğerleri gibi olmuyor? Toplumun rengine bürünmüyor? O halde hepimiz gidelim ve bağısız olalım. Ne dinimiz ne dinsizliğimiz, ne yaşamımız ne geleceğimiz belli olsun. An ganimettir.³⁵

Herkes bilir ki okullarımız ya devlet memuru yetiştirir- ya da işsiz mezunlar veriyor. Buna bir söz yoktur. Ama daha önemli ve söylenmemiş olan şey bizim okullarımızın "Batılılaşma Hastası" yetiştirdiğidir üstelik bunlar suyun üstünde nakış gibi olan insanlar. Batılılaşma hastalığının kabulü için hazır ortamlar sunarlar. Bizim okullarımızın ve kültü-

³⁵ Halil Meliki hepimizden daha erken gençlerin bu "Yüzsüzlüğünü" nün farkına vardı. 32,33,34, yılı haftalık "Mihriğân" ve sonraları 38, 39 yılı "İlm o Zindeği" dergisinde aynı başlıklarla tekrarlanan makalelere başvurunuz.

rümüzün en büyük tehlikesi budur. Bizim Batılılaşma hastası fabrikalarımızdan çıkan bu insanların genel planını ayrı bir bölümde sunacağım. Şimdilik zikretmem gereken şey şudur ki bizim tecrübeli tarihçilerimizin aksine siyasi ve dinsel hareketler olan Şuûbiye ayaklanmaları bizi hiçbir zaman bir yere ulaştırmamıştır. Eğer ulaştırdıysa da Safevi döneminde burcu yapılan binanın ilk taşını koydular. Din ve milli devletin yani saltanat ve ruhaniliğin aynı hırkaya girip her birinin bir yenden çıktıkları dönemdi.

Kitabın başında bu yol arkadaşlığının tarihsel ve genel sonuçlarının neler olduğuna işaret ettim. Ve Sasaniler döneminde de Mani, Mazdek ayaklanmaları ve sonunda İslam'ın ortaya çıkışı ile sonuçlanan böylesi bir duruma sahip olduğumuz da üstü kapalı aklınızda olsun. Bugün din ve onun baş düşmanı arasındaki bölünme öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, hükümetlerimiz Batılılaşma hastalığına dayanarak ve bizi yabancıları giderek daha fazla taklit etmeye teşvik ederek, her geçen gün gerileme ve yoksulluktan başka bir şeye götürmeyen bir yolda daha da ilerlemektedir. Öte yandan din, tüm adet ve kurumlarıyla, mümkün olduğunca hurafelere dayanmakta ve geçmişin eskimiş geleneklerine geri çekilmektedir. Mezarlıkların bekçiliğini yapmakla yetinir. Yirminci yüzyılda din, Orta Çağların ölçütlerini düşünüyor.

Bu günlerde Milli hükümet kendi işini sağlamlaştırmada Batı'nın eteğine el attıkça dinsel hükümet karşı safta dururken, kendi devam eden işinde mümkün olduğunca geriye bakıyor ve yöneliyor.³⁶

Hükümet, devlet halkın %90'nunun büyüülü sözüne kulak vermediğini ve mutlulukla "Dönemin Efendisi'nin" doğum gününü kutladıklarını gördüğünde yani dinin onun resmi unvanlarını gasp edip, kabul etmediğini ve bu nedenle de

³⁶ Din önderleri ile Şahın radyo savaşlarında bu öngörü tezinin doğruluğu ortaya çıktı ve sonra Moskova radyosunun onu gerici bir ayaklanmanın cezalandırılması olarak adlandırıp, mutlu olduğu 15 hordad 1342'nin acımasız katliamında.

ayağının boşa olduğunu gördüğünde kendisini Batı'nın kucağına atmaktan ve onların askeri yardımlarına, Amerika'nın hediye top ve tüfeğine, Batılı yayınlara, gazetelerine ve muhabirlerine, siyasi erkânına belki iki gün fazla devam eder diye dayanmaktan başka bir çaresi yoktur. Bizim devletlerimiz ulusal bir hükümet ilan ederken, gizli din hükümetini yıkmak için gizlice çalışıyorlar³⁷ ve halkı aldatmak için Hirmand ve Şattül Arap davası iki yüz yıldır çözülmemiş olarak kalmış olmasına rağmen Bahreyn'i geri alma iddiasında bulunuyorlar. Ve üstelik bütün bunlar hangi dönemde? Bu, makinenin sınırsızlığın, bütün kapı ve kalelerin kırılmasının, her şeyin ve her yerin uluslararası olmasının, ortak pazarların, açık sınırların ve kapalı gümrüklerin isteklisi olduğu ve elinde birleşmiş milletler bayrağı, şirketlerin benzinini bulabildiği her yere gittiği bir dönemde.

Ulusal devletin kabuğuna çekildik, Çin Seddi'nden daha geniş ve büyük surların arkasında komşularımızdan uzaklaştık, birbirimizden koştuk. Irak, Afganistan, Pakistan ve Rusya ile bağlar kurduk ve Katanga'nın kalbindeki büyük elmas ve bakır madeni şirketlerinin Hammarskjöld'u uçarken vurduğu bir çağda komşularımızdan habersiz büyüdük.

Bunları, dünya üzerindeki sınırların sadece çeşitli şirketlerin alanlarını ayırt etmeye yaradığı, şuraya kadar General Motors'a, buraya kadar Socony Vacuum'a, buraya kadar Shell'e, British Petroleum'a, Pan American'a veya Agip Mineraria'ya ait olduğunu söylediğimiz bir zamanda deniyoruz. Bugünlerde milletler, diller, ırklar ve mezhepler, eğer

³⁷ Ve yukarıdaki tarihten sonra aşikâr bir şekilde ezer. Saltanat ve dinin her ikisinin geçmiş yüzyılların hatıraları olmalarına ve her halükarda başka hiç iki kurumun böylesi birbirlerine ihtiyaç duymamalarına rağmen. Önemli olan ihtilafların görmezden gelindiği üç yüz yıldan sonra bu iki rakibin mukabelesinin bir kez daha bugünlerde ortaya çıkmasıdır. Ve bu kesinlikle başka bir aşamanın başlangıcıdır. Eğitimin yayılması ve entelektüelliğin ilerlemesinin bu her iki rakibi kuşatacağı bir aşama. Mirzâ Şîrâzî döneminde Şah'ın suikastı ile sonuçlanan Meşrutiyet döneminde Muhammed Ali Şah'ın tahtan indirilmesi ve rejim değişikliği ile sonuçlanan bu konuşma bugün nasıl sonuçlanacaktır? Bu sorunun cevabı aydındır.

doğu bilimcilerin oyuncağı değillerse (ki bunlara birazdan değineceğim), en azından deneme konusu için, akademisyenler, öğrenciler ve araştırmacılar için birer sorundur.³⁸ Yirminci yüzyılda kimse bu tür sorular üzerinde kafa yormak istemiyor. Ama eğer din, dil ve ırk birliği içinde olan Afgan ve ben birbirimizi tanımıyorsak ya da Irak veya Hindistan'a seyahat etmek Demir Perde'yi aşmaktan daha zorsa, bunun nedeni bizim bir şirketin, Afgan'ın ise başka bir şirketin hakimiyet alanında bulunması nedeniyledir.

İçinde bulunduğumuz böyle si bir dönemde milli sınırlar daha kapalı, ırksal gelenekler mümkün olduğunca daha fazla, şah'ın boş gururlanmaları ve zorbalık daha sert, dinsel emir ve yasaklar daha etkili, milletlerin ve halkın zindanı daha derin. Yoksa Pepsi Kola'nın karşısında daha etkilenmez hangi sınırı biliyorsunuz? Ya da petrol tellallarının gidiş gelişi karşısında? Ya da Brigitte Bardot'nun filmleri karşısında? Ya da eroin kaçakçıları karşısında? Ya da emperyalizmin resmi tellalları olan şüpheli oryantalistler karşısında? Bu sınırların en iyi türünü yani onların en çıplak ve en ii dışı bir olanını bugün Afrika'da aramak gerekir. Fransa'nın Afrika'nın çeşitli  noktasını Kamerun, ad, Orta Sahra'yı ve İngiltere'nin de bu vilayetlerin her birinin yanında başka bir vilayeti inisiyatifinde bulundurduğu bir dönem olmuştur. Fransızlar ve İngilizler gittiğine göre, bağımsız Afrika devletleri kurulmaya başladığında, her biri kendi ulusal sınırlarını tam olarak şu ya da bu yabancı devlet tarafından oluşturulan bu sömürge sınırlarında belirledi ve şimdiki özerk bağımsız Afrikalı devletler arasında nice nice Afrikalı kavimler, ırklar ve mezhepler bu şekilde yok oldular! Belki de petrol endüstrisini ulusallaştırma savaşında, dini kanadı, dinin görünmez hkmetini bu kadar kullanması hepimizin iyiliği içindir... st

³⁸ İveli iki üç akademisyen İran ve Afganistan'ın dil bilimsel atlasını tanzim ediyorlar. İyi haber mi yoksa kötü m? Her halükarda Afganistan'a ait olan bitti fakat yeri burası olmayan nedenlerden dolayı İran'a ait olan henüz tamamlanmadı.

kapalı söylüyorum o dönemin liderleri mücadeleyi öyle bir düzene sokacak kadar bilince sahiptiler ki, dini liderlerin de yardımıyla, eğitimsiz sıradan bir insan bile iktidar partisinin zulmün temsilcisi olduğunu, petrolü şirkete peşkeş çektiğini ve halka karşı kılıç çektiğini görebiliyordu. Bu aydınların ve liderlerin bu olaydan çıkarması gereken en büyük derstir.³⁹

Ve Batılılaşma hastalığından kaynaklanan ve en tehlikeli-si olan son tezat ise oldukça gizli söylüyorum ki dünyanın bir bölümünde, hemen kuzeyimizde, zorunlu olarak cahil kaldığımız ve etkilenmediğimiz önemli olaylar cereyan etmektedir. Eğer etkileniyorsak da, bu sadece yüzeysel olarak, belirli bir olaya tepki olarak gerçekleşiyor; oysa Amerika Birleşik Devletleri'nden yaklaşık otuz kilometre uzaklıktaki Küba, bu olaylardan en ufak bir dalgalanma yaratmadan etkileniyor.

Belki de bu nedenle sınırlarımız bu kadar harap edilmiş ve hükümetlerimiz, dinin gizli hükümetine karşı bu kadar aldırışsızdırlar. (zaten kuşatma içinde bir kuşatmadır ve devlet içinde bir devlet.) Gün be gün bu kuşatmanın treni Batılılaşma hastalığına dayanarak ve Batı'ya kölelikte ısrarla daha ilerliyor. Ve belki de komşunun böylesi tehlikesi karşısında yalnızca bizim çıkar yolumuzun Orta Çağ'ın bağnazlıklar, katlıklar, habersizlikler ve kinayeler kozasına sığınmak olduğunu zannediyorlar. Günümüzde hükümetlerin kaderleri, bayrakları ve dünya sınırları büyük devletlerin müzakereler masasının başında belirleniyorken bizim devletlerimiz yalnızca şirketlerin sınır bekçisi olmaya kanaat ediyorlar. Ve

³⁹ Bir kez daha Fransız araştırmacı Rene Grousse 'den yardım almak istiyorum. "Çehre-i Asyâ" kitabından sayfa: 132: petrol şirketi karşısında İran'ın yaptığı ayaklanma Afganistan Pakistan ve Arap birliğinin onay ve övgüsünü kazandı ve bütün bu yüzyıllar boyunca İslami milletlerin işbirliğinin engel bir set gibi olan İran Şiiliği ilk defa İslami birliğe bağlandı peki niçin? Çünkü artık Sünni halifesi olan Osmanlı sultanı karşısında Avrupa ile birlik olmak için Safevi şahlarının ve Şii savunucularının mecbur oldukları o dönem geçmişti. Yani Avrupalıların tahrik edildiğini söylüyorum. Her halükarda acaba bu biz Ortadoğu Asyalıları için iyi bir haber mi? Ya da Fransızların o kadar da hisse sahibi olmadıkları petrol konsorsiyumu için bir tehlike ilanı mı? Her ne olursa olsun benim üstü kapalı bırakmış olduğum şeyi bu beyefendi birazcık daha aşikâr söylemiş.

de devletlerimiz dini ezerken, dinsizliğe ve Batılılığa sığınırken insanları aldatmaya ihtiyaç duydukları için genellikle din ve ulema ile iyi geçinip din meclisleri ve ona ait kişilerle kuru flört ediyor.

Her halükârda bunların tümü çırpınış hareketleridir ve biz böylesi büyük olayların etrafında eğer içerde kendimize gelip bu ihtilafların önünü tıkamazsak bizim milli sınırlarımız ve kuşatmamız bin defa daha sağlamlaştırılsa ve din âlemlerini ruhani meclisleri aldatmakla bin defa daha alıkoy-sak içerden o kuşatmanın temelini çürüttüğü için sonunda bir gün oldukça çocukça bir kanun nedeni ile bu bataklığın su seviyesi yükselecek ve sahte köşklerimizizin tümünü sel götürecektir. Kastım tehdit değildir. Kitabın başında bu tehdidin merkezini nereye intikal etmiş olduğunu naklettim. Kastım insani ilerleyen toplumlar ile uyumdur. Üstü kapalı söyledim için bağışlayın.

TILSIMI BOZMA YOLU

Bugün biz gelişmekte olan bir millet olarak makine ve teknolojinin karşısında durmuşuz ve İradesizlikten ne gelirse hoş gelsine teslim olmuşuz. Bizim ne yapmamız gerekir? Acaba şimdiye kadar olduğumuz gibi yalnızca tüketiciler olarak mı kalmamız gerekir? Ya da yaşamın kapılarını makine ve teknolojinin yüzüne kapatıp, eski geleneklere, milli ve dini adetlerin derinliklerine mi kaşmalıyız? Ya da üçüncü bir yol mevcut mudur? Teker teker bu soruları yanıtlayalım.

Yalnızca makine tüketicisi olarak kalmak ve yirminci yüzyılın kaderine teslim olmak şimdiye kadar kat etmiş olduğumuz bir yoldur. şimdiki dönemle sona ermiş bir yol. Batılılaşma hastalığı dönemi ile. Gelsinler ve her birkaç yılda bir sanayi ürünlerini ve hurdaya çıkmış makinelerini yeniden almamız için kredi versinler veya yardım etsinler diye Batının ağzına gözümüzü diktiğimiz bir zaman. Bunun kolay ve gevşeklik, tembellik, aylaklık ve işsizlik gibi sorunları ortadan kaldıran bir yol olduğu doğrudur. Ama bu yol bizi işimizdeki bütün bu düzensizliğin, bütün bu iflas tehlikesinin olmadığı ve en azından böylesi bir söyleme ihtiyacın duyulmadığı bir yere götürseydi. Ama kendi kozamıza çekilmemiz hiç olacak iş değildir. Her hâlükârda bir millet olan ve değişim yolunda adım atan biz, eğer yaşam ve düşünce ölçütlerinde böylesi bir ıstıraba maruz kaldıysak eski kabuğumuzu atmakta olduğumuz içindir.

Böylesi bir titreyişi bizim bedenimize düşüren makinenin yaklaşma korkusudur. Böyle olmadığını ancak geleneğin

bağlarına fanatik bir şekilde bağlı kaldığımızı ve köylülerimizin çoğunun yaptığı gibi ilkel üretim araçlarına geri döndüğümüzü farz edelim.

Acaba siyaset ve ekonominin zorlamasıyla ve çıkarlarımızın diğer insan toplumlarının çıkarlarıyla karşılıklı bağımlılığını göz önünde bulundurarak Ülkenin topraklarının yarısı yabancı şirketlerin kürek ve matkaplarının emrinde mi?

Ne zamana kadar yolun kenarında oturulabilir ve kervanın geçişi izlenebilir? Ya da ırmağın kenarında ömrün geçişi? İbn Sa'ud bile, kendi cahiliye döneminin vahşi kafa kesme ve el kesme olaylarının ortasında, makinenin dönüşümlerine teslim olmuştur. O halde geri dönüş ya da duraklama yolu kapanmıştır.

Ama başka çarenin olmadığı üçüncü yol ise makine şeytanının ruhunu şişeye hapsetmek.

Onu kontrol altına almak ve bir hayvan gibi ona yük vurmaktır. Makinenin üzerinde duralım ve onun yaylısının gücü ile mümkün olduğunca uzağa sıçrayalım diye bizim için trampolin olması doğaldır. Ama onun bağında kalmamak gerekir. Ona tutsak olunmamalı. Çünkü makine bir araçtır hedef değil. Hedef, fakirliği ortadan kaldırmak ve maddi ve manevi refahı herkesin ulaşımına sunmaktır.

Bineğimizin at olduğu zamanlarda en güzel ve en soylu atları yetiştirip hepsi hoş, yeşil ve her daim bahar olan otlaklara sahiptik. Sonra atlara işaret vurduğumuz, insani aidiyet işaretini vurduğumuz ağıllarımız oldu. Sonra atların içinde dinlendiği, beslendiği, Doğum yaptığı ahırlara sahip olduk. Daha sonrasında ise hayvanlarımızı yedek at olarak tuttukları kervansaraylarımız ve ardından da hayvanların kasları çalıştırılınsın diye “ Birbirini geçme” benzeri yarışlara başladık.

Yoksa makine insanlığın kendisine hizmet etmesi için evcilleştirdiği bir attan başka bir şey midir? Ve eğer atın bileşiminde ve onun yapısının asli oluşumunda biz insanog-

lunun eli yoksa da makinenin embriyosunu insanoğlu kendi “Silindir” ve “Pisto” nun içine gizlemiştir. Bu şekilde bize ilk önce makine üretimine layık bir ekonomi gerekliydi. Yani bağımsız bir ekonomi. Daha sonra bir eğitim sistemine ve sonra öğretim ve tarz, sonra bakırı eritmesi için bir ocak, sonra ona çeşitli şekiller vermesi için uzman işçiler, sonra uzmanlığı bilfiil öğrenmeleri için okullar, daha sonra bu bakırı makineye ve diğer sanayi ürünlerine dönüştürecek fabrikalar ve daha sonra da makine ve diğer sanayi ürünlerini halkın ulaşımına sunacak olan şehir ve köylerde pazarlar gerekliydi.

Artık benden ayrıntılara girmemi istemeyin nitekim ne ben ne de bu sayfalar böylesi bir iş için yetkili değiliz. Makineye hâkimiyet sağlamak için onu yapmak gerekir. Bir başkası tarafından inşa edilen bir şey -bir tılsım ya da kıskançlığa karşı bir tür tılsım olsa bile- kesinlikle bilinmeyene, insanın erişiminin ötesindeki korkutucu “Gayp alemi” ne dair bir şeyler taşır. Korkutucu ve insanlığın ulaşımı dışında olan âlemlerden bir sırrı gizli tutar. O büyü ya da muskanın sahibi ona sahip değildir hatta bir tür büyüünün kölesidir. Çünkü onun himayesinde yaşar, ona sığınır ve her zaman aman büyüye saygısızlık olmasın! korkusu taşır. Gökyüzü rengini görmüş olmasın! Ayakaltında kalmasın! Korkusundadır. Ama büyüü asmış oldukları çocuk büyür ve merakla bir gün onu açarsa ve ne olduğunu görürse ve özellikle üçgenler, kareler, yıldızlar ile “Ey en kutsallar” “Ey en güçlü ruhlar” yazılmış olan yağlı kâğıdın üzerini okuyabilirse ve de kelimelerin anlamını ve sayıların kavramını ya da onların anlamsızlığını ve kavramsızlığını anlayabilirse acaba artık gönlünde ona dair bir saygı ya da bir korku kalacak mı? Makine himayesine girmiş ve onun sığınağında kendisini feleğin şerrinden korunmuş sanan biz Batı hastaları için bir büyüdür. Bunun, başkalarının bizi korkutmak ve sömürmek için boynumuza astığı bir tılsım olduğunu fark etmiyoruz. Merak edelim; biraz büyüyelim ve nihayet bu tılsımı açıp sırrına vakıf olalım.

Tabii ki şu sorulabilir: Eğer cevap bu kadar basitse, neden üstün zekalılarımız bunu şimdiye kadar bulamadı? Ya da buldularsa, neden tılsımı gerçekten açmadılar?. Bu iki sorunun cevabında iki nedenin açıklaması ile yetineceğim. Geri kalanını siz kendiniz tahmin ediniz.

Birincisi şu ki o korku ve saygı hala bizim gönlümüzdedir. "Haram" ve "Ambargo" nun saygı kökünden geldiğini biliyoruz. Makineden korku tıpkı büyüden korku gibidir. Eğer bizim için büyüye el atmak ve onu açmak haram ise makinenin sırrını idrak etmek ve onu tanımak da haramdır. Bu korku Batılılaşma hastalığının nedeni midir yoksa bizim saygıdan kaynaklanan böylesi bir korkuya maruz kalmamız Batılılaşma hastalığı nedeniyle midir Allah bilir. Bu tavuk ve yumurtanın öncelik hakkı meselesi gibidir. Bunu bırakıyorum, hala Bağdat'ın kırk haramiler döneminde yaşıyor olmamıza geçiyorum. Duvarın arkasından ya da bir kapının çatlağından hırsızların gelip bir dua okuduklarını ya da bir büyüü üç defa tekrar ettiklerini gördük. Bir duvar bir kapı gibi çekildi ve arkasında ne hazineler ortaya çıktı! Şimdi en büyük çabamız o hırsızların büyüsunü okumayı taklit etmek haline geldi. Büyük zorluklarla öğrendik ve şimdi papağan gibi aynısını söylüyoruz ve duvar geri gidiyor.

Ama hilekârlar duvarın arkasındaki hazineyi götürdüler. Her ne zaman hazinenin ve büyüünün kuruntusunu bırakır, niçin bu duvar geri gidiyorsa yönelirsek, kapının hareketinin sırrını ve o büyüünün etkisinin niteliğini idrak etmeye cabalarsak, o zaman ilmi yöntemi öğrenmiş ve makinenin büyüsunü keşfetmeye layık olacağız.

Bizim durumumuz şimdilik sabahtan akşama kadar hizmetimizde olan hatta günlük yemeğimizi pişiren makineye sahibiz. Ama tıpkı başına tencere geçirip şeytana dönüşen annesinden korkan bir çocuk gibi ondan korkuyoruz. Makineden başında bir tencere varmışçasına korkuyoruz.

Günlük yemeğinin piştiği tencere ile sıcak kucağına sığındığı anneden oluşan bir şeytan.

Öğrencilerimizin çoğunun Batı'da tıp, psikoloji ya da diğer insani bilimler okuması bu korkunun karşılığıdır ve şimdi ipotek bankalarında arazilere değer biçen nice ziraat mühendislerimizin, genel müdür olan nice kimyacılarımızın, inşaat müteahhiti yapan nice jeoloğumuzun olması bu korku sayesinde. Okullarımızda yıllarca çocukların zihninin fizik, kimya ve matematik formülleri ve denklemler ile yorulduğu, edebiyat, felsefe ve ahlak bilgisini aşağı yukarı bütün lise ve fakültelerin programından çıkarıldığı, her eğitim görmüş kişinin beynininim formül, kanun ve denklemlerden oluşan bir yığınla doldurulduğu doğrudur ama sonuç ne?

Bu hipotezlerin ve denklemlerin peşinden belirli hiçbir deney olmadığı, herhangi bir laboratuvarda öğrenciler için bir fikri gerçeğe dönüştürme imkânı sağlanmadığı için, her taşın toprağın ölçümü için hala falanca Batı laboratuvarının peşine düşmek zorunda kalıyoruz.

Yerel sanatlarda, halı dokumacılığı, çinicilik, kakmacılık ve minyatürde böylesi ince eleyen biz niçin iş makineye geldiğinde böylesi boş vermişiz hayret vericidir. Bu Makine, teknoloji ve yeni bilimlerdeki boş vermişliğimiz petrol kaynaklarının devamlılığına, petrol parası ya da kredisi karşılığında makinelerin kesintisiz akışına duyduğumuz güvenin bir sonucudur. Bütün bunlardan daha ilginç liderlerden bazılarının bu alanda teoriler ürettiklerini işittim. "Madem petrol üreten bir ülkeyiz ve Avrupalı bize kuş sütünden insan canına kadar her şeyi altın tepside sunuyor, neden fabrikalar, ağır sanayi kurma zahmetine girelim, teknisyen yetiştirme, ürettiğimiz ilk sanayi ürünlerinin kaçınılmaz yetersizliklerine katlanma, iş anlaşmazlıkları, sigorta, emeklilik ve diğer sorunlarla uğraşalım ki?" diye düşünüyorlar.

Biz de bu şekilde hareket ettik. Yani, bu en yeni teori bu ülkede yıllardır işleyiş kaynağıdır ve bizim Batılılaşma hasta-

lığımızın nedenlerinden ya da onun esas sonuçlarından birisidir. Yine aynı tavuk yumurta hikâyesi. O halde eğer milli ve yerel el sanatlarımızın icrasında titiz davranıyor ve makineler konusunda aksini kanıtlıyorsak, bunun nedeni bu zanaatların kişisel olarak ve uzun yıllar boyunca babadan oğula, ustadan çırağa, nesilden nesile aktarılmasıdır. Bir ticaretin, bir işin ve bir bakış açısının aktarılması, tıpkı güzel bir sanatın aktarılması gibi, gelenekleri, ilkeleri ve ayrıntıları varsayar. Yıllar öncesine uzanır. Ama makine yeni ortaya çıktı. Hiçbir geleceği yoktur.

Onun bir eğitim dersi ve sınıfı yoktur. Ustalık ve çıraklık dereceleri henüz belli değildir. Ve böylesi bir durumda eğer büyük bir baraj yaparsak ya da petrol kuyularımız (petrol kuyuları) yanarsa deneyimli ve bizden daha fazla tecrübeye sahip olan falanca yabancı uzanın eteğine sarılacağız gibi görünüyor. Ama üzüntü verici olan şudur ki yalnızca bu tür istisnai konular için yabancı uzmana başvuruyoruz hatta diğer işlerin birçoğu içinde başvuruyoruz. Hala şeker, çimento, tekstil ya da lastik kılıfı fabrikası kurmak için yalnızca makineyi tamamıyla Batı ve Amerika'dan ithal etmiyoruz hatta sıradan işçiden tut mühendis ve başmühendise kadar yüksek maaşlarla ve astronomik rakamlarla Batılı geniş bir grubu makinenin ardından getiriyoruz. Çimento kazanı yanınca, şeker şurubu beyazlaşınca ya da iplik ve yün lifleri tek tip ortaya çıkana kadar döküp saçsınlar diye üç yıl, dört yıl, on yıl falanca yerde onları ağır ediyoruz. Elbette eğer dikkatli olursak bunda şaşılacak bir şey yoktur. Ya bu insanların yerine kimseye sahip değiliz ya da eğer sahip olsak bile faydası yoktur. Çünkü fabrikayı bize satan kişi kendi uzmanlarının tesis edip, teslim etmiş olmaları durumunda fabrikanın işleyişinin güvenilirliğine kefil olacağını satış kontratı içine eklemiştir. Evet, Batılılaşma hastası geri kalmış ekonominin zorunluluğu budur! Eğer sen kendin daha iyisini yapıyorsan al ve yap. Kendin kurman için sen kendin yap. Yapıcı olan ben, uzmanımı makinenin ardından güneşe, sıcağa, seyahate, gezmeye ve

eğlenceye, yeni bir tecrübeyle, bu makinenin tüketici dünyasında daha geniş bir bakış açısıyla zenginliğe ulaştırmalıyım.

Geçen nedenden kaynaklı ya da onu tamamlayıcısı olan ikinci neden şudur ki; biz Batının sanayi ürünlerinin alıcısı olduğumuz sürece satıcı böylesi bir itaatkâr bir müşteriyi kaybetmeye razı değildir. Bu alış veriş dünyasında biz yalnızca müşteri ya da yalnızca tüketici olduğumuz sürece çaresiz satıcı da olan üretici bu tek taraflı ilişki her zaman dengede kalsın ve asla bu satıcı - müşteri ilişkisi bozulmasın diye işin karmaşasını nasıl düzenleyeceğini bilir.

Doğrusu bu şekilde eğer Batı bizim de bir gün makine üreticisi olmamız için izin vermezse (kredi vermezse) ya da sürekli alıkoyarsa haklıdır.

Hükümetlerimizin demokrasi iddiasında bulunduğu ve kadınlarla erkeklerin birlikte katıldığı yasama meclisleri oluşturduğu aynı Batı, bize hükümetlerimizi getiren ve tekrar götüren, onları ayakta tutan, onları yağlayan, onlar için oryantalistler kongreleri oluşturan ve gazetelerinde ve radyo programlarında haftalık ya da en azından aylık olarak onları öven aynı Batı. Nitekim halkın Avrupa'nın büyümesini dinlediğini işitmişlerdir.

Son on yılın ithalat- ihracat tablosu. 1131-1340 (1952-1961) Çap-ı Tahran (İran 1963- s: 298)

YILLAR	İHRACAT		İTHALAT	
	AĞIRLIK (Ton)	RİYAL(Bin)	AĞIRLIK (Ton)	RİYAL (Bin)
1952-3 (1331)	354,079	5,831,528	232,236	5,031,394
1953-4	443,764	8,425,632	424,445	5,424,266
1954-5	490,478	10,288,171	503,226	7,425,015
1955-6	507,873	8,033,726	637,132	9,125,439
1956-7	463,529	7,930,690	744,876	20,981,288
1957-8	436,641	8,352,922	743,784	25,229,342
1958-9	445,398	7,940,615	986,092	33,458,260
1959-60	397,231	7,701,017	1,201,950	41,630,135
1960-1	446,307	8,359,875	1,913,514	52,657,139
1961-2	551,384	9,593,450	1,619,234	47,170,707

Sayıları siz kendiniz birbirinden çıkarınız. Ben utanıyorum. Onun yerine banka yöneticilerinden Khuskish beyin kalemıyla “Bank-ı Millî Irân” dergisinin (sayı: 254) önsözünden bir haber naklediyorum.

Yaklaşık otuz iki yıllık süreç içinde beş tanesi ihtisas bankası olan birkaç şubesi ile yalnızca 12 banka İran’da faaliyet gösteriyordu. 1956 yılından 1960’a kadar (açık kapılar dönemi hükümeti) yalnızca üç yıl içinde birkaç şube, temsilci ve acentesi ile birlikte 14 diğer banka kuruldu. Onların işi ürünlerini bizim satın aldığımız yabancı fabrikaların işçilerine maaş ödemektir. Kuşkusuz altı yıl içinde bizim ithalatımız 7 milyar riyalden 52 milyar 600 bin riyale yani aşağı yukarı 8 kat yükseldi.

Makine üreticilerinin ekonomik menfaatleri bakımından, yani uluslararası ekonomi açısından biz her ne kadar makineye ve teknolojiye daha geç erişirsek daha iyi! Unesco da aynı şeyi söylüyor ve aynı şekilde hareket ediyor, ECAFE da FAO da ve birleşmiş milletler de! Bizim bütün yıkım ve düzensizliklerimiz aynı noktadan kaynaklanıyor. Dünya arenasında bizi makine üreticilerinin ekonomik menfaatlerine riayet etmeye mecbur kıldılar. Eğer politikamız son iki üç yüzyılda genel olarak Batı değişkenliğine tabi olmuşsa bunun nedeni bizim ekonomimizin bu süreçte onun ekonomisinin bir fonksiyonu olmasıdır.

Bu türden bir örneği petrol meselesinde vermiş olduğumu zannediyorum. Fasulyenin dahi ihracat pazarında bulunduğu 1330/1951’den 1332/1953’e (Musaddık Dönemi) kadar bir iki yılı geçerseniz. O dönemde memleket idaresindeki genel ekonomik temel petrol gelirine karşı hiçbir beklentiye sahip değildi ve ne kadar yerindeydi! Bu sürekli baştan alınabilir bir hikâyledir, fakat sağladığı gelir ve beslediği parazitler nedeniyle petrol çarkı döndüğü sürece durum var olanın aynısıdır.⁴⁰

⁴⁰ Önceki sayfada bulunan tabloya başvurunuz.

Batı kendi çıkardığı, kendi arıttığı, kendi götürdüğü petrolü, kendi hesaplıyor ve eğer bizim yıllık payımızı kırk milyon sterlin olarak hesaplarsa bize kendi imalatlarını satın almamız için kredi olarak veriyor ve kendi bankalarında bizim hesaplarımıza yatırıyorlar. Çaresiz biz bu kredinin karşılığında sadece “Kendisinden” alışveriş yapıyoruz. Bu “kendisi” kim? Yüzde kırkı Amerika ve uyduları, yüzde kırkı İngiltere ve ona tabi olanlar ve geriye kalanı Fransa, Hollanda ve benzerleri. Aldıkları petrol karşılığında makineleri ve makinelelerin ardından makine uzmanlarını ve makine uzmanlarının ardından diyalektologları, etnologları, müzikologları ve sanat tarihçilerini ithal etmeliyiz. Nitekim Morrison Knudsen buldozerden kablo, vida ve bilyeye kadar her ne isterse Amerika’dan, Agip Mineraria italya’dan, asfalt mühendisi John Movlem İngiltere’den ve Antar Petroles Fransa’dan getirir ve bu sırada gerçekleşen üstü kapalı alışverişler de daha ilginçtir. Rezaleti gün ışığına çıkmış olan John Movlem eşyalarını toplayıp gitmiştir fakat aynı şeyin peşindedir. Nerede?

Time dergisinde kendisinin bu ülkeye gelmesini sağlayan program müdürü için aynı şekilde propaganda yapıyor.⁴¹ Tahran’da bu John Mowlem’in müdürü kimdir? Cambridge ve Michigan’da Doğu dilleri hocası olan İngiliz oryantalist, Farsça uzmanı, oldukça tatlı ve sevilesi bir adam, saygı değer Peter Avery’dir. Onu görmeye Cambridge’e gittim. 1962 kışında. Kendisi onu görmemi istemişti. Ve bizim saygıdeğer asistan randevusunu programa almıştı. Bu kitabın ilk baskısını koltuğumun altına koydum ve görüşmeye gittim. Hoş karşılandım ve konuşma esnasında biliyor musunuz beyefendi Edward Brown olan Edward Brown Tahran’da John Mowlem’in patronu olmadı! Ağlamaya başladı ve “O zengin olmuş ben ise fakir olmuşum” diye sürdürdü. Bu sözlerden dünyanın her yerinde insanların benzer şekilde küçük oldu-

⁴¹ Time dergisine başvurunuz. 28 Feroverdin 1964. Sayfa: 20, Sayın İbtihac hakkında son sütun.

ğunu fark ettim. O zaman aynı adam “Modern İran” adında yeni bir kitap yazmış ve onda şu şekilde atıfta bulunmuş: son zamanlarda Batılılaşma hastalığı hakkında bir kitap çıkmış. Tesadüfen durdurulmuş. Bu kitabın yazarı gibi düşünen insanlar eğitilmiş İranlılar arasında muhtemelen azınlıkta olanlardır. Ama tarih her ne kadar başlangıçta küçük de olsa İran’da hiçbir aydın ayaklanmanın tümüyle görmezden gelinemediğini göstermiştir.⁴² Evet, beyefendiler bu şekilde bugünün kollayıcısıydılar. Ya da Ford ve Rockefeller şirketleri kültürel kurumlara sahiptirler ve kültürün yayılması için ona buna bazı yardımlarda bulunurlar.

Nitekim “Bunyâd-ı Îrân” da bu paralara dayanarak yola koyulur ve Şiraz’da hastane ve üniversite yapar. Ama gidip aristokrasi takımı için nasıl bir destek inşa etmiş olduklarını, Hafız ve Sadi’nin çok yakınındaki edebiyat fakültesinin resmi dilinin nasıl İngilizce olduğunu ve Amerika’nın uydu hareketlerini incelemek için nasıl bir rasathaneye sahip olduklarını, her şeyi Amerika’dan nasıl ithal ettiklerini, somunlarına ve civatalarına, tüm düzene kadar! görünüz.

Ya da aynı Ford ve Rockefeller’in okul kitaplarını tanzim etsinler diye Tahran’daki Franklin’e verdikleri parayı gidip görünüz.⁴³ Nasıl büyük bir şirket kurmuşlar ve ders kitapları işinde nasıl bir tekel oluşturup yerel yayıncıyı etkisiz hale getirmişler bakınız. Firuzabad, Şiraz ve Kazerun’a tabiat gezisine gitmiştik. (1341/1962 nevrüzünde mühendis Seyhun, Ferruh Gaffari, mühendis Muktedir ile) Kazerun- Şapur’da Sayın Ghirsman’ının kazı yapmakta olduğunu işittik. Gidelim selam verelim ve araştıralım dedik. Yoktu eğer ordaysa da uykudaydı ve bize giriş izni verilmedi. Fakat Şapur harabelerinin üzerinde çadırları kuruluydu ve her yerde eşyaların, makinelerin üzerinde petrol şirketinin logosu ve işaretleri vardı. Yani bu ne demektir? Yani Şapur arkeolojik kazıları pet-

⁴² Peter Avery, Modern Iran, edt: Ernest Benn, sayfa: 468, Londra.

⁴³ “Belbeşu-yi Ketabhâ-yi Dersî”, “Se Makâle-i Dîger” başvurunuz.

rol endüstrisinin üreticisi! Sayın Ghirshman kazma darbesi ile Harg'ın Hristiyanlığın ve merkezi olduğunu kanıtlamak istiyor demek oluyordu⁴⁴... Geçiyorum.

Petrol böyle gidiyor ve karşılığında tüm bileşenleriyle birlikte makine geliyor- oryantalistlerden uzmanlara, filmlerden görgü kurallarına ve kitaplara kadar her şey.. Kazanç kimindir? İlk önce şirketler kazançlıdır. (Kendi ülkeleri dışında yatırım yaptıkları her sermayenin geliri vergiden muaftır.) daha sonra ara bulucular kazançlıdır. Bu arabulucular kimler? Saydıklarımın dışında iç yüzünü siz tahmin edin.

Bu şekilde bakanlarımız, parlamento üyelerimiz, hükümetlerimiz ve devletlerimiz bu değişimlerin ardından sarsıntılar geçirir ve kabineler gelir gider.

Batı politikacıları şu şekilde rehberlik ediyor; ya ayağının altında çiğniyor ya da pohpohluyor. Çaresiz haklı olarak devlet ricalimizin gözü kulağı Tahran Ticaret Odası, kültür hedef komisyonu, eğer böylesi bir dernek o şehirde varsa Birjand Şehir Derneği'nden daha çok Reuters, UPI ya da Time'da oluyor. Memleket ekonomisi bu şekilde başkalarının elinde olduğu ve bu başkaları makine üreticileri olduğu sürece bizim daima müşteri olacağımız ve muhtaç kalacağımız aşikârdır. Ne mutlu henüz araba traktör ve buldozer'in taksiti tamamlanmadan bozuluyor ya da paslanıyor ve şirketler de beş yıldan fazla garanti vermiyorlar⁴⁵ ve bu ilişki bir şekilde

⁴⁴ Bendenizin kaleminden "Cezire-i Harg" ve de Ghirshman'ın aynı konuda yazmış olduğu kitaba başvurunuz. Aslında Huzistan'da petrolün varlığını bu tür kişilerden birinin fark ettiği aklınızda olsun. Yani hatta Daris'den önce Şuşa kazı çalışmaları adına gelmiş olan Fransız De Morgan çalışmalarının sonucunu ne şamatalarla Paris "Maden" dergisinde yayımladı. Mustafa Fatih'in kalemiyle "Pencâh Sâli-ı Neft der Irân"a başvurunuz.

⁴⁵ Birleşmiş Milletler Kurulu eski başkanı, Lübnanlı filozof Charles Malik, batılı kapitalistleri gelişmekte olan ülkeler için heybelerinde yalnızca maddi araçlara sahip olmakla suçladı. Baraj yolu, teknolojiye dikkat, patronların gülüşü geri kalmış ülkelere yüklenen şey budur. Fakat düşünce, özgürlük, mutluluk ve insanlık gerçeğinden asla bir haber yoktur. Onların asıl hedefi insanlığa layık bir dünya değil ileri teknolojidenden bir dünyadır kaldı ki ulûhiyet ne arar."dedi. Time dergisi, sayfa: 77, Eylül 1963 sayısında "13. Uluslararası Yöneticilik Konferansı"nda bildiririden tercüme edilmiştir. Bu konferans "Manhattan"da 84 ülkeden 4200 kişinin katılımıyla gerçekleşmiştir.

dünyanın bir yerinde bozulduğu zaman ilginçleşir. İlk önce UPI ve Reuters muhabirleri dosyalarını hazırlarlar sonra mesela iki hemşiresi yaralanmıştır diye Kızıl Haç'ın sesi çıkar, ardından orada ikamet eden yabancılar toplanır ve roma papası bela o bölgede yok olsun diye dua eder, kur Londra ve New York borsasında alt üst olur, Times ve New York Times yerel etkenlere işaret eden iki taraflı makale yazarlığına başlar, sonrası ise siyasi ilişkinin kopuşudur; ücretli askerler Fars körfezinde, Çin sularında ya da Afrika körfezinde. Biz bunları defalarca tecrübe ettik. Petrolün millileştirilmesinde, Süveyş kanalında, Küba, Kongo ve Vietnam'da.

Ama politika ve siyasetimizin de bu sırada oldukça aktif olduğunun hakkını vermek lazım. Ekonominin Batılılaşma hastası uzmanları oturup görüş alışverişinde bulunurlar, yabancı danışmanlar gelir giderler ve birden bire Jeep ve Fiat'ın montaj fabrikaları, plastik üretim fabrikası veya bazı ordu komutanlarını zimmete para geçirmekten hapse atan bir ordu akü fabrikasının açıldığını görürsünüz. Üstelik bunların hepsi ne övünçlerle ne merasimlerle ve ne üç renkli kurdele ve makaslarla gerçekleşir. Ama işin aslı nedir? Artık bir şirketi bizim için ıvır zıvır, batarya veya kırılmayan maşrapa göndermesi dahi kurtarmaz. Yalnızca ağır makineleri ihraç etmek ona kar kazandırır ve yabancı bir şirket eğer bir makinenin dağılmış parçalarını yedek parçalar olarak ihraç edebilirse daha düşük gümrük ücreti öder ve paketleme ve nakliyesi de daha ucuz olur. Bu parçaların monte edilme ücreti de İran gibi bir ülkede Avrupa ve Amerika'ya oranla elbette daha ucuzdur. Jeep, Fiat, Radyo, akü ve diğer yan sanayinin gelişmekte olan ülkelerde böylesi ucuz bir Pazar bulmuş olması bu nedenledir.

Ve geri kalmış bir ülke için her halükarda her ne kadar doğru ve hesaplı olmasa da bu bir adım sayılır. En azından bununla poz verilebilir ve her yılın sonunda evet bu yıl işçilerin yüzde şu kadarı, milli sermayenin yüzde şu kadarı

ve dış yatırımın yüzde şu kadarı artmıştır diye resmi rapor verebileceğini unutmamalıyız.⁴⁶ Düzenlediğimiz seminerler, yaptığımız ikinci ve üçüncü planlar, yabancı danışmanların gidip gelişinin devamlılığı bu sözlerin takipçisidir. Ama işin aslını isterseniz bunların tümü Batı sanayinin ilaveleridir ve her halükârda bir makineyi monte etmek tamirciliğin sınırları içinde bir şeydir, endüstri değildir, makine yapmak değildir.

VİLAYET	ENDÜSTRİYEL BİRİMLERİN SAYISI	İŞÇİLERİN SAYISI	SERMAYE (BİN RİYAL)
Batı Azerbaycan	152	2,674	902,473
Kirmanşah	366	4,062	844,373
Huzistan	272	3,044	1,465,025
Fars	347	4,642	1,987,831
Kirman	208	1,963	682,093
Horasan	845	11,069	3,278,087
İsfehan	899	24,006	5,842,838
Sistan ve Belucistan	89	304	62,010
Tahrân	2,844	48,556	22,297,274
Gilan	856	7,659	2,802,233
Mazenderan	883	16,504	4,621,189
Doğu Azerbaycan	393	6,229	728,363

Ülkenin genel nüfusuna oranla işçilerin sayısı/ Yirmi milyona karşılık yüz otuz bin kişidir!

Özellikle eğer ikinci ve üçüncü planlara ihtiyaç varsa, Dünya Bankası baskı yapıyorsa ve Batı kamuoyu yani şirketlerin yöneticileri görünüşe göre daha düzenli, daha ayrıntılı ve daha aydın bir programa sahip olmasına izin veriyorsa, bunun başlıca nedeni batı sanayinin gelecek yedi yılda ya da beş yılda İran pazarının kendi sanayi ürünlerinden ne kadarını alacağını ve müşteri olarak hangi kapasiteye sahip olduğunu bilmeye ihtiyaç duyması nedeniyle olduğunu göz önünde bulundurulalım.

⁴⁶ Sonraki sayfada bulunan tabloda endüstriyel kurumların ve işçilerin sayısı ve yatırılan sermaye nakledilmiştir. "Iran -Alman" Çâp-ı Tahrân, 1963.

Onların işleri bizim gibi çarpık değildir. Tıpkı plan gibidir. Ve hepimiz fazla üretimin kriz getireceğini, işsizlik canavarını dirilteceğini, ülkede rejimin değişme tehlikesini şiddetlendireceğini biliyoruz. Nitekim Sayın de Gaulle'ün arzuları var⁴⁷, Sayın Mac Milan emekliliğe yaklaşmamıştır ve Başbakan Kenedy de gençliğin baharındadır.

Her halükârda Batı, bu boyun eğmiş ve uysal müşterisini üç yıllık program süresince daha ne kadar sağabileceğini, petrol hisselerinin yüzde kaçını muhafaza edip, yerine buzdolabı, radyo ve düdüklü tencere göndereceğini bilmelidir. Üstelik bütün o komisyonların, seminerlerin, kültürel ve endüstriyel danışmaların asli nezaretçisi Batılı danışmanlardır.⁴⁸ Belirli hedefleri ve somut amaçları vardır. Birleşmiş Milletlerin ve UNESCO'nun danışmanlarının tarafsızlığını veya yüksek görüşlerini yüzüme vurmayın. Çünkü Kongo'daki altın ve bakır şirketleri merhum Genel Sekreter Hammarskjöld'ü önemsemediğinde bu saygıdeğer kurumun nasıl Belçikalı ve İngiliz altın ve bakır şirketlerinin çıkarlarının savunucusu haline geldiğini gördük. Elbette bu seminerlere ve planlama komisyonlarına İranlılar da katılıyor yani bizim aydınlarımızın seçkin kısmı. Bizim Batılılaşma hastalarımızın seçkin kısmı. Ama hangi şekilde? Eğer küstahlık olursa çok özür dilerim ama bu seminerlerdeki İranlı katılımcılarının çoğunun tercümanlık yapmanın ötesine geçemediğine inanıyorum. Eğer bunu yaparlarsa, bir fikir öne sürerlerse, bu kabul görmüyor ve kodamanlarla birlikte oturma ve yükselme haklarını kaybediyorlar.

Bu şekilde eğer bizim politikamız ve siyasetimiz gördüğümüz kadarıyla Batı'nın politikasını ve ekonomisini takip ediyorsa genellikle bizim aydınlarımızın, memleketin rehberlik sistemine adım atmış grubunun son tahlilde ve en büyük

⁴⁷ Bu kitabın ilk baskısının 1361 Mihr'de yapıldığı aklınızda olsun.

⁴⁸ Resmî istatistiğe sahip değilim fakat şu anda (1341) otuz bin yabancı uzman ve mühendisin bu ülkede hizmet etmekle meşgul oldukları yaygındır.

vicdani görev olarak Batılı oryantalistlerin tercümanları ve Onların düşünce ve amaçlarının yürütücüleri olmaları sebebiyledir. Yoksa o halde biz kaç tane köyümüz, kaç tane ekilebilir arazimiz, kaç tane harap olan ırmağımız, kaç tane kıraç kehrizimiz, kaç tane işsiz, okuma yazma bilmeyen, sağlıksız insanımız var bilmiyor muyuz?⁴⁹ Artık an be an yabancı danışmanlara yeltenmek gerekmez, keşke bu yelteniş işimizdeki düşümü çözsé. Keşke danışmanlar ordusuna ihtiyacımızın kalmadığı gün ulaşısa.

Bugün Batı'nın siyasi temsilcileri ve danışmanlar heyeti, hükümette yer alan bu Batılılaşma hastası entelektüellere güvenerek bize karşı tıpkı İngiliz büyükelçilerinin Atabek ve Emir Kebir'e davrandığı gibi davranmaktadır. Üstelik bizim Batılılaşma hastası aydınlarımız bu iki büyükle kıyaslanmaya değer olsun. Ancak O dönemde yalnızca ikna etmek için elçiler vardı şimdi ise danışmanlar ordusu var. Ve o dönemlerde yalnızca kendi yaşamından, geleneklerden ve Doğu'nun ölçütlerinden tecrübeye sahip ve dünyanın bu tarafındaki inançlara adet ve geleneklere de bağlı olan her biri tecrübeli olan Atabek ve Emir Kebir öğüt veriyordu.

Batılı danışmanlar, ne Atabeg'in ve Emir Kebir'in ferasetine ne de yanlışlıkla neden beceriksiz olarak ün saldığını bilmediğim Hacı Mirza Aka'nın becerisene sahip olmayan Batılılaşma hastası aydınlar grubudur.⁵⁰

Bir ulus işte böyle yönetiliyor. Makinenin çizdiği kadere ve Batılılaşma hastalarının liderliğine, bu seminerlere, kon-

⁴⁹ Örnek olarak birkaç istatistiksel rakam naklediyorum: Şu anki durumda (1341) sağlık açısından ihtiyaç konusu 9500 doktor yerine 5915,38000 ebe ve asistan yerine yalnızca 1000 kişi, hastanelerde 190.000 yatak yerine yalnızca 19,0000 yatağa sahibiz. Eğitimde çeşitli bölümlerde 9.500 lise öğretmeni yerine 4300 kişiye sahibiz ve memleketin bayındır 50.000 yerinden yalnızca 7000 veya 80000'ni okula sahip. İlginç haber, bütün bu eğitimsel fakirliğe rağmen 1342 yılında fazla yurt ücreti vb. konularla memleketin bütün yüksekokullarını ve ilkokullarını kapatmalarıdır. Bu şekilde memleketin tamamında 42 okul kapatıldı.

⁵⁰ Abdullâh Mustavfî "Şerh-i Zindegânî-yi Men"de (s: 45-50) bu yaşlı adamı savunmuş ve "Kaimmakâm"ın kinciliğinin bu şöhrete neden olduğunu göstermiştir.

feranslara, ikinci ve üçüncü Beş Yıllık Planlara, “hibelere ve geçmişe sahip olmayan endüstrilere yapılan saçma yatırımlara” bırakılıyor.

Makinenin takdirinden yeterince bahsedildi. Şimdi bu ulusun liderlerinin, bu Batılılaşma hastası aydınların nasıl bir karaktere sahip olduklarına bakalım. Genel bir hüküm olacağı doğrudur ancak bu genellemelerin hangileri için geçerli olmadığına siz karar verebilirsiniz.

ASLAN POSTUNDA BİR EŞEK mi ya da BAYRAKTAKİ ASLAN mı?

Memleketin rehberlik sisteminin bir üyesi olan Batılılaşma hastası insan havada asılıdır, köksüzdür. Tıpkı boşluktaki toz zerresi ya da suyun üzerindeki çöp gibi. Toplum, kültür ve geleneklerin derinliği ile ilişkilerini kesmiştir. Ne esi ile yeni arasında bir bağ, ne de eski ile yeni arasında bir ayırım çizgisi. Geçmişle bir bağı olamayan ve geleceğe dair de idrake sahip olmayan bir şeydir. Bir çizgideki nokta değildir hatta daha ziyade bir düzlemde, hatta uzayda varsayımsal bir nokta gibi. Tıpkı asılı bir zerre gibi. O halde liderlik konumuna nasıl ulaşmıştır? Diye kesinlikle soracaksınız. Makinenin ve daha büyük politikaları takip etmekten başka çaresi olmayan bir politikanın amansız mantığı sayesinde.

Dünyanın bu tarafında özellikle petrol çıkan ülkelerde adet şudur; her ne kadar hafifse o kadar suyun yüzüne çıkar. Böylesi petrol mahzenlerinde olaylar dalgası yalnızca çeri çöpü su yüzüne çıkarır. Deniz tabanına dokunacak ve incileri kıyıya fırlatacak güçten yoksundurlar. Biz bu Batılılaşma hastalığı ve ondan kaynaklanan hastalıkları ele alırken, bu değersiz yolcularla ile işimiz var. Elbette sözü dinlenmeyen, suçsuz sokaktaki sıradan insanın bir günahı yok. Döndürdüğü şekilde hareket eder. Yani eğittiğin biçimde şekil alır.⁵¹ Aslında

⁵¹ Beni bu kitapta niçin Meşrutiyetten günümüze kadar siyasi olaylarda insanların savaşını görmezden geldiğime dair eleştirmişler. Ben bu savaş görmezden gelmedim. Sessizlikle ondan vazgeçtim. Çünkü bütün o savaşların rehberliği(hapis, öldürme ve sürgün edilme ile birlikte bütün kayıpları) doğru

sokaktaki adam kendi kaderini etkileyemediği için böyle bir karmaşa içindeyiz, yani kaderinin nasıl belirleneceği konusunda onun görüşlerine başvurmuyoruz. Onun yerine yabancı danışmanlara sorduğumuz için iş böylesi berbat bir durumdadır. Bu yüzden Batı ve Amerika'da da bulunmuş Batılılaşma Hastası liderlere tutsağız. Keşke memleketin yönetim sisteminde bizim işimiz yalnızca Batı'ya gitmiş ve eğitim görmüşlerle olsaydı. Gördüğüm şekliyle üstü kapalı söylüyorum... Dünyanın bu ülkelerinde adet her sınıftan ve gruptan Lumpenlerin işin içinde olmaları şeklinde gelişmiştir. Yani etkisiz, iradesiz özünü yitirmişler takımı. En itibarsız tacirler ticaret odası yöneticileridirler kültürel sınıfın en işe yaramazları kültür müdürlerdirler, en iflas etmiş sarraflar banka sahipleridir, en liyakatsiz veya en edepsiz kişiler meclis temsilcileridirler, en yol bilmez kişiler ulusun rehberleridirler. İstisnai olanları siz bir kenara bırakın demiştim. Bu ülkede genel kaide rezillere ve rezaletlere demesem de köksüzlere ve karaktersizlere güç kazandırmaktır. Haklı olan, doğru söyleyen, doğru bakan ve doğru ilerleyen kimse bu sistemde yer edinmez. Batı'yı takip etmek gerekir kuralına göre; kuralsız, köksüz, bu ülkeye bağlılığı olmayan, kolay dizginlenebilen kimsenin ülke liderliğine gelmesi gerekir. Bizim Batılılaşma hastası liderimizin suyun üzerinde durması ve ayağının kaygan zeminde olması bu münasebetledir ve bundan dolayı da durumu hiç belli değildir.

Hiçbir sorun ve zorluk karşısında tavır alamaz. Eğridir. Her an bir yerdedir. İradeye sahip değildir. Olayın akışına tabidir. Hiçbir şeyle zıtlaşmaz. En büyük sorunların içinden yalalaklık ve yumuşaklıkla geçer. Bu nedenle hiçbir kriz ve olay onun için tehlikeli değildir. Bu devlet gider bir sonraki gelir. Bu komisyonda olmadı o seminerde olur. Bu gazetede olmadı

---

olsaydı bugün bizim halimiz bunlardan daha iyi olurdu. Elbette bütün bu yenilginin günahı insanlara değil böylesi sonuçları doğurmuş olan savaşların yanlış rehberliğinedir.

televizyonda olur. Bu devlet dairesinde olmadı o bakanlıkta olur. Elçilik işi tutmadı bakanlık tutar.

Bu yüzden bin defa daha durum değişse ve görünüşte hükümetler gelip geçse de yine aynı Batılılaşma hastası lideri Ehad dağı gibi yerinde oturmuş görürsün. Bu Batılılaşma hastası lider kurnazdır da. Çünkü her durumda dünyanın neresinde yaşadığını bilir. Nefes alınamayacağını bilir. Rüzgârın her an bir taraftan estiğini bilir ve pusulaya sahip olmaksızın güç çekiminin hangi tarafta olduğunu bilir. Bu yüzden her yeredir. Partide, toplumda, gazetede, hükümette, kültürel komisyonda, mecliste, müteahhitler birliğinde. Her yerde olduğu için çaresiz herkesle olması gerekir. Herkesle olduğu için çaresiz insancıl ve edepli olması gerekir. Ahmaklık yapmaması, itaatkâr, istekli, sakin olması gerekir. “Mücadelecilik”⁵² karşıtı da makaleler yazmalıdır. Felsefeden de habersiz olmamalı, özgürlükten de bahsetmeli. Bu nedenlerle veya kendini göstermek için bazen gönlüne bir karakter gösterme veya bir iş yapma ilhamı gelir. Fakat olayların akışına kapılıp gittiği için harekete geçene kadar iş işten geçmiş olur ve çaresizdir. Üstelik bir daha en küçük bir varlık göstermemesi için ona ders olur.

Batılılaşma hastası kişi karmaşık inanca sahiptir. Hiçbir şeye inancı yoktur. Ama hiçbir şeye karşı da inançsız değildir. Menfaatleri doğrultusunda hareket eder. Her şey onun için araçtır. Eşeği köprüden geçişsin sonra köprü olmuş olmamış önemi yoktur. Ne Allah’a ne de İnsanlığa dair bir inancı, bir amacı vardır. Ne toplumun değişip değişmemesi ne de dinin ya da dinsizliğin galip gelmesi umurundadır. Bazen kulübe veya sinemaya gittiği gibi Camiye de gider. Ama her yerde yalnızca izleyicidir. Bir futbol maçını izlemeye gitmiş gibi her zaman tribündedir. Hatta Bir arkadaşının ölümünde gözlerinin nemlenmesi, bir tapınakta dikkat kesilmesi ya da yalnızlık saatlerinde derin düşüncelere dalması ölçüsünde bile ken-

⁵² Sohen dergisi, 1340 Hordad başvurunuz.

disinden hiçbir şeye yatırım yapmaz.. Ve aslında yalnızlığa alışık değildir yalnızlıktan kaçır. Aslında kendinden korktuğu için her zaman her yeredir. Eğer uygunsu ve özellikle de fikir beyan etmek modaysa fikir beyan eder, ancak bunu sadece kendisinden daha fazla fayda sağlamayı umduğu birine yapır. Hiçbir zaman ondan bir feryat, itiraz veya bir “ama” ya da “niçin” işitmezsin. Her şeyi son derece ciddiyetle ve büyük bir ciddiyetle açıklar. İyimsermiş gibi davranır.

Batılılaşma hastası insan huzur arar, elbette filozofların tabiriyle olmasa da an'ı ganimet bilir. Arabası düzgünse ve bakımlı ise artık hiçbir derdi yoktur. Eğer eski zamanda “Evlat, ekmek, giyecek ve yiyecek” derdi Sa'dî'yi veliler yolculuğundan alıkoyduysa, başını ahırına sokmuş olan o, kendisinden başka kimse ile ilgilenmez. İşini hesapladığı, düşünmeden adım atmadığı her eylemini bir denklemin ürünü olarak gördüğü için, başkalarının işiyle bir olmaz kaldı ki onların gamında olsun.

Batılılaşma hastası insanın genellikle bir ihtisası yoktur. Her şeyin ehli hiçbir şeyin ustası değildir. Ama her halükârda eğitim almış, kitap görmüş belki de bir okul görmüş olduğu için her toplumda ağzı iyi laf yapar ve kendini önemli kimselelerin safına sokmayı iyi bilir. Belki de bir dönem bir uzmanlığa sahip olmuştur ama bu ülkede yalnızca bir uzmanlık ile hedefine ulaşamayacağını gördükten sonra çaresiz diğere işlere de el atmıştır. Tıpkı bir evdeki yaşlı kadınlar gibi, ömürleri boyunca edindikleri deneyimlerle her şey hakkında biraz bilgi edinmişlerdir, ancak bilgileri okuma yazma bilmeyen kadınların bakış açısıyla sınırlıdır.

Batılılaşma hastası insan da her şeyden az biraz bilgi sahibidir ve bakış açısı da televizyonda ne işe yarar, eğitim komisyonunda ve seminerde ne işe yarar, tirajı yüksek gazeteler için ne işe yarar, kulüpteki konuşmalar için ne işe yarar diye Batılılaşma hastalığı ile günün modası ile sınırlıdır.

Batılılaşma hastası insanın karakteri yoktur. Soysuz bir şeydir. Kendisi, evi, sözleri hiç bir şeyin rengini taşımaz. Daha çok her şeyin ve herkesin temsilcisidir. Kozmopolit değildir yani dünyalıdır. Hiçbir yerdedir. Karakteriz bir teklik ve özelliksiz bir karakterin karışımıdır. Emin olmadığı için inancını gizler. Komplımancı ve çıkarıcı olduğu gibi karşı tarafa güveni yoktur. Zamanımızda kötü zan egemen olduğu için hiçbir zaman gönlünü açmaz. Belki ele veren ve göze çarpan tek somut özelliği korkudur. Batı'da bireylerin karakteri uzmanlığa feda edilmiş olsa da burada Batılılaşma hastası insanın ne karakteri vardır ne uzmanlığı. Yalnızca korkuya sahiptir. Yarının korkusu, görevden alınma korkusu, adsız izsiz olma korkusu, beyin olarak başının içinde ağırlık yapan heybenin boş olduğunun keşfedilme korkusu.⁵³

Batılılaşma hastası insan süslüdür⁵⁴, kadın sıfatlıdır. Kendisine oldukça bakar ve ilgilidir. Hatta bazen kaşının altını alır, ayakkabısına, elbisesine ve evine oldukça önem verir. Her zaman sanki yaldızlı kâğıdın arasından açılmış gibi ya da falanca Batılı mağazadan gelmiş gibidir. Arabası her yıl yeni sisteme göre değişir ve bir zamanlar eyvanı, bodrumu, havuzu ve holü olan evi, şimdi her gün bir şeye benzer. Bir gün büyük, baştanbaşa pencereleri ve "Floresan"⁵⁵ lambalarıyla deniz kenarındaki villalara benzer, bir gün şatafata sahip, taburelerle dolu bir gazino şeklindedir. Başka bir gün her duvar ayrı bir renktedir ve bütün renklerden üçgenler sırt sırta

⁵³ Bu konuları teyit etmek için sevgili dostum Muhammed Ali İslamî'nin kalemiyle "İrân râ ez Yâd Neborîm" Yağma dergisi, 1340 İsfend, başvurunuz.

⁵⁴ Bu Yapmacıklık ya da Uygarlaşma hakkında işaret ettiğim Seyyid Fahrüddin Şâdmân'ın kalemiyle "Teshîr-i Temeddun-i Frengî" Çâp-ı Tahrân, 1136 başvurunuz.

⁵⁵ İttıla'at gazetesinde renkli bir ilandan aldığım su bir iki cümleye dikkat ediniz. (19 Ordıbehişt, 1342, sayfa:12) Tahrânın varoşunda yeni kurulan falanca şehir ve güzellikleri hakkında.

"Bu küçük şehrin kendine özgü mekanizması ve şaşırtıcı özellikleri gerçekten Avrupa ya da Amerika mimari üslubundan bir köşeyi bizim ülkemize nakletmiştir. Bu dağlık şehrin modern villaları Batı medeniyeti tutkunlarını ve orada eğitim görmüş olanları her zaman Avrupa ya da Amerika da yaşadıklarını hissedecekleri şekilde kendine hayran bırakır." Bundan fazla dile getirilir mi?

bütün yüzeyi örtmüştür. Bir köşede Hi-Fi radyo, diğer tarafta televizyon, diğer köşede evin kızı için piyona, diğer köşede stereo kolonlar. Mutfak ve gaz lambası, çamaşır makinesi ve ıvır zıvırlarla dolu diğer gedik, aralıklar.

Bu şekilde Batılılaşma hastası insan, Batı sanayi ürünlerinin en vefalı tüketicisidir. Eğer bir sabah uyanıp berber, terzi, ayakkabı boyacısı, tamirci her ne varsa kapanmış olduğunu görse, üzülür ve kibleye yönelir. Her ne kadar kiblenin hangi tarafta olduğunu bilmese de. Bütün bu işlerin varlığı ve saydığım o bütün Batılı sanayi ürünleri onun için her okulun, caminin, hastanenin ve fabrikanın varlığından daha önemlidir. Böylesi asılsız ve soysuz⁵⁶ bir mimariye ve böylesi sahte bir şehirciliğe sahip olmamız onun yüzündendir. Şehir caddelelerinin ve kavşaklarının floresan ve neonun arsız ışığı ile kuaförler şekline getirilmiş olması onun yüzündendir. Yalnızca Batı yapımı gazlı fırınların tüketimi için onay niteliği taşıyan yiyecekler olan ve böylesi kuru ve sıcak havada asla dudağa vurulamayan bütün yağlı ve etli yiyeceklerin ayrıntıları ile dolu “Gönül Yolu”⁵⁷ adıyla aşçılık kitabının basımı da onun yüzündendir. Pazar piyasasının harap etmeleri⁵⁸ onun yüzündendir. Devlet tekkesinin viran olması onun yüzünden-

⁵⁶ Bir arkadaş için ev almaya gitmiştik. “Durus”da Le Corbusier modern üslubu ile yapılmış ve Notre Dame du Hout olarak tanınan bir kiliseden aynen kopyalanmış bir evdi. Yalnızca bir burcu esikti. Ama aynı gedik aralıklar, aynı eyvan...

⁵⁷ Yusufi hanımın kalemiyle ya da tercümesiyle gösterişli ve de oldukça pahalı bir kitap.

⁵⁸ Bendenizin kalemiyle “Endişe ve Huner” dergisinde “Çend Kelime ba Meşşâtehâ” 1337 Aban başvurunuz. Ve bu konuda Abdülhüseyin Sepentâ “Kârvânserây-ı Safevî İsfehân râ Çegune Harap kerdend?” Armağan dergisi, 1342 Ferverdin başvurunuz.

Bunların yanı sıra değerli hocam Tekî Fedâkâr şahit olduğu çocukluk hatıralarından Zâyende Rûd’un kenarında Yezd yolu üzerinde İsfahan’da iki merdivenli bir minare olan “Menâr-ı Şehristân”ın tarihsel ve mimari açıdan ne detaylara ve ne öneme sahip olmasına rağmen Rıza Şah dönemi başlarında tuğlasiyla İsfehân Ferruh Abâd bahçesi harabesinde kışla yapımlar diye nasıl yıktıklarını naklediyordu. Bu iş kimin emriydi? O dönemde İsfehân’da ordu komutanı ya da buna benzer bir şey olan General Gloorup’un emriydi. Minareyi bir taraftan sağlamlaştırıp diğer taraftan boşaltıklarını sonra sağlam direklerin alt kısmına battaniye sarıp, benzin döküp yaktıklarını direkler yandığında minarenin o taraftan yandığını anlatıyordu.

dir.⁵⁹ Senato meclisinin bir yaratık gibi yapılmış olması onun yüzündendir. Eğer askeri güçler bu kadar şatafata sahiplerse ve göğüslerinde, omuzlarında ve omuz kordonlarında bir tuhafiyeci dükkânı ölçüsünde eşya asılı ise yine bu yüzündendir.

Batılılaşma hastası insanın gözü Batı'nın ağzındadır. Bizim küçük dünyamızda Doğu'nun bu köşesinde ne olduğuna dair bir işi yoktur. Eğer tesadüfen politikacı olursa, İngiliz işçi partisinin en küçük sağ ve sol eğilimlerini bilir ve Amerikan senatörlerini kendi memleketinin devlet bakanlarından daha iyi tanır. "Times" ve "News Chronicle" yorumcularının isim ve âdetini Horasanlı uzak düşmüş amcaoğlunun adı ve âdetinden daha iyi bilir ve peygamberlerden daha doğrucu olduklarını zanneder; peki niçin? Çünkü bunların tümü kendi memleket içinde her politikacı, yorumcu ya da iç temsilciden daha etkilidirler. Eğer edebiyatçı olsa yalnızca bu yıl Nobel ödülünü kimin kazandığı ya da "Gancourt" ve "Pulitzer" in kime ait olduğu ile ilgilidir. Eğer araştırmacı ise el el üstüne atar ve memleketteki bu bütün araştırmaya değer konuları görmezden gelir ve yalnızca falanca oryantalist onun araştırmaya değer konusu hakkında ne söyledi ve ne yazdı onu takip eder. Eğer haftalık gazeteleri ve resimli dergileri okuyan sıradan insanlardan biriye, onların ne kadar zavallı olduklarını gördük.

Her halükarda bir kuran ayeti ya da hadis ile hepimizin ağzının kapatıldığı ve her muhalifin yerine oturduğu bir dönem vardı. Şimdi her konuda falanca Batılıdan bir cümlelerin nakli bütün ağızları kapatıyor. Bu konuda iş, Batılı falcı ve astrologların kehanetlerinin bir anda bütün dünyayı telaşa düşürüp, korkuya sürükleyeceği bir rezalete varmıştır. Artık vahiy kutsal kitaplarda değil, Avrupa kitaplarında ya da Reuters, United Press ve benzeri büyük kurumsal haber

⁵⁹ "Her kim geldiyse yeni bir bina yaptı" takibiyle, mühendis Furûğî'lerin ilk adımıyla üstelik onun yerine değil hatta oldukça daha ötesine Milli Ticaret bankasını yaparlar.

üreticilerinin (sahte ya da başka türlü) muhabirlerinin dudaklarında aranmaktadır.

Bir kişi bilimsel yöntemi, makine üretim yöntemlerini ve Batı felsefesinin temel varsayımlarını yalnızca Avrupalı ya da Batılı kitaplar aracılığıyla öğrenmeye çalışabilir, ancak bir Batılılaşma hastasının Batı felsefesinin temel varsayımlarıyla hiçbir ilgisi yoktur. Doğu hakkında bilgi edinmek istediğinde bile Batılı kaynaklara başvurur.

Batılılaşma hastası memleketlerde oryantalizm konusunun (muhtemelen sömürgeciliğin kökünde yetişmiş bir parazittir.) akıllara ve düşüncelere egemen olması bu nedendir. Mesela İslam felsefesi, Hindistan'daki Yogilerin adetleri, Endonezya'daki hurafelerin yayılmasının hakikati, Araplar arasında millî spiritüalizm gibi Doğu konusu söz konusu olduğunda, Batılılaşma hastaları yalnızca Batılı uygun kaynaklara ve ölçütlere müracaat ediyor.

Batılılaşma hastası insanın kendisini bile oryantalistlerin dilinden tanınması bundan dolayıdır. Kendisini, kendi eliyle oryantalistin mikroskopunun altına koyar ve hissettiğine, gördüğüne, tecrübe ettiğine değil de onun gördüğüne güvenir. Bu artık Batılılaşma hastalığının en çirkin dışavurumlarıdır.⁶⁰ Kendini hiç bilirsin, düşünmezsin, kulağına, gözüne olan güvenini yitirirsin ve hislerinin bütün inisiyatifini oryantalist olarak söz söylemiş ve yazmış olan eli kalem tutan bir âcize verirsin. Aslında ben bu oryantalizmin ne zamandan beri "İlim" haline gelmiş olduğunu da bilmiyorum. Eğer falanca Batılının Doğu meselelerinde dilbilimci, lehçe bilimci, müzisyen olduğunu söylersek bir görüştür veya eğer antropolog, sosyolog olduğunu söylersek yine bir dereceye kadar

⁶⁰ Bu konuda en yeni örnek olarak Jan Rypka'nın kalemiyle "Râhnomâyî Kitâp" dergisinin "Der Mehzer-i Ârif-i İrânî" makalesi, sayı:1-3, 1342 Fer verdin -Hor dad başvurunuz. Şeyh Şemsu-l Urefâ ve kerametlerinin keşfi konusunda övgülerle dolu bir makaledir. Jan Rypka'nın Çek (Skoda) uzmanların tercümanı olarak yirmi yıllık bir dönemde İran'a gelip sonraları bizim için bir edebiyat tarihi yazdığı olduğu aklınızda bulunsun.

bir görüştür. Fakat oryantalist genel olarak nedir? Yani Doğu dünyasındaki bütün gizli şeylerin âlimi mi? Yoksa Aristo'nun döneminde mi yaşıyoruz? İşte bu yüzden emperyalizmin kökünde büyüyen bir parazitten söz ediyorum. UNESCO'ya bağlı bu oryantalizmin kendi örgütleri, iki yılda bir ya da dört yılda bir yapılan kongreleri, üye organları, geliş ve gidişleri var.

Talihsizlik şu ki, bizim çağdaşlarımız özellikle de hem siyaset hem de edebiyatla uğraşanlar (bu, batı ülkelerinde siyasetin ve siyasetçilerin özelliklerinden biridir; siyasetçiler genellikle edebiyatçılar ve saygıdeğer kişiler arasından seçilir ve buna bağlı olarak tersi de doğrudur, her önde gelen siyasetçi kitap yazmak zorundadır).

Kendi Batı ülkesinde hiçbir uzmanlığı sahip olmamış, her bilim, meslek, teknik ve zevkten nasipsiz kalmış bu oryantalistler bir Doğu dili öğrenerek kendi memleketinin gizli ya da aleni bir şekilde dış işleri bakanlığının hizmetine girmiş, daha sonra Batı yapımı makinenin ardından ya da onun öncü askeri olarak teknik uzmanlarla birlikte Batılı sanayi ürünlerini satarken, vefalı müşterinin gönlü " bak, gördün mü? İşittin mi? falanca ne kadar güzel Farsça konuşuyor" diye mutlu olsun diye dünyanın bu tarafına ihraç edilmiştir. Kitapları, araştırmaları, kazıları, şiirleri, müzikolojileri olan oryantalistlere bu şekilde sahip olduk.

Makinenin ve onun sunduğu dönüşümün bu kadar revaçta olduğu bir piyasada Batılı oryantalist bu ihtiyacı nasıl karşılar? Gelir, Molla Sadra üzerine bir çalışma yazar, Çağın İmamı'na inanç ve inançsızlık üzerine ya da Şeyh Paşm addin Kaşkulî'nin harikulade eylemleri üzerine araştırma yapar.

O zaman sadece tüm Batılılaşma hastaları her yerde bu görüşe başvurmakla kalmıyor, aynı zamanda camilerde, minberlerde (Batı'ya ve Batılılaşma Hastalar'na karşı son kale olduğu varsayılan) Carlyle, Gustave La Bon, Gobineau,

Edward Browne veya diğerlerinin bir kişinin, eylem tarzının veya dini okulun doğruluğu konusunda nihai otorite olarak gösterildiğini birçok kez duydum.

Üniversite ve araştırma olanaklarına ve iyi stoklanmış kütüphanelere sahip olan Batılının, Doğu dilleri, dinleri ve geleneklerinin incelenmesi söz konusu olduğunda bile Doğulu meslektaşından daha iyi bir bilimsel yöntem kavrayışına, daha özgür bir ele ve daha geniş bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla onun görüşleri, bu bilimsel yöntemden ve araştırma olanaklarından yoksun olan Doğuluların görüşlerinden daha ağır basmaktadır.

Belki de dünyanın o tarafındaki müze, kütüphane ve üniversiteler bu tarafın yağmalanmış tarihi eserleri, antikaları ve kütüphaneleriyle dolu olduğu için, Batılı bir araştırmacı Doğu meselelerini tanıma konusunda daha çok materyale ulaşma imkânına sahiptir. Bu nedenle de, Doğu kaynaklarının çoğuna başvurmak için Batı'da aramak gerekir.

Belki de Doğulu henüz bu alemlere ulaşamadığı ya da günlük ekmek ve giysi sorunlarına takılıp kaldığı için ruhani ve dünyevi olan üzerine konuşmaya vakit bulamamıştır.

Ve belki de binlerce daha. Ve ben bütün bu olasılıkları çaresiz olarak kabul ediyorum. Ama siz

Hem Doğulunun hem de Batılının tek bir yöntemle ama iki ayrı bakış açısıyla görüş sunduğu durumlar için ne diyorsunuz? Batılılaşma hastasının gözünde Batılı araştırmacının ya da oryantalistin görüşünün, her şekilde Doğulu araştırmacını görüşüne tercih edildiğini onaylamıyor musunuz? Bunu defalarca tecrübe ettim.

Ve son nokta olarak bu ülkedeki Batılılaşma hastası asla petrol meselesi diye bir şey bilmez. Bu konuda sesini çıkarmaz, çünkü kendi geçimi söz konusu değildir. Bazı durumlarda geçimini bu yolla sağlasa bile, petrol konusunda asla başını ağrıtmaz. Petrol söz konusu olduğunda tamamen vaz-

geçmiştir. Eğer fırsat çıkarsa, petrolün hizmetçiliğini veya telallılığını yapar. Onlar için dergiler yazar (bkz. Keşf [Keşif]) ve filmler yapar (bkz. Movç ve Mercan ve Hârâ [Dalga, mercan ve granit]). Ama aramızda kalsın Batılılaşma hastası insan hayal perest değildir. İdealist de değildir. Gerçekle işi vardır. Bu ülkede gerçek petrolün dertsiz, sıkıntısız ilerleyiştir.

BİRBİRİNE GİRMİŞ BİR TOPLUM

Peki bu liderler tarafından yönetilen bir toplum yani bizim Batılılaşma hastası toplumumuz hangi niteliklere sahipmiş bir bakalım. Sosyal ve ekonomik açıdan toplumun nasıl uyumsuz ve düzensiz bir örgütlenmeye sahip olduğunu, pastoral bir ekonomi ile tröst ya da kartel niteliği taşıyan, dışarıdan gelen büyük ekonomik güçlerin hakimiyetindeki kırsal ya da yeni kentleşmiş bir toplumun bir karışımı olduğunu gördük.

Hepsine birlikte sahibiz. Yeni ve eski kurumların yaşayan müzesiyiz. Hala bu ülkenin en az bir buçuk milyon nüfusu göçebe. Ve bunlar resmi istatistikler, yani düzeltilmiş istatistikler. Aşiretlerin aslında toprağa yerleşmemiş, ancak önlerine çıkan her yerleşimi harap eden üç milyondan fazla⁶¹ kişiyi içerdiğini öğrenmek için Savunma Bakanlığı'na ve Mahkemeye bağlı Aşiretler Dairesi'ne gitmek gerekir.

Çobanlıkla geçinirler, %95'i 'i yoksulluk, sefalet ve serseriliğin vücut bulmuş halidir. Bütün yılı dünyanın en ilkel nimetlerini yani suyu aramada yazlık yerlerden kışlıklara giderek ya da aksini yaparak geçirirler. Şimdi şefleri tüm iç ve

---

⁶¹ 1962 yılı nüfus sayımına göre İran nüfusunun toplamının %15'ni İran kabileleri oluşturuyordu. Geriye kalan %25'i şehirde oturanlar, %60 ' ise köyde oturanlar. Bazı tarihsel etkenler nedeniyle Feodalizm ve Kabile sistemi İran'da birlikte gelişmeye yöneldiler ve yalnızca feodal sistemde kendisini gösterebilen güç kabile sistemiydi. İran'da hâkimiyeti sağlamış bütün hanedanlar eğer kabilelerden çıkmış ise bu bir tesadüf değildir. Hatta meşrutiyet ve kargaşaları döneminde kabile liderleri (Bahtiyari) ve büyük arazi sahipleri (Sipehsâlâr,Tenâkaboni ve diğerleri) resmen olaylara katıldılar. Tahran'da İngilizceye tercüme edilmiş olan 1963 yılı "Sedâ-yi Irân" yıllığı sayfa 419'dan nakledilmiştir.

dış politikalarımızda ipleri ellerinde tutuyorlar. Resmi olarak sınırların koruyucusu ve Şah'ın adanmışlarıdır ve karşılığında aldıkları vergiler de budur.

Ama aslında güvensizliği peşinden sürüklerler ve yerine korkuyu bırakırlar. Liderleri bütün kabul törenlerine katılır ve e her fırsatta tebriklerini telgrafla bildirirler. Ancak hâkimiyet alanlarında huzur hayali kuran herkes için sürekli bir tehdittirler. Başat hanı hala bir petrol şirketinden yıllık falanca miktar vergi alıyor. Hayat-î Davudî aşiretinin Hanı, Harg Adası'nı yönettiğini ve konsorsiyuma devredebilecek konumda olduğunu iddia ediyordu ve bunun haklı sebepleri vardı.

Kaşkay hanı İsviçre'de yönetimi eline geçirmiş ve geri dönüp ülkeyi birbirine katsın diye fırsat beklemektedir. (Bazı hükümetlerin 1341/1962 nevrüzünde Firuzabad'da saraylarını ve yaşamlarını nasıl viran etmiş olduklarını gördük.) Ve eğer Bahtiyarîler sakinlerse meşrutiyetin başlangıcından itibaren pek çoğunun saray çevrelerine senatörlüğe, emniyet kurumu başkanlığına, vs. ulaşmaları nedeniyledir.

Bu memlekette bir işe başlamak için ilk önce aşiretleri yerleştirmek gerekir. Elbette şimdiye kadar yapmış olduğumuz yoldan değil. Asla. Zorbalık yoluyla değil hatta detaylı, mantıklı ve hesaplanmış bir yolla. Her biri için su ve ekilebilir alan belirlenerek, her kabile için yeni tarım aletleri hazırlanarak, her kabilenin bireylerini gelecekteki evlerinin inşaatına katılmaya mecbur kılarak ve her yeni kurulmuş köy için sağlık, kültür ve teknik tamir merkezleri kurarak...

Her halükârda göçebe çadırların direkleri köy evlerine dönüşmedikçe, göçebe kadın ve erkekler tarımcılıkla tanışmadıkça, göçebe çocuklar okul çatısı altında eğitim görmedikçe bu memleketteki her reformsal adım ya halkı kandıran bir yalan ya da çocukça bir iddiadır. O zaman böylesi bir durumda göçebeler hakkında hükümet politikamız artık canları çıkıncaya ve varlıklarından bir iz kalmayıncaya kadar kronik-

leşmiş fakirlik ve hastalıkları içersinde çürüsünler ve sürekli kuraklıklar karşısında titresinler diye onları kendi haline bırakmaktan ibarettir.

Çalışkan halkın %60 ile %70'nin özet olarak hem bu kıtapta hem de Ovrâzân'da ve Tât-nişînâ-yi Bolûk-i Zehrâ'da geçen tarzda köylerde yaşadıklarını gördük. Yeni kurulan şehirler günden güne tam da kanserli bir hücre gibi gelişip, ilerlerken gün be gün küçülüp, zayıflayan köyler. Çölün her tarafından tıpkı mantar gibi biten ama ne suyu, ne elektriği, ne sokağı, ne caddesi ne telefonu ne de alt yapı planı olmayan bir şehrin genişlemesi bir kanserin ilerlemesinden başka neye benzetilebilir ki? İnsanları o köylerden koparıyoruz, bu şehirlere getiriyoruz. Şehirde nadiren iş olması eğer olursa da mevsimlik iş olması dışında aslında bu şehirlerin o köylerden hiçbir farkı yoktur. - Son on yıldır sergiledikleri bu sanal dönüşüm maskesiyle küçük arazi sahibi sınıfını da ekleyerek iş daha kötüye gitti.

Bu sınıfı iki yüz yıl önce oluşturmuş olsaydık, şimdiye kadar en azından gerçekten adam akılı bir meşrutiyete sahiptik.

Ancak şimdi artık "kooperatif"ten bahsediliyor. Artık küçük arazi sahibi sınıfı yaratmak hedefiyle toprak bölme uygulamasının modası geçmiştir. Toprak bölmek bu şekilde tarımın makineleşmesinin önüne en büyük engeli koyar. Ne makinenin küçük arazi sahibine tahammülü vardır ne de küçük arazi sahibinin yeni tarımın makineleşmiş aletlerini edinme gücü vardır. Biz de var olan bireysellik psikolojisiyle köylülerin çoğunluğunun kendi kendilerine toplanıp, sermaye yatırıp, köye makine ithal etmeleri asla inanılacak gibi değildir. Bu konuda ben sözü kısa kesiyorum. Daha fazla ayrıntı için, dostum Hüseyin Malik'in 'Ulûm ve Zindeğî'nin (Bilim ve Yaşam) çeşitli sayılarında kamuoyunun değerlendirmesine sunduğu çok kesin tarım planına bakınız.⁶²

⁶² "İlm o Zindeğî", 1338 yılı sayıları, dördüncü, beşinci ve altıncı kitap(tamamen toprakla ilgili deyimlere özgüdür.) ve son defa aynı derginin 1339 Aban onuncu kitabına başvurunuz. Bunların hepsi toprak paylaşımı uygulaması başlamadan önce eylemsel olarak söylenmiş ve yazılmıştır.

Her halükârda askerlik belası köylerden kazanmadıkça, şehir kuruntusu için içinde oldukça ve göçebe korkusu baki kaldığı sürece köyler bayındır olmayacak. Köye yol ulaşmadıkça, köy evlerini elektrik aydınlatmadıkça her otuz ya da kırk köye bir tarım makinesi tamir istasyonu düşmediği sürece, tarım makineleşmeden kalacaktır. Küçük arazi sahibi sözü oldukça, her köy okulunda bir mekanik öğrenim sınıfı kurulmadıkça makine köylülere yabancı kalacak ve yıkım tahribat ve karışıklık dışında bir etkisi olmayacak.

Ama Kentler, her geçen gün büyüyen bu kanserli üyeler, hiçbir düzen ve özgünlük olmadan, her gün Batı endüstrisi tarafından işlenen daha fazla gıda talep ediyor. Gün be gün biraz daha çöküş, köksüzlük ve çirkinlikte tek tip hale geliyor. Yönetmeliğe göre meydanın ortasında heykeli olan her kavşak; harabe halindeki çarşıların çatıları; dağınık mahalleler; su, elektrik ve telefon hizmeti yok; sosyal hizmetler yok; sosyal merkezler ve kütüphaneler yok; harabe halindeki camiler; işleyen partiler, kulüpler, eğlence yerleri yok. En fazla ayak takımını kımıldatmak için bir araçtan başka bir şey olmayan ve yalnızca vakit öldürülebilen ve bağımsız bir şekilde eğlenebilen bir iki sinema... Bizim sinemalarımız ne bir eğitim verir ne de toplumun fikri değişimine yardım eder. Dünyanın bu tarafında her sinema "Metro Goldwyn Mayer"ın asıl hissedarları milyoner olsunlar⁶³ diye şehir halkından her birinin haftada iki ya da üç tümen attığı çocuk kumbarasından başka bir şey değildir. Bizim şehirli halkımızın fikir üreticisi ya bu sinemalar, devlet radyosu ya da haftalık dergilerdir. Yani tümünü tek tipleştirmek. Herkesin evi benzer, herkesin kıyafeti tek tip, bavullar, kaplar, plastik kadehler, tarzlar, hepsinden daha kötüsü düşünce tarzları. Yeni kurulmuş şehirlerin en büyük tehlikesi işte budur.

⁶³ Tahran halkı her ay 23 milyon tümen sinemaya parası öder. Sinema sahibi her filmden asıl değerinin yedi katı kar sağlar. Bu başka meslektaş "Rûşenfır" den nakledilmiş Hândenihâ (sayı: 96, 30 Mordad1341) dergisinin bir makalesinin başlığıdır.

Eğer yaşamda ve düşüncede tek tiplilik, gelişmiş bir makine üreticisi toplumda insanı makinenin kölesi yapacak kadar tehlikeliyse, makinenin sadece tüketicisi olan bizler için iki kat daha tehlikelidir; bizi makineye iki kat daha fazla köleştirir. Makineye hizmet eden bir Batılı, en azından demokrasiden haberdardır. Çünkü parti makinenin ardından gelir.

Ama burada partimiz yok, okulları her geçen gün küçülen dini cemaatlerimiz ve Dekyanus döneminden kalma bir hükümetimiz var. O halde eğer makineye hizmet etmemiz ve tek tiplleşmemiz kararlaştırılırsa vay halimize! Artık ne asıl kalır ne kopya.

Böylesi bir memlekette düşünce üreticisi büyük sistemler şirketlerin inisiyatifinde olmamalı. (Örneğin televizyon, burası demir perde arkasındaki memleketlerden değildir.) bizim gibi gelişmekte olan bir ülkede böylesi sistemler toplum yararına ve toplumun inisiyatifinde olmalı ve yazar ve aydınlardan seçilmiş meclisler aracılığı ile hiçbir maddi ve özel propaganda amacı olmaksızın yönetilmelidir.

Bir dönem herkesin artık büyük arazi mülkiyetleri ve taşınamaz mülkiyetlerin bugünlerde işe yaramadığından habersiz bir şekilde tehlikesinden bahsetmesi adet haline gelmişti. Ülkedeki yönetici de dâhil olmak üzere herkes, mülklerin bölünmesi üzerine kafa yoruyor ve bunu hatalı bir şekilde tüm sorunlarımızı çözenin anahtarı olarak sunuyor.

Bugünlerde tehlikeli olan şey taşınabilir büyük mülkiyetlerdir. Paradır, hisse senedidir, banka kredisidir, yabancı bankalara yatırılan sermayedir, endüstri işinde imkâna sahip olan kişisel güçlerdir. Büyük hisse sahipleri, ulusal tröstler ve özellikle kültürel endüstri denilebilecek şeyi yöneten kimselelerdir. Onları millileştirmek ya da sosyalleştirmek için tehlikelerini düşünmek ve plan yapmak gereklidir.

Ama siyasi açıdan biz başına buyruk ve aynı zamanda bağımsız bir hükümetin bayrağı altında yaşıyoruz. Süs olarak

başına buyrukluğun ve özgürlüğün var olduğu bütün yarı özgür görünümlerine rağmen. Bu açıdan onun karşısında hiçbir kaçış, hiçbir ümit, hiçbir özgürlük, hiçbir hak ve hiçbir bağımsızlık yoktur. Bütün bunlara rağmen bir nefes alınabilir ve gördüğünüz gibi sessiz sedasız bir çılgık atılabilir. Çünkü sokaktaki her sıradan insan devletin silahlı hizmetçisi ya da sansürcü olsa bile gönlünün derinliklerinde hala aynı umursamaz ve taassuptan uzak “bu da geçer”çilik vardır. Hala daha makinenin zorlaması karşısında kurumların elinde kuru, taşlaşmış, karmaşık hale gelmemiştir. Bu geri kalmışlığın ve ikelliğin son üstünlüğünü de kaybettiğimiz güne eyvahlar olsun!

Her halükârda bu ülkede ordu bütün olaylara hâkimdir, bütün durumların son belirleyicisidir ve memleketin bütün avantajlarından ilk yararlanan onlardır. Resmi olarak bütçenin yüzde 30’u, gizli olarak da ulusal bütçenin yüzde 54’ü silahlı kuvvetlerin idamesi için harcanıyor; üstelik genel felaketler dışında sadece onları beslemek için yapılan dış yardımlar da cabası.

Ülkenin yasama organının bugünkü duraklamadan önce yıllarca ilgisizlikle boğuştuğu, yargı ve yürütme güçlerinin birbirlerinin işlerine büyük ölçüde müdahale ettiği ve idari kurumların hala ulakların katırlara bindiği çağlardaki gibi uyusuk bir şekilde çalıştığı gerçeklerini bir kenara bırakalım.

Asıl gerçek ise bu zayıf bedenin böylesi büyük, iddiacı ve hastalıklı bir kafaya tahammülünün olmamasıdır.⁶⁴

⁶⁴ Bugünlerde askeri güçler hakkında tartışma belki de yabancı bir zorunluluk nedeniyle yüksek tirajlı gazetelere dahi çekilmiştir. İttıla’at, 19 Hordad ve 16 tir 1341 sayılarındaki Dâryuş Humâyun’un kalemiyle “Erzyâbî Nakş-ı Ertiş” adlı iki makaleye başvurunuz. Bu Dâryuş Humayun İttılaat’ın onuru olan birkaç kalem sahibinden birisidir. Bu birkaç cümle birinci makededen: “İran ordu teşkilatı ekonomik ve toplumsal gelişimin genel gidişatından ayrıldığında ülkenin menfaatleri ve imkânlarına göre ondan daha geniştir. Savunma ile ilgili görüşler yerinde saklıdır, fakat ordunun rolü bütünüyle dahilidir.... (Ve son makale) “İran gibi bir ülkede silahlı kuvvetlerin iş gücü ve imkânları ülke yapısında göz yumulabilecek bir şey değildir.”

Bu bütün ordu ne için? Sınırları korumak, güvenliği ve ulusal birliği sağlamak için olduğunu söylüyorlar ama gerçekten mi? Sınırlarımızın şirketler karşısında nasıl oldukça etkilenebilir olduğunu ve ulusal birliğimizin de nasıl içerden parçalanmış olduğunu gördük. Kendimizi savunmak zorunda kalabileceğimiz başka ne tür bir saldırı olabilir?

Bütün bu askerlerden ve silahlardan ne 1320/1941 Şehrivar'da ne de 28 Mordad'da bir iş çıkmadı. İtibarları devam etsin ve kişisel hükümete kredi olsun diye memleketin en seçkin gençlerinden yüz elli bin kişiyi dışının köküne kadar silahlandırıp onları yedirip içirmek. İşte bizim ülkemizin askeri kuruluşunun tüm anlamı budur.

Ancak önümüzde duran dönüşüm ve durmaksızın inşa etme ikliminde, tüm bu emek gücünü orduya hizmet olarak milli sermayeye en küçük yararı dokunmayan işlere mecbur kılmak asla uygun değildir.

İçinde bulunduğumuz günlerde askerlik adı altında gel-sinler ve kışlalarda gelecekteki belirsiz düşmana karşı savaş tekniği öğrenmekle meşgul olsunlar diye köyleri böylesi canlı iş gücünden yoksun bırakmamak gerekir. Kimse ellerini kavuşturup, en az üç yüz bin iyi idmanlı omuzu silah taşımaya ve Herat kuşatmasından bu yana bize hiçbir faydası olmayan taktikleri uygulamaya zorlayamaz.

Üstelik toplu savunmanın hatta endüstriyel ve ilerlemiş devletlerin program başlığı olduğu bir dönemde. Hükümetlerin kaderlerini ve dünya sınırlarını savaş meydanında değil müzakereler masasının başında belirledikleri bir zamanda. Böylesi bir dönemde artık yardım olarak verilmiş askeri topların yüksek menzilinden söz söylemek gülünçtür.

"İran ordusu silahaltındaki yaklaşık 150.000 kişisiyle, ülkenin milli bütçe ve gelirinden sahip olduğu büyük pay ve her yıl saflarına girip çıkan on binlerce adamlarıyla bağımsızlığı ve güvenliği koruma vazifesine görevlendirilebilecek ayrı bir sosyal kurum değildir. Acaba ülkemizde hala uluslararası savunma düzenlemelerine dayanmaksızın askeri sistemimizin bir şeye alınmadığını idrak etmemişler mi?"

Tanklarla askeri geçit yapmak, paraşütçü ya da komando birlikleri eğitmek yalnızca üniversite gençlerinin gösterilerini ya da Fevziye medresesindeki öğrencilerin gürültüsünü bastırmayı sağlar. Nitekim böylesi küçük bir kargaşayı bastırmak için asla bu kadar silaha ve adama ihtiyaç yoktur. Objektif bir şekilde yalnızca ikinci dünya savaşı sonrası zorunlu silahsızlanma karşılığında çöken ekonomilerini yeniden yapılandırma gücünü bulan Japonya ve Almanya 'ya bakalım. Öyle ki aradan yirmi yıl geçmeden galip devletlere sundukları ekonomik rekabet tehdidi tüm dünya pazarlarında alarm zillerini çaldırdı.

Eğer bu iki devletten her biri savaştan önceki dönemlerde olduğu gibi insani ve ekonomik gücünün büyük bölümünü silahlandırma yolunda boşa harcasaydı acaba bugün ekonomi ve politikasındaki böylesi bir restorasyonda başarılı olur muydu? Sekiz yıllık savaş ve kan dökmeden sonra Cezayir sorunun son çözümünün çöl petrolünü bırakıp bağımsızlığı almak olduğu böylesi bir dönemde artık asker ve silah kardeş öldürmekten başka hangi işe yarar? Fransa bütün o görkemi, bütün o paraşütçü ve komandolarıyla on milyonluk Cezayir'i ezemediyse o zaman biz yüz elli bin askerle kime rakip olacağız? Güvenlik güçlerinden yalnızca polis ve jandarma ile yetinmemiz bizim hayrımızdır.

Eğer şu anda böylesine cesur bir plan yapılamıyorsa, kesinlikle ve ısrarla tüm kırsal kesimin yeniden canlandırılması için gerekli teknik ve zanaatların öğretildiği merkezler haline getirilmelidir bugünün askerlerine, yarının köylülerine her mahallede gerekli olan teknikler, teknolojiler, genel ve özel bilgiler öğretilmelidir.⁶⁵

⁶⁵ Bu kitabın birinci ve ikinci baskısı arasında kültür bakanlığı birçok propaganda ile "Bilgi ordusu" kurdu. Yani diploma sahiplerini kura çekilişiyle salt askerlik yerine, dört aylık askeri hizmetten sonra aylık 150 tümen maaşla köy öğretmenliğine gönderiyordu. Şimdiye kadar iki üç dönem gerçekleştirdiler ve her dönemimizde iki ile üç bin "Bilgi Ordusu" şehire ye da köye ait detaylı gösterimlerle köylere gönderildi. Görünürde faydalı ve bu diploma ordusundan az bir grubun vakit öldürmesini engelleyecek bir iştir. Fakat aslında memleket

Bugünün politikasında göze çarpan bir diğer nokta ise Batı demokrasisine yaptığımız gösteriştir yani gösteriş demokrasisi yapıyoruz. Batı demokrasisi ya da koşulları ve nedenleri hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Konuşma özgürlüğü, inancı ifade etme özgürlüğü, burada devletin tekelinde olan medyaya erişim özgürlüğü, zamanın hükümetinin görüşlerine aykırı görüşlerin yayınlanması özgürlüğü, bunların hiçbirisi yoktur.

Hükümetlerimiz ancak kendilerine borç verecek olan yabancı politikacının ağzını kapatabilsinler diye gösteriş demokrasisi yaparlar. Batı demokrasisinin partilere dayandığını partilerin ise kalkınmış bir ekonomiye tabi olduklarını gördük. Yoksa bizde çokça var olan siyasi partilere dönüşürler. Ve bizim gibi bu siyasi partiler her ne kadar emir üzerine kurulu, birkaç günlük değillerse de ve de tamamen maddi nedenlerle bir araya gelmemişlerse de kesinlikle bir partiden öteye geçemezler. Hareket etmek, siyasi mücadele vermek için özgür bir elleri olmadığı için (kulüpler yok, özgür basın yok, parti ve sokak yok) kendilerini hafiyelik ve şehitlik gösterileri ile tatmin eden bir parti.

Bu partiler ister dini bir renge sahip olsunlar isterse siyasi bir duruşa belki bir gün işe yaracak olan bir direnişin tohumundan başka bir şey değiller. Halkla koptukları ve onların mücadelelerine dahil olmadıkları için halkla irtibat yolları ka-

---

eğitiminin askerileştirmeye dair en büyük ilerlemedir. İster övünç olsun ister ihanet, ilk adım eski şair, Senatör ve zamanın kültür bakanı Doktor Pervîz Nâtil Hânlerî'ye aittir. Kültür bakanlığının bu girişiminin sonuçları ordu gölgesi altında değil öğretmen okullarının gözetiminde işleseydi ve daha fazla gönüllü sayısı kabulü ve böylesi gönüllülerin askerlikten muaf tutulması şartı gerçekleşseydi faydalı olurdu. Her halükarda bendenize ve aşağıdaki nedenlere göre bu girişim oldukça zararlı olmuştur:

- a) Böylesi bir planla Amerikan politikasının baskında yer alan Savaş Bakanlığı bütçesinin %30'luk yükünü eksilttiler ve Kültür bakanlığının omzuna yüklediler.
- b) 1341 yılı maaş artışından sonra(Drağış Bakanlığı zamanında) (en az 500 tımene göre) yeni itibar kazanmakta olan öğretmenlik mesleğini orduda angaryaya denk hale getirip yeniden itibarsız kıldılar.
- c) Ordudan en uzak devlet kurumu olan eğitim bakanlığını bu şekilde ordunun mahmuzu altına attılar.

panmıştır, onların ağlayıp inlemesi bile yalancıdır. En fazla, işini bölgesel ve ulusal zemine çekmek isteyen bazı yabancı siyasi güçlerin işine yararlar.

Doğunun bu köşesindeki darbelerin ve hızlı hükümet değişikliğinin geneli eğer o siyasi partilerin eliyle olmasa da bu partilerin adınadır. Ancak aslına bakılırsa falanca yabancı partinin çıkarınadır.

Her halükarda böylesi bir durumda bizim Batı demokrasisi iddiasında bulunamadığımız kesindir. Ne bu taklide izinliyiz ne de bizim hayrımızadır. Batı demokrasisi gösterişi yapmak Batılılaşma hastalığının belirtilerinden bir diğeridir. 6 Behmen seçimlerinde toprak sahiplerinin köylerden kamyonla ve zorla seçmenleri sandık başına götürdüklerini, ondan sonraki seçimlerde şehir sandıklarını bakanlıkların ve devlet dairelerinin kapısının önüne bıraktıklarını ve seçimlerin sonucunun açıklanması ile birlikte sonraki ayın maaşının verileceğine dair genelge yayınladıklarını gördüğümüz bir zaman vardı. Tam olarak “ağır yük eşeğin yanına ” hikâyesi olmuştur. Bu şekilde seçim özgürlüğü ve seçmen çokluğu hakkında ortaya ne iddialar atıldı!

Bu ülkede halkın görüş ve iradesinin tezahür ettiği aşğıdaki koşullar yerine getirildiği zaman ancak demokrasiden söz edilebilir:

- 1- Büyük yerel güçlerin, toprak sahiplerinin ve geriye kalan kabile reislerinin oy kullanımına müdahale etme yetkisi alınır
- 2- İletişim ve propaganda araçları yalnızca dönem hükümetlerinin tekeline değil muhaliflerin de kullanımına bırakılır
- 3- Partiler küçük siyasi gruplaşmalar örtüsünden çıkıp gerçek surette işleyiş gücü elde eder ve geniş hâkimiyet alanı kazanır
- 4- Güvenlik güçlerinin (emniyet kurumu) ülke işlerine müdahalesi şiddetli bir şekilde engellenirse

Bir zamanlar özgürlüğün yokluğuna karşı genel bir hay-kırış vardı, çünkü insanların oyunu elinde bulunduran son kişi, yani muhtar, jandarma, hâkim, toprak sahibi ve hisse-dar hariç, insanları oy verme yerine götürüp getiren ve yarım günlük kayıp ücretlerini tazmin eden bir kişi vardı.

Ama emniyet kurumunun sandıkları bir yere doldurup, temsilci listesini de kendisinin verdiği bir zamanda ne söy-lenebilir? Şimdi artık feryat etmenin dahi bir faydası yok. Memleketin aydın kişileri yenildikçe emniyet kurumu galip geldi.

Aydınların eğirdiği ipler, yeni filizlenen bu örgütün çe-keceği yeni ipler haline geldi; böylece korkutma, tehdit, hapis ve sürgün yoluyla işleri öyle bir ayarladılar ki, nitekim hiçbir huzursuzluk çıkmadan ve tam belirlenen zamanda Meclis'in iki kanadı iki gül destesi gibi açılabilirdi.

Pekâlâ, niçin böyle oldu? Çünkü insanların demokrasi kavramından haberi yoktu.

Olsa dahi böylesi kaderlerinin inisiyatifini sessiz ve sa-kin bir biçimde aydın temsilcilerin eline bıraktıkları o bütün özgürlük taraftarlarından bir hayır görmemişlerdir.. Her ha-lükârda demokrasi kavramı sürekli bir eğitim ve öğretimle toplumun derinliklerine işlemedikçe ve insanlar tam anla-mıyla bir parti tarzıyla tanışmadıkça bu ülkede demokrasi-den bahsetmek yalnızca kendi konumlarını meşrulaştırmak için seçimlere ihtiyaç duyan ve bunu başarmış bir insan top-luluğuna yakışır.

EĞİTİM ve ÜNİVERSİTE NE YAPIYORLAR?

Şimdi bugünkü İran toplumuna benim de görüşümün yer aldığı eğitim çerçevesinden bakalım.

Eğitim açısından biz kendi kendine biten ota benziyoruz. Bir toprak parçası vardır; bir tohum rüzgâra ya da bir kuşun gagasına binip üzerine düşer; yağmurdan biraz yardım alır ve bir şeyler büyür.

Tam da bu şekilde. Bitkisel bir hayat o da tesadüfe bırakılmış ve kendiliğinden yeşermiş. Bildiğimiz şekilde okul yapıyoruz; Okulun etrafındaki arazinin değerini yükseltmek için, gösteriş niyetiyle, falanca kalantorum siyasi bir olayda ortaya çıkardığı zulümleri yok etme girişimi olarak, bayındır bir yerin halkının sadık çabalarıyla, ya da falanca merhumun mallarının üçte birini bağışlaması gibi. Her halükarda okul yapıldığında eğitim kurumlarının kırılmış dallarından bir dal ona ulaşır; üstelik ne koşuşturmalar ve baş ağrılarıyla. Nereye hangi tür okulun gerekli olduğu ya da hangi okulların gereksiz olduğuna dair önceden yapılmış bir plan yoktur. Nicelik eğitimden sorumlu olanlar için hala geçerli mi ya da eğitimin nihai hedefi mi?

Batılılaşma hastası yetiştirmek olduğunu söyledim. Ya da yalnızca idari kurumların gelecekteki yemi olabilecek ve herhangi bir makama yükselmek için bir diplomaya ihtiyaç duyanlara değersiz istihdam edilebilirlik sertifikaları vermek olduğunu da.

Okulların içinde hiçbir uyum yoktur. Dini, İslami, İtalyan, Alman, yarı-dinsel tipler yetiştiren okullar, dini bilimler öğrencileri yetiştiren okullar, teknik okullar ve ticaret okulları gibi birçok çeşide sahibiz. Ancak hiçbir yerde tüm bu çeşitliliğin ne işe yaradığına dair bir kayıtlı yoktur. Bunca okul niçindir ve ne yetiştiriyor? Her birinin mezunları on yıl sonra ne yapıyorlar?

Çeşitliliğin kendisi -iş bölümü anlamında ve insanlar arasındaki ilgi, zevk, yetenek ve bakış açılarının çeşitliliğine yanıt olarak- çok yararlıdır ve özgürlüğün ayırt edici özelliğidir.

Çeşitlilik eğer iş bölümü anlamında ve insanların zevk, güç ve idrakine yanıt olarak varsa çok yararlıdır ve özgürlüğün son alametidir. Ama bizim okullarımızın çeşitliliği bir tür kendi kendine yeşermedir. Her toprakta bir şekilde yeşeren tohum gibi. Devlete mensup kişilerle halk arasında, köylülerle Tahranlılar arasında bir dünya fark vardır. Mesela aynı program ve aynı öğretmendir. Ama birinde sınıflar seksen kişilik iken bir diğerinde yirmi beş kişiliktir. Okulların programlarında geleneğe bağlılıktan eser yok, geçmişin kültürünün izi yok, etik ya da felsefe yok, edebiyat kavramı yok, dün ile yarın arasında, ev ile okul arasında, Doğu ile Batı arasında, kolektif ile bireysel arasında hiçbir ilişki yok. Bu kadar cansız düşmüş bir gelenek okulların programı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olabilir ki? Ve temeli çökmekte olan bir ev okullar için nasıl bir temel oluşturabilir ki? Ama her halükârda yıllık yaklaşık yirmi bin diplomaya sahibiz...

Bütün huzursuzlukların, sorunların, krizlerin ve muhtemel ayaklanmaların gelecekteki bacası, güvensiz, coşku ve heyecandan yoksun, hükümetlerin iradesiz aleti, hepsi gönüllü, korkak ve işsiz!

Belki de dini ve İslami okulların bu son on yılda bir anda böylesi canlılık kazanmış olması bu nedenledir. Çünkü bu tarz okullarda oldukça katı dini ailelerden gelen ve henüz

Batılılaşma hastalığının zehirli nefesiyle taşlaşmamış çocukların din ve inancı için bir tehlike sezilmiyor. Ama ne fayda nitekim dini çevrelerin taşlaşması onları başka bir şekilde taşlaştıracaktır. Ve de nitekim bu din ve dinsizlik, eğitim ve eğitimsizlik yalnızca şehirlerin sorunudur. Memleketin bayındır yerlerinin beş yüz bininden en az kırk binin hala hiçbir çeşit okulu yoktur keşke olanlarda olmasalardı. Çünkü bu durumda en azından bela tekti ve her yerde aynıydı. Ama şimdi bela bin tanedir ve her yerde bir türüdür. Ders kitabı sorunları, öğretmen yokluğu, sınıfların kalabalığı, öğrencilerin yaş, zekâ, dil ve mezhep uyumsuzlukları, eğitim ve öğretim kurallarına öğretmenlerin alışması ya da alışmaması, okulların mezarlık gibi olması, spor ve müzik derslerinin boş geçmesi ve diğer binlerce sorun. Ve bunların hepsinden daha önemlisi eğitimdeki hedefsizlik ve program karmaşasıdır. Nitekim ilkokulu niçin bitirmeleri, hangi hedefe ve hangi becerilere ulaşmaları gerektiği hala belli değildir. Liseyi? Üniversiteyi? İlmî, teknik ve edebî araştırmaların en canlı ve en seçkin merkezi olması gereken bu üniversiteden el aman! İzninizle birazcık bu üniversite işine yönelelim. Tahran üniversitesi, Milli üniversite, Şiraz üniversitesi ve Horasan'daki üniversite, Cündaşapur'daki üniversite ve diğerleri.

Millî Üniversite, Avrupa ve Amerika'dan dönen ve Tahran Üniversitesi'nin hızla fosilleşen gelenekleri hakkında o kadar çok homurdanma duymuş olan ve kendilerine başka bir yerde, daha yüksek bir otoritede dükkân kurmuş olan batılı entelektüeller için bir vitrin.

Ben hatta zorlukla bu kurumun adına üniversite diyebiliyorum. Ama eyaletlerin fakülteleri ya da üniversiteleri. Pişeverî'nin Kanun -i Encumânihâ-yi Eyâletî ve Vilayetî (Artık ondan hiçbir haber ve iz yok) çerçevesinde vilayetin bağımsızlık ya da özerklik işareti olarak Azerbaycan'da Tebriz üniversitesini kurduğu bir dönem vardı. Azerbaycan felaketi yatıştıktan sonra bu üniversite mirasının diğer miras-

lar gibi lanetlenemeyeceğini gördüler. Ancak onu muhafaza da edemediler. Çünkü ne varsa demokrat fırkasının tezgâhının kalıntısıydı. O halde biz ne yapalım? Gidelim ve diğer eyaletlerde de üniversite kuralım. Şimdi bu kadar üniversiteye sahip olmamız bu nedenledir. Elbette ne güzel. En azından Avrupa'dan dönen bu bütün hoca adayları için iş bulunmuştur. Peki, her birinin işi nedir? Bunu henüz kimse bilmiyor ve her birinin uzmanlığı hangi bölümdedir? Hangisi diğerlerinden daha iyi çalışıyor? Ve işlerinin sonucu nedir? Bu soruların ne zaman cevap bulacağını sadece Allah bilir.

Ama Tahran üniversitesinin o tüm saygınlığı ve önemine, tüm kaybolmuş gelenek ve parçalanmış bağımsızlığına rağmen, bir zamanlar olduğu gibi en canlı ve seçkin araştırmaların merkezi olarak kalması gerektiği görülüyor. Fakat acaba böyle mi?

Üniversitelerde bilim, teknoloji ve makine eğitimi içeren bölümler (teknik bilimler yüksekokulları) eğitiminin son dönemlerinde yalnızca Batının endüstriyel ürünleri için iyi tamirciler yetiştiriyor. Ne yeni bir araştırma, ne keşif, ne icat ne de bir soruna çözüm var. Aynı makine tamircileri, teknisyenleri, operatörleri, Batının endüstriyel ürünleri ve ürünlerin direncini ölçenler ve bu türden ıvır zvırlar.

Ve eğer bir araştırma ya da ilmi bir inceleme yapılacaksa bu üniversiteye ve Ziraat Fakültesine mi, Sağlık Bakanlığınamı, yoksa Paris'teki ana Pasteur Enstitüsüne mi bağlı olduklarını bilmediğim Razi Enstitüsü ve Pasteur Enstitüsü'nün işidir.

Tıp fakültesinin de uluslararası düzeyde diğer tıp fakültelerinden o kadar da aşağıda olduğu söylenemez. Fakat derhal bu üstünlüğünü bu ülkedeki oldukça yüksek ölüm oranlarına borçlu olduğunu eklemeliyim.

Fransa'da eğitim görmüş doktor bir arkadaşım var. Şarkçıbanı adlı yöresel bir hastalığın belirtilerini tartışırken, pro-

fesör ve yardımcıları ne kadar ararlarsa arasınlar, böyle bir hastalığa yakalanmış kimseyi bulamıyorlar, sonunda arkadışım bu hastalığın izlerini kendi yüzünde gösteriyor ve bu yöresel hastalığın tespiti olarak onu yüzündeki izleri görmekle yetiniyorlar.

Ama burada her tıp öğrencisinin elinin altından kaç tane sahipsiz ölünün geçmiş olduğunu Allah bilir. Bu şekilde ben Tahran, Şiraz ya da İran'ın diğer şehirlerindeki Tıp öğrencisinin Avrupa ya da Amerika'daki bir tıp öğrencisinden daha çok tecrübe edindiğine, daha çok ameliyata girdiğine ve de daha çok otopsi yaptığına eminim.. Bu, İranlı tıp öğrencilerinin anormal derecede yüksek ölüm oranından oluşan zayıf noktasına dayanan mukavemet noktasıdır.

Ama teknoloji ve bilimle işi olmayan üniversite bölümleri, güzel sanatlar fakültesi ve edebiyat fakültesi gibi fakülteler (Tahran ve eyaletler) ya sanat ve edebiyatla ya da İslami bilimler ve İran kültürüyle ve bu alanlardaki araştırma ve incelemelerle ilgilenmektedir. . Tek tek sayalım:

Yalnızca Ressamlık ve Mimari'den oluşan iki bölümüyle Güzel sanatlar fakültesi sanatçı yetiştiren tek Üniversite kurumudur. Eğer yetiştirebilirse. Ama bugünlerde yavaş yavaş açılmakta olan resim sergilerinin duvarına üstün körü bir bakış atmak ya da bir caddeden hızlı bir şekilde geçmek bu sanatçıların eserlerini görmeyi sağlayacaktır.

Genellikle işin sonucunun boya, tuval, cam ve demir tüketimine vardığı birkaç istisna dışında. Yani tekrar Batı'nın imalat ürünlerini tüketmek. Nadiren İranlı ressamlar ve mimarlar arasında Batı'nın taklitçisi olmayan, çalışmalarında sanatsal asaletin ve yeniliğin o somut özelliğinin var olduğu, dünyanın sanatsal çabasının toplamına bir şey katan kişiler bulunabilir. Hatta iş ressamların çalışmalarını değerlendirmek için Avrupa'dan uzman ve eleştirmen ithal etmemize

kadar varmıştır.⁶⁶ Fakat edebiyat fakülteleri. Görüldüğü gibi Edebiyat Fakültelerinde sadece gerçek ve evrensel anlamıyla edebiyat göz ardı edilmekle kalmıyor, çağdaş Fars edebiyatı bile görülmüyor ve bilinmiyor. Hala bu fakültelelere yüzyıl öncesi görülebilir, tanınabilir ve yargılanabilir ama ondan sonrası asla⁶⁷ diye buyuran merhum Abbas İkbâl'in düşünce tarzı egemendir. Edebiyat ile ilgi sonuç şudur ki yalnızca mezarıcı yetiştiriyoruz ve bu nedenle edebiyat fakültelerini de İslam hukuku ve İran kültürü üzerine araştırmalar yapan fakülteler, yani Hukuk ve Dini ve Felsefi Bilimler Fakülteleri arasında saymak gerekir.

Zikri geçen İslami okulların yalnızca dini ve dini esasları öğretmekle Batılılaşma hastalığının belirtilerinden biri olan dinsizlik tehlikesinin engellenebileceğini zannettiklerini gördük. Bizim edebiyat, hukuk ve İslami bilimler fakültelerimiz de Arap edebiyatına ve geleneklere sığınmakla aynı tehlikenin önünün alınabileceğini zannetmişlerdir. Bu yüzden edebiyat fakülteleri bütün bilginleri ve hocalarıyla birlikte bütün çabasını geçmişteki mezarların açılması ve incelenmesine harcamaktadırlar.

Bu tarz fakültelerde eski metinlere, eski insanlara, geçmiş edebi iftiharlara olan bu kaçışta ve mevcut günü terk etmede bir taraftan Batılılaşma hastalığına doğrudan bir tepki mevcutken, diğer taraftan da profesörlerin oryantalistlerin yazılarına itibar etmelerinde de Batılılaşma Hastalığının en büyük işareti görülebilir.

Bu tarz üniversitelerde ders veren, zihni edebiyat, hukuk, İslam ve İran kültürü ile meşgul olan geleneksel, eğitilmiş ve şefkatli insanın, Batı'nın ve Batı endüstri ve teknolojilerinin saldırısının her şeyi nasıl silip götürdüğünü farkettiğinde

⁶⁶ Bu ressamın çalışmaları hakkında "Kitâb- Mâh" Hordad ve Şehriver 1341 iki sayısına (ilk ve son) Sîmîn Dânişver ve Celâl Mukaddem'in kalemiyle çeşitli makalelere ve "Mizgerd-i Nakkâşân" makalesine başvurunuz.

⁶⁷ O merhumun yönettiği "Yadigâr" dergisi dönemine başvurunuz.

kültürünü ve varlığını savunmak adına her ne kadar Kelile ve Dimne'yi model alırsa o kadar iyi olacağı zannına kapılması bu nedenledir.

Bu nedenle son yirmi ya da otuz yıldır bu türden tüm fakültelerin mezunları toplum üzerinde hiçbir etkiye sahip olmamış ve Avrupa'dan geri dönenlerle kıyaslandığında elleri kolları bağlanmıştı. Kelile ve Dimne karamanlarını asıl ve varlık, yeni ve eski ve masumiyet ilkesi gibi tartışmalarla muhafaza etmek için her İlahiname'den ansiklopedi her Rışname'den sözlük yapan oryantalistlere Allah ömür versin.

Çok az istisna dışında, bu fakültelerin son yirmi otuz yıldaki tek ürünü, hepsi dili bilen, biraz biyografi bilen, titiz çalışan, başkalarının kitaplarına ekler yazan, dil veya tarihle ilgili zor sorunları çözen, sahipsiz mezarları keşfeden, mezar-sız kimseleri tanıtan, nahl suresinin sırlarını ve bin yıl önceki alıntı ve iktibasları açığa çıkaran ulema, kalburüstü kişiler oluşmuştur..

Sayıları iki elin parmağını geçmeyen hicri onuncu yüzyılın şairleri hakkında risaleler yazarlar ve hepsinden daha kötüsü çoğunluğu edebiyat öğretmeni, eğitim müdürü ya da yargıçtırlar. Ve adalet bakanlığına temel veren, yargının bağımsızlığını anlamlandıran ve eğer koşullar el verirse doğruyu yanlıştan güzel bir şekilde ayıran bu son gruba şükürler olsun. Ama o diğerleri? Peki, onlardan ne hayır gördük? Batılılaşma hastalığına daha çok batmamız dışına? Tüm bu profesörler ve onların özenle eğitilmiş öğrencileri, kulakları Eshab-ı Kehf gibi tıkalı bir halde, makinenin gürültüsünün dahi onları uyandıramayacağı şekilde metinlerin, ikincil nüshaların ve anlaşılması güç ifadelerin mağarasına öylesine çekilmişlerdir ki, bu kornanın seslerini işitmek adına bu el yazmalarıyla kulak deliklerini dahi kapamışlardır.

Yabancı dillerin gün geçtikçe yaygınlaşması, anadilin önemini azaltmakta ve anadile hakimiyeti daha az gerekli

hale getirmektedir. Bilimsel ve teknik alanlara yönelim, bu alanlarda çalışanların sayısını daha da azaltmaktadır. Durum böyleyken, ülkenin edebiyat, hukuk ve öğrenim merkezleri olan Edebiyat, Hukuk, Dini ve Felsefi Bilimler fakülteleri eski metinlerin kozalarına çekilmiş, bir noktaya kadar bilgiç yetiştirmekle yetinmektedir; tıpkı din adamlarının Batı'nın saldırısı karşısında kozalarına çekilmeleri gibi.

Bugünlerde, din adamlarının iki ile üç arasındaki şüphe ve ritüel saflık ve kirliliğin açıklanmasıyla uğraştığı gibi, Edebiyat, Hukuk İran, Doğu ve İslam kültürü merkezleri de süs b'sinin bitişik yazılıp yazılmayacağı veya Vâv-ı madûle'nin hazf edilip edilmemesi ile uğraşılıyor.

Hakları da vardır. İnsanı genel dünyadan ihraç ettikleri zaman ayrıntıların eteğine tutunacaktır. Evet! Bir evi sel götürdüğünde ya da bir zelzele yıktığında enkazı altında sevdiğin kişinin çürümüş bedenini mezara taşımak için bir kapı ararsın.

Eğitim ve üniversite sorunları konusunda bir diğer büyük sorun ise her biri en az bir bakanlığa aday olarak geri dönen ve memleket kurumlarının temelini oluşturan Avrupa ya da Amerika'dan geri gelenler ordusudur.

Bu tarz eğitilmiş kişilerin her birinin varlığının bir ganimet olduğuna şüphe yoktur. Hiç yoktan iyidir. Ama bu ganimetlerden her birinin geri döndükten ve bir kurumda yer edindikten sonra nasıl iletke haline geldiklerine dikkat ediniz. Liberal değiller, ilgisizler ve çoğunlukla kaygıdan yoksunlar, çünkü kendilerini ve fikirlerini olaylara hâkim olan Batılı danışman ve müşavirlerin yanında bir hiç olarak görüyorlar. Bilinenin aksine, benim zannımca bu Avrupa'dan döneneler ordusu büyüdükçe onların iş gücü daha azalıyor ve Avrupa'dan dönenlerin etki ettiği kurumların uyumsuzluğu ve çaresizliği daha da artıyor. Çünkü bu gençlerin nereye, hangi uzmanlık ya da meslek için gönderildiğine dair bir plan

yoktur. Bu tarz gençler her biri kendi inisiyatifi ve zevkine göre dünyanın bir köşesine gitmişler ve bir diğèrinin tecrübelerinden tamamen farklı bir şey okuyup, tecrübe etmişlerdir. Şimdi döndüklerinde ve her birinin bir teşkilat ya da devlet kurumlarından birinde olması gerektiğinde nasıl uyumsuz oldukları ve her işi uygulamada eksik kaldıkları belli oluyor. Fransız eğitimi görmüş olan, İngiliz, Alman, Amerikan eğitimi görmüş olan, her biri saza ayrı bir telden çalıyor. Ama şu noktayı da burada belirtmeliyim eğer ben İran'da bir aydın geleceğinden ümitliysen bu bizim Avrupa'dan dönenlerin eğitim tarzı ve alanlarındaki çeşitlilik nedeniyledir. İran'ın aydın çevresi buradan kaynaklanıyor. Oxford'da eğitim görmüş olanlar nedeniyle bakış açıları İngiliz menşesi haline gelmiş olan Hindistan'ın aydın çevresine bakın.

Her halükârda bu Avrupa ve Amerika görmüş olanlar hakkında da birçok husus var. Tek tek saymam daha iyidir.

İlk nokta şudur ki; Bu ülkenin mevcut koşullarında, bu gençler genellikle Hollanda'dan soğan olarak ithal ettiğimiz ve Tahran'ın gül bahçelerinde yetiştirdiğimiz güzel lalelere, nergislere ve sümbüllere benziyor. Çiçek açtıklarında, onları fahiş fiyatlı saksılara koyuyor ve en fazla bir hafta hayatta kalabilecekleri güneşin altındaki sıcak bir odaya koymaları için arkadaşlarımıza veya tanıdıklarımıza hediye veriyoruz.

Toplumun sepetinin en tepesindeki bu çiçekler de bu toplumun ikliminde solarlar. Ya da solmazlarsa, genellikle toplumun rengine bürünürler. Avrupa'da yurtdışından gelen öğrencileri geri çekmek için yapılan tüm propagandalara rağmen, onların gelecekteki çalışmalarına uygun bir ortam sağlanmadığı sürece geri dönüşlerinin ülkeye bir hizmet vaat ettiğine inanmıyorum.

Ve üstelik bu ortamı kimin hazırlaması gerektiği sorusu da ortaya çıkıyor. Birçok sorun olduğunu görüyorsunuz. Benim zannımca bu karakışta ortamı hem bu fırında

pişmiş hem de bu buzhanenin ortamını öğrenmiş kişiler hazırlayabilirler.

İkinci nokta; Bu gençlerin çoğu Avrupa'da ya da Amerika'da yaşarken özgürlük fikrini çeşitli derecelerde bu ortamlardan ve toplumlardan edinirler ve kendi öğrenci birliklerinde faaliyetler düzenlerler. Genellikle asabi ve coşkudurlar. Faaliyetlere, propagandalara ve yayınlara sahiptirler. Ama döndüklerinde ve geçim derdine düştüklerinde bütün o dünyalar unutulur. Evet, belki de bu yakıcı coşkunun egemen olduğu gençlik yıllarının geçişi bu unutuşun nedenlerinden biridir. Ancak daha büyük olasılıkla hükümetimizin bu tür konuşmaları duymak istememesi, bu tür özgürlükler için bir çıkış noktası olmaması, böyle bir geri dönüşe yol açıyor.

Fakat burada hükümetler o sözleri istemedikleri ve böylesi özgürlüklere izin vermediği için böylesi bir dönüşün gerçekleştiğini zannetmeyiniz. Neden her ne olursa olsun, her halükarda ben geri döndükten sonra her birinin bir köşeye çekilip bu yağma sofrasından önlerine ne ulaşırsa razı olan bu tür gençlerden bir düzine tanıyorum. Bir zamanlar coşku ve özgürlükçü olduklarını tasavvur dahi edemezsiniz. Bir de ev hayatı, eş ve çocuklar gibi hazır bahaneler var, özellikle kadın Avrupalı olursa.

Üçüncü nokta aynı konudur. Bu gençlerden dikkate değer bir grubun Avrupalı ya da Amerikalı bir kadınla geri dönmeleridir. Bunun da bir sorun olarak bütün sorunların üzerine eklendiğini düşünmüyor musunuz? Aynı kandan ve aynı ırktan olan İranlı bir ailenin temeli çökmekteyken elbette bu tarz zıt ailelerin yükü aşikârdır. "İki kulenin güvercini" yani aileleri ile birlikte bu gençler batılılaşma hastalığının birinci dereceden insani ürünlerini ifade etmektedir. Bu tarz ailelerin iç sorunlarını çözmek yeterli derecede dikkate değer bir iş olduğu için bu tarz gençlerin artık dış sorunları yani toplumsal sorunları çözmek için sabrı ve gücü kalmaz. Bu tür gençler iki üç kategoriden fazla değillerdir.

1. Fakir ailelerde yetişmiş ve zorlukla Avrupa'ya gidip, eğitim görmüş olanlar. Bu grup için Avrupalı yada Amerikalı biriye evlenmek Avrupa'dan dönmüş bir saygınlığa artık artık nefes alma alanı bırakmayan köklerinden kopmanın bir aracı ve kendini basamak basamak daha yüksek sosyal sınıflara çıkarmanın bir merdiveni. Bu tarz evliliklerin vahim sonuçları gün be gün daha aşikârdır.⁶⁸
2. İran'da evliliğin yozlaşmış ve bel büken kuralları nedeniyle Avrupalı bir kadın ya da erkekle evlenmeye razı olanlardır. Şimdi diplomalı ve Avrupa dillerini bilerek geri döndüklerinde bütün kuralların bozulmuş olduğunu ve boşuna Avrupalı bir kadın ya da erkekle evlendiklerini görürler. Böylesi bir durumun neticeleri sonrasında onlar için ortaya çıkacak olan mukayeselerle de açıktır.
3. Bekâretlerini Avrupa'da veya Amerika'da kaybetmiş, Avrupalı kadın ya da erkekle ilişki kuranlardır. Yabancı bir eş ile geri döndükten sonra artık ne Allah'ı ne de insanları umursarlar ya da ne kadar korkunç bir hata yaptıklarını görürler.

Eğitim görmüş İranlı bir genç Avrupalı ya da Amerikalı ile evlendiğinde bu iki husustan biri yerine gelmiş demektir.

Birincisi, belki de bir yabancıyla evlenmiştir çünkü yabancının çevresi, yabancı çevre onu kabul etmiştir (örneğin, savaştan sonra Almanya'daki erkek yokluğu nedeniyle, Alman kadınlar İranlılar ile evlenmişlerdir.) ve yabancı bir çevrede yabancı bir kadın vesile ile kabul görmek acaba gerçekte yerel çevreden kopmakla eş değil midir? Ve acaba bu bir çeşit bizim kronik insani gücü yokluğumuza sebep olmayacak mı? Üstelik eğitilmiş insan gücü? Bu durum yabancı eşlerle evlenen kızlar konusunda daha istisnaidir. Ya da eği-

⁶⁸ Bu olay hakkında halkın diline düşmüş inanç şudur ki bir makama ulaşan her erkek eğer Avrupalı ya da Amerikalı bir kadınla evliyse her ne kadar o adam kendisi beceriye de sahip olsa yalnızca Avrupalı bir kadınla evli olması nedeniyle o makama ulaşmış olduğuna dair kesin hüküm verilir.

timli İranlı gencin kendisini, çevresini, adetlerini yani İran'ın bütün yönlerini Avrupa ve Amerika ile kıyaslarken yaşadığı aşağılanma sorununu telafi etmek istemesi nedeniyledir. Üstü kapalı söylüyorum ve geçıyorum.⁶⁹

Dolayısıyla Avrupalı biriyle evlenmek Batılılaşma hastalığının en keskin dışa vurum şekillerinden biridir. Yirmi yıllık bir süreci kapsayan ve memleketin bilimsel ve teknik ihtiyaçlarına göre öğrencileri Hindistan ya da Japonya'ya göndereceğimiz, Avrupa ya da Amerika'nın hiçbir yerine göndermeyeceğimiz düzenli ve uygun bir plan benimsemenin zamanı gelmiştir.

Eğer yalnızca bu iki ülkeyi söylüyorsam onların makine ile nasıl kucaklaştıklarını, teknolojiyi nasıl öğrendiklerini ve bizim şimdi maruz kaldığımız sorunları nasıl hallettiklerini bilmem nedeniyledir. Zannımca yalnızca böylesi bir plan hayata geçirilir ve geleceğin Asya görmüş Doğu hayranları ile şimdiki Batılılaşma hastaları arasında bir denge kurulursa, eğitim sistemimizin geleceğine umutla bakmak mümkün olacaktır.

---

⁶⁹ Paris'de Feridun Huveydâ'nın "Les Quarantaines" kitabı (Fransızca olarak 1341 yılında) çıktığında ben bu noktanın farkına vardım. Doğu, Batı çatışmasında ve kendi içinde bu iki dünyanın ruhsal çatışmasında olan oldukça iyi Doğulu bir gencin(Feridun o kitapta kendini Lübnanlı -Mısırlı yerini koymuştur. Fark etmez.) birkaç yıl önce gönlnü kapırdığı Avrupalı bir kadınla birlikte olmaya başladığında psikolojik sorunlarının utançlarının ve aşağılanma duygusunun çözümünde başarılı olduğuna dair noktayı açıklar. Murada erdikten sonra bilincin bu aşka da hâsil olması ve ondan önce kitabın kahramanının kendisine dahi bu aşkı açıklama cesaretine sahip olmayışı ise bu kitabın daha ilgi çekici noktasıdır.

BİRAZ DA MAKİNE HASTALIĞINDAN

Toplumun geçiş dönemini karakteristik krizleriyle ayırt eden önemli faktörler, bir taraftan bilimin ilerlemesi, diğer taraftan teknik, teknoloji ve makinenin dönüşümleri ve Batı demokrasısından bahsetme imkânıdır.⁷⁰ Biz bu üç faktöre-İlmin gelişmesi, teknolojinin değişimi ve özgürlük hakkında konuşmak- yalnızca görüntüde sahibiz. Makine dönüşümünün, teknolojik dönüşümün, hızıyla orantılı olarak toplumsal krizlere yol açtığı düşünüldüğünde, şu anda yolun başında olan ve iki yüz yıllık adımları kat etmeye mecbur olan bizler, sandığımızdan çok daha kötü durumdayız krizlerimizin şiddeti, benzer ülkelerde ortaya çıkanlardan çok daha kalıcı ve umutsuz olacak.

Bütün bunlara rağmen hemen yarın sabah İsviçre, İsveç, Fransa ya da Amerika gibi olduğumuzu varsayalım- kadar da imkânsız olmayan bir varsayım. Bakalım. Acaba Batı'nın üzün süreler maruz kaldığı sorunlara biz de maruz kalmayacak mıyız? Bu sorunlara işaret etmekle birlikte şunu ilave edeyim ki bütün bunlardan maksat kat etmemiz için nasıl uzun bir yol, doldurmamız için nasıl derin bir çukur olduğunu görmemiz içindir.

Batı medeniyetinin temel sorunlarından biri - on doku-zuncu yüzyıl liberalizmi bağlamında bizzat Batı ülkelerinde - faşizm tohumlarına karşı sürekli teyakkuz halinde olma ih-

⁷⁰ "Hedef-i Ferheng-i Irân" Eğitim Belgeleri İnceleme ve Dağıtım Merkezi, Kültür Bakanlığı, Çâp-ı Behmen, 1340. Bu kitabın da içinde yer alması gereken fakat mümkün olmayan mecmua.

tiyacıdır. De Gaulle'ün Cezayir sorununu çözmeye çalıştığını gördüğümüz Fransa'da, her gün Paris ve Cezayir sokaklarını sorununun çözülmesini isteyen taraftarların kanlarıyla boyayan Yabancı Lejyon serserilerinin başını çektiği askeri ve sivil aşırı sağcılar var.

İtalya ve Almanya'da Kahverengi gömleklilerin kalıntıları, Amerika'da Eisenhower'ı komünist olarak bilen "John Birch" in yeni kurumları, İngiltere'de ise İskoçların bağımsızlık ayaklanması var. Ve başka her yerde aynı boyutta sorunlar var. Ve bu yabancı lezyonu kendisi de Avrupa'nın bu tarz sorunlarından birisidir. Avrupa'daki birçok zorbanın, katilin, sürgünün ve maceraperestin, kendilerini sıkışmış hissettiklerinde ve kendi ülkelerinde kalamadıklarında, yani Afrika ormanlarındaki bir altın, fildişi veya bakır şirketi için çalışmaya gitmediklerinde Lejyon için gönüllü olduklarını biliyoruz. (Çağdaş Fransız yazar Louis Ferdinand Celine'in *Sefer-i Ahîr-i Şeb* eserine bakınız.)⁷¹

Bu şekilde Belçikalılar için Bender-i Abbas Kongo; Fransızların için Kışm adası Cezayir, Cibuti ya da Madagaskar olmuştur. Somali ve Libya İtalyanlara, Angola ve Mozambik Portekizlilere, Güney Afrika ve Endonezya Hollandalılara aittir. (Güney Afrika'ya egemen olan Boerler aslında Hollandalılardır.) pekâlâ, bu lejyon nedir? Eski dönemlerdeki ücretli askerler benzeri bir şeydir. Ve görevi, gerekli olan her yerde özgürlüğü bastırmak, halkın protesto için haykırdığı her yerde petrol ve altın şirketlerine hizmet etmek, en çok parayı veren haydutun çıkarları için külhanbeyliği yapmaktır.

1936 yılında İspanya'dan tut Cezayir Kongo, Angola'ya kadar tüm bu saldırı sahneleri bu tür hazretler tarafından gerçekleştirilmiş ve hepsi de Avrupalı haydutların çekici altında ezilip, kana bulanmışlardır. O zaman mesele yalnızca Avrupa'nın makine ihraç ediyorken haydut da ihraç ediyor

⁷¹ Louis-Ferdinand Céline, *Voyage au bout de la nuit*, Paris, 1967.

olması değil⁷² hatta daha önemlisi sömürgeleştirilmiş ve geri kalmış devletlerin özgürlüğünü almak pahasına Avrupa'daki şehir, müze ve tiyatrolarının güvenliğini sağlamasıdır. Şimdi ise bu sömürgeleştirilmiş milletler ardı ardına özgürleşiyor. Bakalım Avrupalılar sahibine dönen bu "kötü mal" ile ne yapacaklar? Çaresiz, Avrupa içinde çok sayıda talihsizliğin yaşanması beklenmelidir. Ama görünen o ki Angola, Mozambik ve Güney Afrika hala paralı asker tiplerinin ana üsleridir ve dahası, bu hazretlerin üniformalarını değiştirip Kuveyt Şeyhi'nin yanında danışman ve uzman olarak oturduğunu, Katar şeyhinin veziri ve hatta kendi ülkemizde... tasavvur dahi etmeyin. Bu konuyu geçiyorum.

Niçin böyledir? Niçin Batı medeniyetinin ortasında böylesi sorunlar vardır ve bunlar her gün bir değişimin önünde engel oluşturur? Görünüşe göre maceraperestlik, insan ve kanunlara karşı isyan, fikri ve bilimsel yobazlık, makine karşısında insanların sıraya dizilmesinin ikinci el ürünleridir. Birinci el ürünler, Batının endüstriyel ürünleridir. İkinci el ürünler bunlar insanları sıraya dizmek makinenin ihtiyaç duyduğu yan ürünlerdir; makinenin hem nedeni hem de sonucudur. Makinenin önünde boyun eğmek, işyerinde düzene girmek, tam zamanında gelip gitmek ve ömür boyu tek tip bıktırıcı iş yapmak, makinelerle haşır neşir olan herkes için

⁷² Bu kaltakların ihracı iki yönlüdür. Batıdan doğuya ve tam aksi. Avrupa'dan olanı gördük şimdi bizden örnek verelim:

Her ne kadar ihracatımız ithalatımıza göre oldukça daha az olsa da buranın kaltakları alan onlar için daralıp rezillik davulları çalınmaya başlar başlamaz burada yaşayan Avrupalı kaltakların rehberliğinde daha açık şekillerle (Oryantalist, uzman, antika tellalı, haberci, sömürgecinin yeni tür İş bilirlerini) bavullarını toplarlar, giderler ve sular durulup, yeniden geri dönünceye kadar Avrupa ve Amerika'nın en güzel noktalarına yerleşirler. İflas ettikten sonra Londra'ya kaçıp orada şimdi Kebapçı dükkanı kuran falanca Tahranlı iflas etmiş bankacıyı tanıyorum ya da iki yıl UNESCO'da İran genel temsilciliğini yapmış iflas etmiş falanca siyasetçiyi siz de tanıyorsunuz ya da öğrenci temsilcisi olan falanca diğerini.... Makinenin ihracatının ardından Doğu'ya Batılı kaltakların ihracatı bir tür huzursuz maceracıardan batının havasını tasfiye etmek ve o ülkenin halkı için güvenliği sağlamaktır. Yerel kaltakların ihracatı çoğu konularda hâkim kurulun sevgilerine verdikleri bir tür ödüdür. Farkın nerden nereye olduğunu görüyor musunuz? bu kitabın bütün sözleri geçersiz kılınabilse dahi dipnotta verilen bu husususun bu kitabın iddiasını ispatlamak için yeterli olacağı zannediyorum.

ikinci alışkanlık haline gelir. Elbise, davranış, selam ve düşünce birliği isteyen bir parti ya da sendika da bulunmakta makineyi takip eden üçüncü alışkanlıktır.

Böylece fabrikada tek tip olmak parti ya da sendikada tek tipleşmeye yol açar. Bu durum da kışlalarda tek tipleşmeye dönüşür. Yani savaş makinesinin karşısında! Ne fark eder? Makine makinedir. Nihayetinde biri çocuklar için süt yapar, bir diğeri de çocuk, yetişkin, küçük, büyük hepsi için havan mermisi döker. Biçim, kıyafet ve düşüncenin ilk olarak makinenin hizmetinde standartlaştırılması (Charlie Chaplin onu oldukça ezmiştir. Ve eğer ona değer veriyorsak herkesten önce koyunlar gibi makine mezbahasına gitme tehlikesini fark ettiği içindir.) sonra sendikada, kulüpte ve partide, sonra kışlada, doğrudan Kara Gömleklilerin ve Kahverengi Gömleklilerin biçim, kıyafet ve düşünce standardizasyonuna yol açar ve bu da Batı ülkelerini kan dökmeye götürür ve dünyayı her yirmi yılda bir savaşa çağırır. Tüm bu sonuçları da kendi anısına bir hatıra olarak bırakır.

Daha açık söyleyeyim savaş yancılığı- hızlı endüstriyel gelişme ve yeni pazarlar aramanın ardından ürün ihracı için ortaya çıkması bir yana- aslında adet ve geleneklerini makineden alır. Kendisi de pragmatizmin, bilimcilik, pozitivizmin ve buna benzer diğer isimlerin ürünü olan makineden.

Bugün artık çocuklar dahi makine üretim artışı aşamasına gelip, kendi endüstriyel ürünlerini ihraç etme gücünü kazandığına sahiplerinin (şirketler) ihracat pazarlarını tekellerine almak için rakipleriyle düşmanlık içine girdiklerini biliyor.⁷³

⁷³ Ve bu rakip herkes olabilir. Batılı serbest ticaret ne dost ne düşman tanır. Belçikalıların El- Alamein savaş meydanında satın alıp tekrar başka bir savaşta kullanılsın diye tamir ettikten sonra Mısır ve İsraililere sattıkları hurdaya çıkmış tankların hikâyesinin yanı sıra Amerikan "Time" dergisinden sizin için tercüme ettiğim bu habere dikkat ediniz. "Hong Kong'da Hilton otelin açılış törenine az bir süre kala Amerika devleti otelin Çin mobilyalarının Kızıl Çin'den tam olarak yüz bin dolar değerinde ithal edilmiş olduğunu öğrendi. ve bu her Amerikalının Kızıl Çin ile ticaret yapmasını yasaklayan Amerikan kanunlarına aykırıdır..... 19 Temmuz 1936, Time, sayfa:60.

Bununla birlikte Batılı Demokratik Bir Toplumda Partilerin, makinenin önünde her gün sıraya dizilen, zamanında işe ulaşan, tramvayı kaçırmayan, kendi iradelerini ifa etme şansını kaybetmiş dengesiz ve akıl hastası insanların melankolisini tatmin etmek için dayanak olduklarına dikkat edelim. Özellikle faşist partiler ve prensipte aşırı, pratikte bağnaz olan diğer gruplar, bu tür insanların hastalıklı durumlarına hitap etmek için mümkün olan en büyük çabayı gösterirler:

Bayrakları için seçtikleri kıpkırmızı renkten, gerçekte yirminci yüzyıl vahşetinin totemleri olan sembollere ve araçlara - kartallar, aslanlar, kaplanlar – sahip olmaları, çevrelerine kabul edilme ve çevrelerinden atılma ritüellerini benimsemeye ve yerine getirdikleri merasimlere kadar.

O zaman burada bu hastalıkların nedenini, tedavi yöntemini ya da kronik bir şekilde muhafaza etme metodunu anlıyoruz. Bunlardan her biri Batı'nın ve makine hastası gelişmiş toplumların akıl sahibi kişileri tarafından çözülebilecek bir sorundur.

Fakat biz, zorunlu "Rejimantasyon"u gerçek bir şekilde algılayana kadar ne demokrasiden ne de makineden bir habermiz vardı. Bizler, fiilen bir partiye ve topluma sahibiz. Makine tarafından düzene sokulmak, sonra partiye ve topluma (demokrasiye) teslim edilmek ve sonra kışlalarda sıraya girmek yerine, en dipten başladık.

Yani ilk önce kışlalar yoluyla sıraya dizilip, tek tipleşmeye alıştık. (bu arada, sokak savaşları hariç, savaş için hiçbir faydası yoktur), böylece makine geldiğinde işimiz aksamalıydı yani makine aksamalıydı. Ve bu dönemimizin gerçekliğine dair yaptığım en seçkin açıklamadır. Batı makine ve teknolojiye parti, kışla ve savaşa doğru ilerledi. Bizde ise tam aksi oldu. Kışlalardan ve sokak savaşları için eğitimden sıraya dizilmeye, sonra partili olmaya ve sonra da makine

hizmetinde bulunmaya vardık. Yani ulaşmak istiyoruz üstü kapalı söylüyorum ve geçiyorum.

Batı ülke ve toplumlarının sorunlarından bir diğeri şudur ki Batı, Doğu, Asya, Afrika, Güney Amerika ile sömürge dönemlerinde başka bir konumdaydı. Şimdi ise başka bir konumda. On dokuzuncu yüzyılda dünyanın bu bölgelerine makinenin ilk endüstriyel ürünlerinin ardından gelen Batılı insanın emir ve hanların üzerinde hakimiyeti vardı.

Elçiliği Tahran'da meşrutiyet taraftarlarına sığınak oldu. Şiraz'da Kavam ve Kaşkay ayaklanmaları esnasında hangi evin çatısından bayrağı yükseltirse o ev güvende oldu. Ama şimdi Kongo'lu bedevi bile petrolün, Süveyş kanalının ve Küba şeker fabrikasının millileştirilmesinden dersler almış ve artık bir yabancıyı her ne kılıkta olursa olsun tanıyıp o kadar da misafirperverlikle yolcu etmemeyi öğrenmiştir. Şimdi artık Batı insanı kabuk değiştirdi. Tanınmamak için yüzüne yeni bir maske takmıştır. Batılı insan Doğu ve Asya'ya geldiğinde (işin başlarında) efendi ya da sahip ve eşi de efendiydi. Bugün ise UNESCO'ya bağlı müsteşar ya da danışmandır. Her ne kadar aynı ya da benzer bir görevle gelmiş olsa da, daha makul bir kıyafet giymiştir; artık sömürgeci kaskını takmaz ve görünümüne dikkat eder. Ama biz Doğulular ve Asyalılar hala Batılı insanın yirminci yüzyılın ikinci yarısında artık iki yüzyıl geriye dönülemeyeceğini anlamış olduğunu fark etmedik. Bunların dışında, Batılının kervanında zaman zaman ressam Gauguin'e, yazar Joseph Conrad'a , Gerard de Nerval de vardı , veya bu son dönemlerde Pierre Loti, Andre Gide ve Albert Camus da vardı. Her biri Doğu'nun güzelliğinin ve tazeliğinin bir kısmına âşık oldu ve böylece Batı'nın yaşam, sanat ya da politikadaki yargı kriterlerini temellerinden sarstılar.

Gauguin güneşin ve rengin özünü tablolarında Avrupa'ya taşıdı ve bugün artık Picasso ve Dali'nin üsluplarının eskiyeceği şekilde Flaman üslubunun karanlık ressamlığını sarstı.

Gide, 1943’de Kongo “Sefaretnâme”si ile fildişi ve altın şirketlerinin rezilliğini dünya pazarına ilan etti.

Andre Malraux, Güneydoğu Asya’da Roma Forumu’nun dört sütunundan ya da Atina Akropolis’nden çok daha eski uygarlıkların haberini getirdi.

Ve her biri başka bir yaşamın yolunu yordamını ararken, Avrupa’nın, Batı’nın hiçbir şey duymadığı, kendi duvarları içine hapsolmuş dünyalarıyla karşılaştılar. Başka bir öyküye ve tınıya sahip olan caz müziğine geçelim. Şimdi New York göğünün altında kükreyen Afrikalı siyahi, bir zamanlar Amerika’nın yeni yükselen aristokrasisine ve New Jersey ya da Missisipi deki yeni Batı fabrikaları için pamuk ekmek üzere Afrika’dan hizmetçi olarak giden ve şimdi Carnegie Hall’ı trompet ve davulu ile titreten aynı siyahidir. Kısa süre içinde, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce Bach ve Mendelssohn’dan başkasını kabul etmeyen Gotik kiliselere girecektir.

Batı, emperyalizm kariyerini başlatırken bir sülük gibi Doğu’nun sadece kanını içmiş olsa da (fildişi, petrol, ipek, baharat ve diğer maddi mallar), yavaş yavaş Doğu’nun üniversitelerin ve laboratuvarların üzerinde çalıştığı bol miktarda manevi mala da sahip olduğunu algıladı.

Antropoloji, mitoloji, dil bilim ve başka binlerce falanca bilimlerin temelini dünyanın bu tarafından derlenenler üzerine tesis edilmiş olduğunu gördük. Ve şimdi bütün bunların yanı sıra Doğu, Asya, Afrika ve güney Amerika’nın manevi ürünleri (moral değerler) anlayışlı ve eğitilmiş Batı insanının zihni meşgalesini oluşturmaktadır. Nitekim heykeltıraşlıkta Afrika’nın ilköğütüne, müzikte caza, edebiyatta Upanişadlara, Tagore, Taoizm ve Zen Budizm’e sığınır. Pekâlâ, bir “Thomas Mann”, bir “Hermen Hesse” kimdir? Veya Egzistansiyalizm nedir? Japon bahçesi düzenlemek, Hint yemeği pişirmek, Çin usulü çay demlemek artık her yeni yetme Batılı gencin meşguliyetidir.

Batılı insanın sanat, edebiyat, yaşam ve ahlakta Doğu ve Afrika değerlerine sığınması(Bir taraftan kendi çevresi, adetleri ve sanatından bıkkınlığın veya en azından yorgunluğunu örneklerken, diğer taraftan sanat, edebiyat ve kültürün evrenselleşmesinin örneklemesidir.)Her nerede olursa olsun elbette oldukça güzel bir örneklemedir. Yavaş yavaş politikaya da nüfuz etmektedir. Batı'nın Doğu sanatına karşı olan ilgisinden sonra şimdi de Doğu politikasına yöneldiğini düşünmek mümkündür. Makine hastalığından kaçış bunu gerektiriyor ve gelecek savaş korkusu da bunu emrediyor. Ve o zaman biz Batılılaşma hastaları tam da bu dönemde kendi müziğimizi tanınmamış olarak bıraktık, onu boş bir vızıltı olarak bildik ve Senfoni ve rapsodilerden bahsettik. İran ressamlığını portre sanatında ve minyatürde asla kullanmadık, "Fovizm" ve "Kübizm" i taklit etmeyi dahi modası geçmiş olarak kabul ettik, tasarımlarıyla, havuz ve fiskiyeleleriyle İran mimarisini bir kenara bıraktık, zurhane'nin kapısını kapattık, çevganı unuttuk, temeli dünyanın bu tarafından o tarafına niçin ordu çektiği belli olmayan Dakyanus dönemindeki yenilgiye işaret olan "Maraton"^{a74} dayanan olimpiyatlara dört güreşçi ile gittik.

O halde niçin Doğu milletleri sahip oldukları değerlere karşı uyanık olmasın? Neden sırf makine Batılı ve biz de onu benimsemek zorundayız diye, Batı'nın yaşam, harfler ve sanata ilişkin tüm diğer standartlarını benimsemek zorundayız?

Niçin UNESCO'nun kısaltma işareti Akropolis'in Yunan sütunları olmalı? Mesela Asur'un kanatlı boğası ya da Mısır'daki Karnak ya da Ebu Simbel tapınak sütunları şeklinde olmamalı? Veya niçin Doğu milletlerinin kendi adetlerini,

⁷⁴ Maraton aslında Yunanistan'da bir köyün ismidir ve M.Ö. 490 yılında Yunanistanlıların İranlılara galip geldikleri yerd. Bu galibiyet haberini bu köyden Atina'ya götüren ilk kimse kahraman olarak tanınır ve "Maraton"un Olimpiyatın esas oyunlarından olması hem onun hem de bu olayın hatırası adınadır. O zaman hangimiz Arya Berzen'in kim olduğunu ve "Tang-i Tekâb" da (Ya da başka yerde olabilir? Bilmiyorum.) İskender ve askerleri karşısında ne cesaretler ve fedakârlıklarda bulunduğunu biliyoruz?

uluslararası mecralara sunmaması gerekir? Mesela olimpiyatlarda kendi milli oyunlarını; dans, okçuluk, yogo vb...

Batı toplularının sorunlarından bir diğeri de makineye hizmet amacıyla itaatkâr insanlar yetiştirmesinin yanı sıra önceden kurgulanmış evler gibi kurmaca kahramanlar denilebilen yeni tür insanlar yetiştirmesidir. Sinema yıldızlarının cömert yaşantısında ya da astronot füzelerinin yolcularında bu durum elbette mantıklıdır. Hiçbirinin bir diğerdan üstünlüğü olmayan insanları tek tipleştirdiğinizde zaman zaman kurmaca kahramanlarla insani bayağılaşmadaki bu tekdüzeliği kırmak ve tümüyle ümitsizlik oluşmasını diye bir örnek göstermekten başka bir çare yoktur.

Mesela Ford şirketinin falanca Amerikan üniversitesine yıllık falanca miktar elektrik ve mekanik uzmanı siparişi verdiği gibi... Falanca film şirketi de işini yapıyor yani planına uygun kahramanı üretiyor. Yiğitliğin önceden planlanmaksızın bir kimsede ortaya çıktığı ve o kişinin kahraman olup şairlerin onun için methiyeler yazdığı bir dönem vardı. Şimdi ise falanca film şirketi falanca tarihsel ya da efsanevi yiğitliği falanca film için canlandırsın diye birisini çağırıyor ve nitekim gazetelerin nasıl sözün hakkını verdiğini, her halükarda ticaretini yapan radyoların, televizyonların ve şirketlerin nasıl reklam paraları harcadığını, kahramanları için evlilikleri, boşanmaları, çocuklarının kaçırılışı, siyah beyaz mücadelesine katılımları, falanca gecede falanca boşanmış kraliçe ile dansları gibi nasıl abartılar düzdüklerini gelin görün. Film hazırlanmadan bir iki yıl önce haberi "Reuters" ve "Asoşeytipress" in yayın akışından tut da Tahran, Singapur ve Hartum'un yayın organlarına dek sürekli olarak gazete, radyo ve televizyonlarda döner. Nitekim gösterim zamanı gelir ve film görkemle, seçkin ve sıradan kişilerin katılımıyla dünyanın on beş başkentinde tek açılış gecesiyle gösterime girer. Ve sonuç? Perde önündeki kahramanlar safına bir başka kahraman daha eklenmiştir ve aslında başka bir tarihsel ve efsanevi kahramandan haysiyet ve onur çalınmıştır.

Bu yeni tür insan üretmenin bir başka örneği (yani sıradan insandan perde önündeki kahramanı üretmek) düne kadar karılarının dahi ciddiye almadığı ya da evli dahi olmayan ama bugün üne kavuşan astronotlardır. Peki, hangi durumda? Füzeleri üreten ve uzay yolculuğu için yeni yakıt keşfeden bilim insanları gerek Rusya gerekse Amerika’da mutlak bir meçhullük içinde yaşıyorlar. Çünkü bu kişilerin ismi, kullandıkları metotlar hatta varlıkları dahi askerî sırdır ve ifşa edilebilir değildir. Ama füzeyi kimin kullandığı elbette sır değildir hatta halkı ahmak yerine koymak için araçtır. Geniş kitlelerin kaderi olan bu tek tipleşme ve aşağılanma meydanında “evet sen de astronot olabilirsin.” diye insanların kalbine ümit eklemek için bir çatlaktır. Ve o zaman ne fotoğraflar, açıklamalar, ne posta pulları, ne mesajlar, ne yalakalıklar! Onun da bütün insanlar gibi olduğundan ama sadece biraz daha cesaretli veya daha şanslı olduğundan gafil bir şekilde. Çünkü uzayda ölenlere dair habersiziz. Nitekim askerî sırlardandır! Falanca astronotun, bütün haklarıyla birlikte diğer insanlar gibi olmanın yanı sıra bu astronotluk tecrübesinde laboratuvar tavşanasına yaklaşık bir şey ya da nesne haline gediğini zannetmiyor musunuz . ? İşte budur insanlığın eksilmesi! Zaten hazretler kendileri de, filanca cesur astronotun “insanlık uğruna hayatını feda etmeye hazır olduğu” gerçeğini gizlemiyorlar. Ben de diyorum ki, “Teknolojik ilerleme uğruna.” Ne de olsa bir zamanlar İbrahim oğlunu hakikate kurban etmek için yanına almıştı, ama bugün insan teknolojiye ve makineye kurban ediliyor ve üstelik poz da veriyorlar.

Ve her iki tarafın da bu astronotlar için yarattığı tüm tantanayla birlikte, Sibiry’a’dan Alaska’ya kadar her köyde birçok kişinin bu fedakarlığı yapma şansı için kaydolduğunu görüyorsunuz. Bu da makinenin buyurduğu sıradanlıktan bir tür kaçış değil midir? Acaba bu makinenin insana yüklemiş olduğu bir tür aşağılanmadan kaçış değil midir? Her halükârda bu makinenin insan alanına son saldırısıdır.

İşin başlarında uzay füzeleri hakkında dalga geçen bazı yazılar yazdılar. İsa'yı bir iğne yüzünden dördüncü felekte tutulduğunu şimdi ise füzelerin yedi feleği kat ettiklerini vb. okuduk. Böyle bir hiciv, bu göklerin artık meleklerin evi olmadığı, aksine kirletildiği gerçeğini gizlemeye çalışıyordu: insan makineye hizmet ederek göklerin ötesine bile yükselecekti. Ama bu ilahi gezintide köpeklerin ve maymunların bu eksilmiş insanlığın onurunu hakir gördüklerinden habersiz.

Her halükârda Sanayileşmiş uluslarda günün konusu artık makinenin belirli vasıflara sahip itaatkâr insanlar talep etmesi değil hatta bu tür insan fedakârlıklarının bedeli olarak, makinenin itaatkâr taslak hayvanlar düzeyinde, yani tüm insanlıktan sıyrılmış yeni bir insan türü üretmesidir. Ve ben "Falanca bayan astronot yakışıklı genç astronotla evlendi, kadın şimdi hamiledir, astronot karı koca evlat sahibi oldular." haber metninde insanlığın onuru ile oynandığını görüyorum. "Pragmatizm" ve "Bilimselcilik" iki insani varlığı iki fare gibi zorlu deneylere tabi tutup sonra üremeye ve doğuma bırakacak derecede ilerlemiştir. Peki, nereye kadar? Bir insanın atmosferin dışında da yaşayıp, doğum yapabileceği ispatlanıncaya kadar. O zaman ne olacak? Soru buradadır.... Artık geçiyorum.

Bunlar ilerlemiş toplumların sorunlarıdır. Bildiğimiz kadarı yeterlidir. Fakat ne makineye, ne ilerlemiş bir topluma sahip olmayan biz, ne saydığım bu sorunlara maruz kalmalıyız ne insanları itaatkâr yapmaya ve tek tipleştirmeye zorluluğumuz olmalı, ne de kurmaca kahramanlara ihtiyaç duymalıyız. Ödüller verdiğimiz, meclis temsilcileri seçiminde ya da falanca merasimde şiir okuması için falanca köylüleri seçmede aynı kahraman üretimini taklit ediyoruz. Ve hepsinden daha kötüsü eğitim programlarının ilk sayfasında "dengeli birey yetiştirme" ve benzeri saçmalıklar okuyoruz.

Elbette bu da Batılılaşma hastalığının belirtilerinden bir diğeri diye söylenecektir. Ama acaba sadece derdin adını be-

lirlememiz yeterli midir? Ben eğitimde yüz göstermiş olan bu makine hastalığının en tehlikeli belirtisi hakkında birazcık konuşmak istiyorum.

Eğer eğitim sistemimize bir rol biçilecekse, o da (Batılılaşma krizinden kaynaklanan) bu toplumsal kargaşanın ortasında, bu kervanı bir yerlere götürebilecek seçkin şahsiyetleri ortaya çıkarmaktır. Bizim eğitim hedefimiz şimdi olduğu gibi herkes mevcut duruma katlansın ve ona uyum sağlasın diye insanları tek tipleştirmek ve birleştirmek olmamalı, olamaz. Özellikle böylesi değişim ve kriz döneminde yaşayan ve böylesi toplumsal dar boğazdan geçen bizler için sadece fedakâr, canından geçmiş ve kuralcı (psikoloji teriminde onları uyumsuz ve dengesiz olarak adlandırırılar.) insanların yardımıyla bunca değişimin ve krizin yükü çekilebilir, bu kitapta gördüğümüz toplumsal kargaşaya düzen verilebilir.

Ülkemizde bir zamanlar -Safevi, Kaçar veya daha önceki dönemlerde- yalnızca ileri gelenlere eğitim verilerek memleket için önder yetiştiriliyordu.

.Eğitim, önderlik sistemine göre derlenmişti, kamusal değil sınırlıydı.⁷⁵ Bugün ise zamanın beklentisinin aksine memleket liderliği hala şah dönemi tarzıyla sınırlı sayıda feodal ailenin, aristokratın, saraya bağlı kişilerin ve iki yüz ailenin inisiyatifindedir. Her ne kadar bu liderlik yurtdışından gelen büyük siyasi ve ekonomik güçlerin bir uzantısı olsa da, bir taraftan eğitim önemli ölçüde genişletilmiş diğer taraftan ise sadece masa başında oturan daha çok ürün vermiştir. Yani çaresiz liderlik için sayısız adaylar yetiştirmektedir. Böyle bir durumda, eğitim sistemimizin sahip olduğu her muhtemel vasfı, erdemleri ve kusurları ne olursa olsun, memur ve idareci olmak niyetiyle eğitim almış ancak siyasi ve mali çevrelerle bağlantıları olmadığı, o iki yüz aileye mensubiyet ta-

⁷⁵ Bundan önce zikri geçmiş olan "Hedef-i Ferheng-i Irân" mecmuasına başvurunuz.

şımadıkları ve taşınabilir malların esas sahipleri arasında yer almadıkları için bunu başaramamış hoşnutsuzlar ordusuna her gün yenileri eklenmektedir.

Muhtemel bütün kusurlarıyla birlikte okullarda, üniversitelerde ve Avrupa'da eğitim görenlerin sırası gün be gün daha uzuyorken yani daha geniş entelektüel çevre oluşma imkânı artıyorken diğer taraftan memleketin liderlik sistemi gün be gün daha sınırlı, daha kapalı ve daha tekelleşmiş oluyor. Emniyet kurumunun eleği de daha ince eleyip sık dokur hale geliyor. Bu çelişkilerle ne yapıyoruz? Çağımız toplumsal eşitsizliklerin yoğunlaştığı bir çağdır; böylesi şartlarda ılımlı ve itaatkâr insan yetiştirmek ve bir insanın asabi ve serseri yönlerini frenlemek atılabilecek en tehlikeli adımdır. Eğitim bu adımı, emniyet kurumu ve ordunun yardımıyla atabilir. Şimdiki bilgi ordusu ve geleceğin sağlık ordusuyla.

Bu dönemde memleketin eğitim ve politikası nesiller, sınıflar ve düşünce tarzları arasındaki ihtilafların ve çelişkilerin somutlaşmasına yardımcı olmalıdır. En azından hangi sorunların bizi beklediğini bilebileyim. Ve sorunlar aydınlandığı zaman mutlaka çözüm yolu da bulunacaktır. Eğitimin rolü, bu ülkede komuta ve liderlik merkezinin etrafında büyüyen ve ona erişimi engelleyen, onu bir engel haline getiren her duvarın yıkılmasına yardımcı olmaktır. Maksadım memleket liderliğinin demokratikleştirmektir. Yani onu, bu kişinin ya da bu ailenin tekelinden çıkarmaktır. Bundan daha açık bir ifade olamaz.

Eğitimin amacı ilerlemenin ve gelişmenin önüne yükseltmiş her duvarı yıkmak, çökmekte olan ve dönemimize layık olmayan taraflarına değil nesnel, gerçek ve insani denklemlerinin gelecekte yatan taraflarına yardım etmektir. Eğitim sistemimiz ve siyasetimiz, genç, ateşli, heyecan verici enerjileri, modası geçmiş tüm kurumları kökünden söküp atmak için bir levye olarak kullanılmalıdır.

Onlardan eski kurumları bütün aksaklıklarıyla bir çırpıda yerinden söküp başka yeni bir dünya kurmak için istifade etmelidir.

Bu dönüşüm döneminde, karakterli, uzman, kıvrak, kuralcı insanlara ihtiyacımız var – Batılılaşma hastası insanlara değil, çuvallar dolusu insan bilgisi olan, her işin ustası olup hiçbir işin ustası olmayan ya da iyi, itaatkâr, uyumlu, sakin, yeri cennet olan ve söz dinleyen insanlara değil. Tarihimizi şimdiye kadar böylesi yazmış olan bu insanlar artık bizim için yetti.

Batı, ansiklopedi yazarları işlerini tamamladıklarından beri artık saydığım bu tarz haşerelere yani Aristolara ve insan bilgisi heybelerine ihtiyacı kalmadığı için şanslıydı. İşte burada, iş bölümü ortaya çıktı ve uzmanlar belirdi. Fakat Batının yetiştirdiği uzman karaktere sahip değildi. Bizim tam da bu noktadan yani karakterli uzman yetiştirme noktasından başlamamız gerekir. Acaba bizim eğitimimiz böylesi insanları yetiştirmek için yeterli mi? Eğer değilse niçin? Kusur kimde? Bulmak ve ortadan kaldırmak gerekir.

Dolayısıyla, Batı'da teknolojinin zorlamasıyla (Kapitalizm) yani makine hastalığının sonucu olarak uzmanlaşma karakterin yerini aldıysa, biz de Batının zorlamasıyla karakter ve uzmanlığın yerine zırvalık içeren şeyleri koyduk: Batılılaşma hastası yetiştiriyoruz. Okullarımızın, eğitimimiz ve üniversitemiz ya kasten ya da zorla zamandan habersiz bir şekilde bu tarz insanları yetiştirmekte ve memleket rehberliğine teslim etmektedir. Herhangi bir inanç temeline inanmayan, havada duran Batılılaşma hastaları. Ne partiye, ne insani emellere, ne geleneklere ne de mitolojiye sahipler. Halka özgü bir tür Epikürçülük'e sığınurlar, cismani zevklere sapar, sersemleşirler. Ayak takımına ve gelip geçici konulara göz dikerler.

Yarının düşüncesinde değillerdir, hepsi bugünü düşünürler. Bunların hepsi radyo, basılı yayınlar, ders kitap-

ları, kapalı laboratuvarlar, liderlerin Batılılaşma hastalığı, Avrupa'dan dönenlerin fikir göçü ve edebiyatçıların Kelile ve Dimne saplantısı ile pekiştiriliyor. O zaman bütün güçlerine rağmen bu duruma görünüşte dahi çeki düzen veremeyen hükümetlerimiz her gün gaflet ortamı yaratıp insanları uyutmak için yeni bir olumsuzluğa el atarlar. Bu olumsuzluklar her ne olursa olsun üç türden fazla değildir. Yani aşağıdaki üç melankoliden öte değildir.

Birincisi büyüklenme melankolisi. Çünkü her küçük insan, kendisiyle ilişkilendirilen büyüklüklerde kendi büyüklüğünü görmeye yönlendirilir: milliyetçi gösterilerin ihtişamında, fahiş kutlamalarda, halılarla süslü zafer kemerlerinde, Ulusal Banka'nın mücevherlerinde, atların süslemelerinde, binicilerinin elbiselerinde, ordu komutanlarının püsküllerinde, devasa binalarda, daha da büyük barajlarda. Kısacası göz dolduran her şeyde. Kendini büyük hissetsin diye küçük insanın gözünü doldur!

İkincisi antik geçmişle övünmenin melankolisi: Her ne kadar bu büyüklenme melankolisinden kaynaklansa da daha çok duyulduğu için onu ayrı kategorize ettim. Bu tarz melankoliyi daha çok gurbetten bahsetmede, Ben Sistan'daki Pehlivan Rüstem'im tarzı Kuruş ve Darius'a yönelik boş iftiharlarda, memleket radyolarında ve o yolla da basılı yayınları dolduran şeylerde duyarsın. Bu melankoli de kulak doldurur. Karanlık gecede boş sokakta dolaşan yorgun genç işçiyi gördünüz mü? Genellikle şarkı söylediğini kesinlikle işitmişsinizdir. Biliyor musunuz niçin? Çünkü yalnızlıktan korkuyor. Kendi sesiyle kendi kulağını dolduruyor ve bu şekilde korkuyu uzaklaştırıyor. Radyonun da aynı bu rolü ifa ettiğini fark edip etmediğinizi bilmiyorum. Yalnızca ses çıkarıp kulağı doldurması için radyo her yerde açıktır.

Üçüncüsü sürekli Sürekli takibin melankolisi. Suçsuz insanlar için her gün yeni ve hayali bir düşman yaratıyorsu-

nuz; insanları korkutmak ve onları daha da kaygılı bir kara kara düşünme durumuna sokmak için radyoları ve yayınları onunla ilgili haberlerle dolduruyorsunuz.

Bu sürekli takip çok çeşitli şekillere sahiptir. Bir gün Tudeh partisinin ağı keşfedilir, ertesi gün esrarla mücadele, sonra eroinle, sonrasında Bahreyn meselesi ya da Irak'la Şattü'l-Arap⁷⁶ meselesi, ardından çocuk kaçıran insanların hikayesi ve sonrasında emniyet kurumu tarafından insanların kalbine atılmış olan aynı korku...

---

⁷⁶ Üzüntü verici ve gülünç olan biz edebiyat fakültesinin bilginlerinin yardımıyla Radyo ve basılı yayınlarda "Dicle" ismini "Ervandrud"a çevirmekte olduğumuz ve Basra körfezini "Arap körfezi" olarak adlandırmış Nasır'ı taklit etmekte olduğumuz zaman Iraklıların iki ay boyunca Abadan'a gitme niyetiyle Şattul Arab'a giren her petrol tankerini geri çevirmeleri idi. Abadan rafinerisinin 1340 yılında iki ay boyunca kapalı kalması bu şekildeydi.

KIYAMET YAKLAŞTI

Şimdi artık kalemden el çekme vakti geldi. O halde bazı büyükleri anarak ve aslında bir öngörü değil ama bizim ve insanlığın götürüldüğü yolun kaçınılmaz son noktası gibi görünen bir öngörü ile bitireyim.

Merhum Fransız yazar Albert Camus'un belki de başyapıtı sayılan Veba adlı bir kitabı vardır. Kuzey Afrika'da nasıl ve nereden ortaya çıktığı bilinmeyen vebanın ulaştığı bir şehrin öyküsüdür. Kader gibi bir şeymiş gibi görünüyor.

Önce hasta ve korkmuş fareler deliklerinden çıkıp sokaklara, caddelere ve koridorlara dökülürler. Nihayet bir gün tüm çöp kutuları, her birinin ağzının yanında kırmızı bir leke olan küçük cesetleriyle dolar. Sonra giderek daha fazla insan hastalığa yakalanır ve ölür, ta ki cenaze arabalarının sirenleri hiç susmayana ve cesetler kireçlenmek için zorla süngü ucuyla hayatta kalanlardan alınıp mezarlığa götürülene kadar. Çaresiz şehri karantinaya alırlar ve Veba salgınının hüküm sürdüğü bu sınırlar içinde, kent sakinlerinin her biri bir arayış içinde girer. Birisi vebanın çaresini aramaktadır, birisi kaçış yolu, bir diğeri uyuşturucu maddeler ve bir başkası ise çarşıda, pazarda perişan bir şekilde dolaşmaktadır. Böylesi bir şehirde ölümün hâkimiyeti ve insanın vebadan ve boşlukta toz zerresi gibi duran gamdan kaçmak için verdiği ümitsiz çaba bir yana, her şeyden daha çok göze çarpan şey (vebanın varlığının) bu ölüm şeytanının etik olsun ya da olmasın, doğru olsun ya da olmasın, herkesin daha önce yürüdüğü yoldaki

ayak izlerini hızlandırmış olmasıdır. Vebanın varlığı, hiç kimseyi şimdiye kadar gitmiş olduğu yoldan geri döndürmekle kalmamış, o yolda daha da hızlandırmıştır.

Batılılaşma hastalığı vebasına maruz kalmış ve dejenereasyona doğru adımları daha da hızlanmış olan bizim gibi. Veba kitabı çıktığında bazı eleştirmenler (sağ taraftan) Camus'un vebalı şehri Sovyet toplumunu sembolize etmek için tasarladığını söyledi. Diğerleri ise (sol taraftan) o kitapta Cezayir ayaklanmasının tohumunu ektiğini söylediler. Bir başkaları da öyle şeyler söylediler ki aklımda dahi olsa bunları anlatmanın yeri burası değil. Ama ben, yazarın sözlerinin asıl nedenini ortaya çıkarmak için bu eseri tercüme etmeye yönelmedim. Tercüme işinin üçte biri bittiğinde yazarın aslında ne söylemek istediğini anladım. Ve konu aydınlandığında tercüme işini bıraktım. Camus açısından "veba"nın, bu güzelliklerin, şiirin, insanlığın ve gökyüzünün öldürücüsü olan "Mekanizma" olduğunu gördüm.

Fransız yazar Eugène Ionesco'nun "Gergedan" adlı oyunu çıkana kadar mesele bu şekilde devam etti. Yine bir şehir vardır ve halkı umursamadan normal hayatlarını sürdürmektedir. Fakat bir anda şehri bir hastalık şehri vurur. Veba gibi yine bulaşıcı bir hastalıktan bahsedildiğine ve bu hastalığın ne olduğuna dikkat ediniz. Gergedan olmak! İlk önce ateş belirir, sonra ses değişir, kalınlaşır ve boğuk bir hal alır. Sonrasında alınının üzerinde bir boynuz ortaya çıkar ve konuşma yetisi hayvansal naralar atma yetisine dönüşür ve ardından deri kalınlaşır... Hepsi yakalanırlar. Ev hanımı, kavşaktaki bakkal, banka müdürü, falancanın sevgilisi... Hepsi sokağa çıkarlar ve şehri, medeniyeti ve güzelliği ayaklar altına alırlar. Elbette yazarın ne dediğini anlamak için kitabı tercüme etmeye artık ihtiyaç yoktur.⁷⁷ Ama her zaman aklımın bir köşesinde, bir gün bu oyunu Farsçaya tercüme edip, kenar notlarında da bizim muhterem kentlilerimizin nasıl günden güne gerge-

⁷⁷ Sonunda bu işi yaptım.

danlaşmaya doğru gittiklerini göstermek olmuştur. Nitekim makine karşısında mukavemet etmenin son çözüm yoludur.

1961 yılının sonlarında Tahran'da, İsveçli İngmar Bergman'ın "Yedinci Mühür" adlı filmini izledim. Batı dünyasının kuzey ucundan bir film yapımcısıdır. kutup gecelerinden gelen bir adam. Filmin öyküsü Orta Çağ'da, yine veba salgınının hüküm sürdüğü bir ülkede geçiyor.

Yorgun, yenik düşmüş ve soyutlanmış bir şövalye asla gerçeğe erişmediği Haçlı Seferlerinden dönmüştür. Çünkü Kutsal Topraklar'da, bugün Avrupalıların emperyalizmle boğuşan Doğu ve Afrika topraklarında gördüklerinin aynısını görmüştür. Bu şövalye bugünün Avrupalısının aksine Doğu'ya petrol, baharat ve ipek aramaya gitmemiştir; gerçeği aramak için gitmiştir. Üstelik mutlak gerçeği. Yani Filistin'in kutsal topraklarına Tanrı'yı görmeye ve ona el sürmeye gitmiştir. Tanrı'yı gördüklerini zannettikleri için Hristiyanlığın müjde borusunu dünyanın dört köşesinde çalan İsa'nın havarileri gibi. Uzun kutup gecelerinden Doğu güneşinin şaşırtıcı aydınlığının ortasına kadar gelen bu İsveçli şövalye de Tanrı'yı arıyor. Ama onun yerine her an şeytanı karşısında bulur. Bazen satranç arkadaşı kılığında, bazen kiliseli adam kılığında, ama her zaman vebanın tohumun bu ülkeye saçmış, şimdi ise insanların ruhunu biçen Azrail kılığında. Şövalyemizin gerçeği aramaktan yorgun argın döndüğü böylesi bir zamanda, kilise azap ayetini okuyor; kıyamet saatinin yaklaştığını duyuruyor. İman zamanının geçtiğine ve azap dönemi olduğuna, inanç zamanının bittiğine ve sınama zamanı olduğuna işaret ediyor. Ve sınama da atom bombasına yol açar. Bunlar onun işaretidir ya da onun işaretlerinden benim çıkarımımdır.

Ve şimdi ben aciz, bir Doğulu olarak değil ama ilk Müslümanlar gibi, yaşadıkları dönemde mahşer meydana dirilişi görmeyi bekleyen biri olarak, Albert Camus,

Eugene Ienosco ve Ingmer Bergmen ve hepsi de Batılı olan diğer pek çok sanatçının bu kıyametin müjdecisi olduklarını görüyorum. Tümü insanlıktan ümidini kesmiş. Sartre'in "Erostratus"u gözü kapalı bir şekilde sokaktaki insanlara yedi kurşun sıkar, Nabokov'un kahramanı insanların üzerine araba sürer, yabancı Meursault yalnızca güneş yanığı nedeniyle insan öldürür. Ve bu öyküsel sonlar, tümüyle insanlığın gerçekte nerede sona erdiğini temsil eder; Eğer makinenin altında ezilmek istemiyorsa bir gergedan derisi içinde doluşmak zorunda olan bir insanlık. Ve görüyorum ki tüm bu öyküsel sonlar, makine şeytanının (eğer onu dizginlemezsek ya da ruhunu şişeye koymazsak) insanlık için yolun sonuna hidrojen bombasını koyacağı son saat tehdidini yükseltiyor.

Bu nedenle kalemimi bu ayetle arındırıyorum: "Kıyamet yaklaştı ve Ay yarıldı."